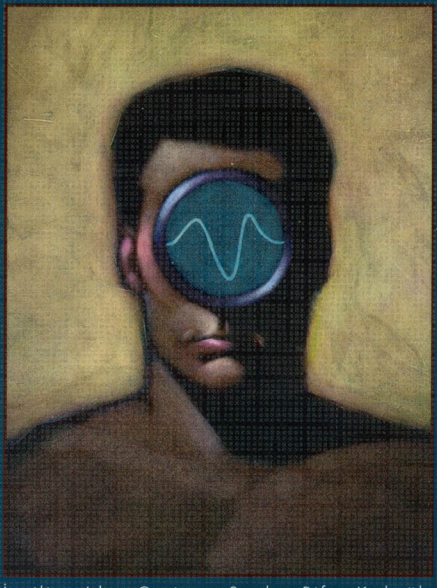
Zamanın gürültüsü

JULIAN BARNES



İngilizce'den Çeviren: Serdar Rifat Kırkoğlu

AYRINTI

Gerek ilk öykü kitabı *Manş Ötesi*'ndeki "Ses Karışması" başlıklı hikâyenin kahramanı Leonard Verity adlı besteci gerekse bir sonraki öykü derlemesi olan *Limon Masası*'nda yer alan "Sessizlik" başlıklı hikâyenin kahramanı Finli müzisyen Jean Sibelius, Julian Barnes'ın müzik sanatına yapıtlarında "sanatçılık sorunsalı" açısından ağırlıklı bir yer verdiğinin işareti olarak değerlendirilebilir. Sanatçının, sanatını yaşamda hangi bedelleri ödeyerek ortaya koyduğu, başka türlü bir yaşam yolu seçerek de aynı yapıtların verilip verilemeyeceği, geleceğin yargısının sanatçı için gerçek anlamda bir şey ifade edip etmediği bütün bu çalışmaların ana izleğini oluşturur.

Julian Barnes bu kez karşımıza, ünlü Rus besteci Dimitri Şostakoviç'in fırtınalı hayatı ve sanatı üzerine olan bir anlatıyla çıkıyor: *Zamanın Gürültüsü* başlıklı romanında, yenilikçi yapıtları Sovyet Rusya dönemi rejiminin baskıcı cenderesinde şiddetli saldırılara uğramış, sanat anlayışını ideolojik bağnazlığa karşı içten içe savunmuş, ne var ki Beşinci Senfoni'sinin uyandırdığı yankılarda görüleceği üzere, rejimle zaman zaman görünüşte "uzlaşmalara" girmek zorunda kalmış Şostakoviç'in yoğun bir iç sorgulamayla geçen hayatını ve sanatını ele alıyor. Barnes, metni "üçlü" bir bölümleme üzerine inşa ederken ("Sahanlıkta", "Uçakta" ve "Arabada") anlatının üç ana figürünü de gene bir "üçlü" yapı kurarak oluşturmuş ("Dinleyen", "Anımsayan" ve "İçen"). Leitmotif olarak kullanılan Rus atasözleriyle, bestecinin "artık yıl" takıntısıyla, hem fars hem de trajedi olabilen yazgı anlayışıyla, annesi ve hayatına giren kadınlarla, çeşit çeşit matrak müzisyen anekdotuyla, onu sürekli halk sanatının "doğru" yoluna çağırmış olan "Büyük Önder" Stalin imgesi ve daha nice çarpıcı öğeyle örülü olan metin, okura eşsiz bir okuma tadı sunuyor.

Dimitri Şostakoviç'in saptamasını öyleyse kendimize bir kez daha soralım: Gerçekten de, "Zamanın gürültüsü üzerinde duyulan Tarih'in fısıltısı mıdır Sanat?" Eğer böyleyse, "Zamanın gürültüsüne karşı ne çıkarılabilir?"



JULIAN BARNES

Çağdaş İngiliz edebiyatının önde gelen adlarından olan Julian Barnes, 1946'da Leicester'da doğdu. Oxford Üniversitesi, Magdalen College'da okudu. *The Oxford English Dictionary*'de sözlükbilimci; daha sonraları ise *The New Statesman* ve *The Sunday Times*'ta gazeteci olarak çalıştı. Kitap eleştirileri ve takma adla polisiye romanlar kaleme aldı. 1982'den 1986'ya değin *The Observer*'da televizyon eleştirmenliği yaptı.

İlk romanı *Metroland* [1980; *Metroland*, Çev. Serdar Rifat Kırkoğlu, Ayrıntı Yayınları, 2005] 1981'de Somerset Maugham Ödülü'nü kazandı ve bunu 1982'de yayımlanan *Before She Met Me* [1986; *Benimle Tanışmadan Önce*, Çev. Serdar Rifat Kırkoğlu, Ayrıntı Yayınları, 2000] adlı romanı izledi. Asıl üne kavuşmasını sağlayan yapıtı ise, 1984'te yayımlanan romanı *Flaubert's Parrot* [*Flaubert'in Papağanı*, Çev. Serdar Rifat Kırkoğlu, Ayrıntı Yayınları, 2001] oldu; bu yapıtıyla Geoffrey Faber Memorial Ödülü'nü kazandı ve ayrıca Fransa'da Medicis Ödülü'nü kazanan ilk İngiliz olarak daha büyük okur kitlelerine ulaştı. 1986'da *Staring at the Sun* [*Gündoğumuna Yolculuk*, Çev. Didem Atay, Ayrıntı Yayınları, 2006] ve 1989'da ise, edebiyat alanındaki yenilikçiliğinin ve geniş hayal gücünün somut bir kanıtı olan ve birçok eleştirmence çarpıcı ve çizgidışı bir yapıt olarak değerlendirilen *A History Of The World In 10½* [*10½ Bölümde Dünya Tarihi*, Çev. Serdar Rifat Kırkoğlu, Ayrıntı Yayınları, 1999] yayımlandı. Bunları 1992'de yayımlanan *Talking It Over* [*Seni Sevmiyorum*, Çev. Serdar Rifat Kırkoğlu, Ayrıntı Yayınları, 2000] ve 1993 tarihli, politik hiciv romanı *The Porcupine* [*Oklukirpi*] izledi. 1995'te, *The New Yorker* dergisi için yazdığı ve İngiliz kültür ve siyaset yaşamı üzerine kaleme aldığı makalelerden oluşan *Letters from London* gün ışığına çıktı. 1996 yılının Ocak ayında, 50. yaş gününün arifesinde, içinde daha önce çeşitli dergilerde yayımlanmış hikâyelerinin de bulunduğu ilk hikâye kitabı *Manş Ötesi* [Çev. Serdar Rifat Kırkoğlu, Ayrıntı Yayınları, 1999] okurla buluştu. Ve 1998 Eylül'ünde, *England, England* [*İngiltere İngiltere'ye Karşı*, Çev. Serdar Rifat Kırkoğlu, Ayrıntı Yayınları, 2003] kitapçı raflarında boy gösterdi. *Seni Sevmiyorum*'un devamı olarak da okunabilecek olan romanı *Love, etc.* [*Aşk, Vesaire*, Çev. Serdar Rifat Kırkoğlu, Ayrıntı Yayınları, 2002] Temmuz 2000'de, denemelerinin toplandığı *Something to Declare* [*Bir Çift Söz*, Çev. Serdar Rifat Kırkoğlu, Ayrıntı Yayınları, 2004] 2001'de, The Man Booker ödülüne aday gösterilen *Arthur & George* [*Arthur ve George*, Çev. Serdar Rifat Kırkoğlu, Ayrıntı Yayınları, 2010] ise 2005'te yayımlandı. 2008'de otobiyografik bir deneme olarak görülebilecek *Nothing to be Feared* [*Korkulacak Bir Şey Yok*, Çev. Serdar Rifat Kırkoğlu, Ayrıntı Yayınları, 2011] gün ışığına çıktı. Julian Barnes 2011 yılında *The Sense of an Ending* [*Bir Son Duygusu*, Çev. Serdar Rifat Kırkoğlu, Ayrıntı Yay., 2013.] adlı roman ve *Pulse* [*Nabız*, Çev. Serdar Rifat Kırkoğlu, Ayrıntı Yay., 2012] adlı hikâye kitabını çıkardı.

Julian Barnes, ilk bakışta biraz farklı gibi gözüken ama daha dikkatle incelenince tümü de ortak bir yazarlık özelliğinin harcıyla karılmış yapıtlar vermiş olan bir yazardır. Onun yazarlık üslubu, hemen hemen bütün yapıtlarında, fazlasıyla kendine özgü bir kimlikle, hem matrak hem de trajik ve insani olana alabildiğine açık ve salt "negatif" olanla yetinmeyen çok yönlü bir "ironi" unsuruyla belirginleşir. Böylelikle; burjuva-bohem yaşam değerlerindeki karşıtlığın irdelendiği bir gençlik ve "oluşum" romanı olan Metroland'den, onun daha çok mercekli ve fanteziye daha yakın bir izdüşümü sayılabilecek *Seni Sevmiyorum* adlı değişik aşk romanına; politik bir hiciv *novellası* olan *Oklukirpi*'den, saplantılı bir kıskançlık öyküsünün anlatıldığı *Benimle Tanışmadan Önce* adlı romana; dinsel efsanelerdeki ikircikliklik, Tarih'in ve Aşk'ın insan yaşamındaki yeri, Sanat'ın anlamı ve önemi ve bunlarla iç içe ve koşut olarak öykülenen deniz kazaları, terörizm ve nükleer felaket gibi güncel dünya sorunlarının işlendiği alegorik bir roman olan *10½ Bölümde Dünya Tarihi*'nden, yaşam-sanat etkileşimi ve otantik yaşam sorunsalının işlendiği deneme romanı *Flaubert'in Papağanı*'na kadar Barnes'ın bütün yapıtları bu çok yönlü ironi faktörünün izlerini taşır.

Yapıtları yirmi beşin üzerinde dünya diline çevrilmiş olan Julian Barnes, ayrıca E.M. Forster Ödülü (1986), Amerikan Sanat ve Edebiyat Akademisi Ödülü (1988), Hamburg FVS Vakfı Shakespeare Ödülü ve nihayet The Man Booker gibi birçok ödüle de sahiptir. Ayrıntı Yayınları, Julian Barnes'ın tüm yapıtlarını yayın programına almıştır.

Ayrıntı: 978
Edebiyat Dizisi: 223

Zamanın Gürültüsü
Julian Barnes

Kitabın Özgün Adı
The Noise Of Time

İngilizce'den Çeviren
Serdar Rifat Kırkoğlu

Yayına Hazırlayan
Aslı Güneş

Son Okuma
Ozan K. Dil

© Julian Barnes, 2016

Bu kitabın Türkçe yayım hakları
Ayrıntı Yayınları'na aittir.

Kapak Fotoğrafı
Tim Teebken / Photodisc / Getty Images Turkey

Kapak Tasarımı
Arslan Kahraman

Dizgi
Hediye Gümen

Baskı ve Cilt
Kayhan Matbaacılık San. ve Tic. Ltd. Şti
Merkez Efendi Mah. Fazılpaşa Cad. No: 8/2 Topkapı/İstanbul
Tel.: (0212) 612 31 85 - 576 00 66
Sertifika No.: 12156

Birinci Basım: *İstanbul, Mart 2016*

Baskı Adedi *2000*

ISBN 978-605-314-084-9
Sertifika No: 10704

AYRINTI YAYINLARI
Basım Dağıtım San. ve Tic. A.Ş.
Hobyar Mah. Cemal Nadir Sok. No: 3 Cağaloğlu – İstanbul
Tel.: (0212) 512 15 00 Fax: (0212) 512 15 11
www.ayrintiyayinlari.com.tr & info@ayrintiyayinlari.com.tr

twitter.com/ayrintiyayinevi facebook.com/ayrintiyayinevi instagram.com/ayrintiyayinlari

Julian Barnes

Zamanın Gürültüsü



EDEBİYAT DİZİSİ SON ÇIKAN KİTAPLAR

HAVAALANI BALIKLARI / *Angelika Overath*
DAYICAN NAPOLYON / *İyrec-i Pézéşkzâd*
HARMATTAN / *Gavin Weston*
BİR SON DUYGUSU / *Julian Barnes*
HEZEYAN / *Laura Restrepo*
O ASLA GERİ GELMEYECEK / *Hans Koppel*
YARASALAR / *Marcel Beyer*
KAYBOLAN / *Hans-Ulrich Treichel*
BİR KÜÇÜK İMPARATORLUK / *Christian Kracht*
HAYAT DÜZEYLERİ / *Julian Barnes*
GÖZYAŞININ KİMYASI / *Peter Carey*
VÎS İLE RÂMÎN / *Fahreddin Es'ad-i Gorgânî*
ANATHEM / *Neal Stephenson*
BEYAZ DÜNYA / *Andrew McGahan*
MUTSUZLUK ZAMANLARINDA MUTLULUK / *Wilhelm Genazino*
KIRIK KÖŞELİ İLKBAHAR / *Mario Benedetti*
GECELERİ DAİRELER ÇİZEREK / YÜRÜRÜZ / *Daniel Alarcon*
BİR BUĞDAY TANESİ / *Ngũgĩ wa Thiong'o*
PARROT İLE OLIVER AMERİKA'DA / *Peter Carey*
İSTİSNA / *Christian Jungersen*
KALTENBURG / *Marcel Beyer*
ORBITOR / *Mircea Cărtărescu*
GÜVERCİNLER HAVALANIRKEN / *Melinda Nadj Abonji*
KAYBOLUYORSUN / *Christian Jungersen*
İÇERDEKİLER / *Victor Serge*
TİBET ŞEFTALİ TURTASI / *Tom Robbins*
BAHAR / *Sabine Adatepe*
CHE'NİN BİRLİĞİ / *Carlos Gamerro*
EFENDİNİN GÜZELİ / *Albert Cohen*
FRANSIZ SAVAŞ SANATI / *Alexis Jenni*
ARADAKİ NEHİR / *Ngũgĩ wa Thiong'o*
BEDENİN GÜNCESİ / *Daniel Pennac*

Julian Barnes

Zamanın Gürültüsü

Pat için

Biri dinleyecek
Biri anımsayacak
Ve biri de içecek.

geleneksel

Olay, savaş zamanının ortasında, çevresindeki sonsuz ova kadar düz ve tozlu bir istasyon peronunda cereyan etti. Ağır tempoda giden tren, Moskova'dan yola çıkalı iki gün olmuş, batıya doğru ilerliyordu; kömüre ve birliklerin hareketlerine bağlı olarak gidecek daha iki üç günlük yolu vardı. Gün ağaralı çok olmamıştı; ne var ki adam –gerçekte, yalnızca bir yarım adam– kendini şimdiden ahşap tekerlekli alçak bir araba üzerinde rahat vagonlara doğru iteleyip duruyordu. Aracın ön kenarını büküp çevirmek dışında arabayı yönlendirmenin bir yolu yoktu; onu devrilmekten alıkoymak için arabanın altından geçen bir ip adamın pantolonunun üst yanına ilmekle tutturulmuştu. Adamın elleri kararmış bez parçalarıyla sarılmış, derisi, sokaklarda ve istasyonlarda dilenmekten sertleşmişti.

Babası önceki savaşın hayatta kalanlarındandı. Köy papazınca kutsanmış olarak, anayurdu ve Çar için savaşmaya gitmişti. Döndüğünde, papaz ve Çar ölmüşlerdi; anayurdu da aynı değildi. Karısı savaşın kocasına neler yapmış olduğunu gördüğünde çığlık atmıştı. Şimdi bir başka savaş vardı ve aynı istilacı geri dönmüştü, bir tek adlar değişmişti: her iki taraftaki adlar. Ama başkaca hiçbir şey değişmiş değildi: genç adamlar hâlâ top ateşiyle paramparça ediliyor, sonra da cerrahlar tarafından kabaca dilimleniyordu. Kendi bacakları kırpılmış ağaçların arasındaki bir sahra hastanesinde kesilmişti. Önceki seferde olduğu gibi her şey büyük bir dava içindi. Hiç aldırış etmiyordu. Bu konuyu başkaları tartışsındı; onun tek derdi her bir günü sonlandırabilmekti. Bir hayatta kalma uzmanı olmuştu. Belli bir noktanın altında, bütün insanların olduğu şeydi bu: hayatta kalma uzmanları.

Birkaç yolcu tozlu havayı solumak için trenden inmişti; diğerlerinin yüzleri vagon pencerelerine dönüktü. Dilenci yaklaşırken, yüksek sesle, kışla koğuşlarında söylenilen türden açık saçık bir şarkı söylemeye koyulurdu. Bazı yolcular eğlence olsun diye ona bir iki kopek bozuk para atabiliyordu; bazılarıysa çekip gitmesi için para veriyordu. Bazıları bozuk paraları kasten kenarları üzerinde yuvarlanacak şekilde atıyor ve adam bu paraları yumrukları beton perona sürtünerek kovalarken, gülüp duruyorlardı. Merhametten ya da utançtan, bazılarına daha doğrudan para verdirebiliyordu bu durum. O sadece parmaklar, bozuk paralar ve palto yenleri görüyordu; hakaretlere kulağı sağırdı. İçen adam buydu.

Lüks sınıfta yolculuk eden iki adam pencerenin kenarındaydılar; nerede olduklarını ve ne kadar süre durakla-yabileceklerini tahmin etmeye çalışıyorlardı: dakikalar, saatler, belki de bütün gün boyunca. Hiç bilgi verilmemişti ve onlar, sormamayı daha akıllıca buluyorlardı. Bir tren-

de yolcu olsanız bile trenlerin hareketleri hakkında bilgi edinmeye çalışmanız bir sabotajcı olabileceğinizi düşündürtebilirdi. Adamlar otuzlarındaydılar, böyle dersleri öğrenmiş olacak yaştaydılar. Dinleyen, gözlüklü, zayıf, sinirli bir adamdı; boynunun ve bileklerinin etrafında sarımsaktan yapılma tılsım muskaları vardı. Yol arkadaşının adı, anımsayan kişi o olsa bile, unutulup gitmiş.

Şimdi, üzerinde yarım adamın bulunduğu tahta araba onlara doğru tangır tungur ilerlemeye başladı. Onlara hitaben yüksek sesle bir köydeki ırza geçme vakasına ilişkin neşeli laflar edildi. Şarkı söyleyen adam durakladı ve yeme işareti yaptı. Gözlüklü adam karşılık olarak, votka şişesini yukarı kaldırdı. Gereksiz bir nezaket davranışıydı bu. Bir dilenci ne zaman ikram edilen votkayı geri çevirmişti ki? Bir dakika sonra, iki yolcu peronda ona katıldılar.

Böylelikle, üçü birlikte, geleneksel votka içme sayısını bulmuşlardı. Şişe hâlâ gözlüklü olanın elindeydi, yol arkadaşı üç bardağı tutuyordu. Bardaklar aşağı yukarı doldurduldu ve iki yolcu belden eğilerek ve her zamanki lafları ederek içki bardaklarını sağlığa kaldırdılar. Bardaklarını tokuştururken, sinirli görünüşlü adam başını bir yana eğdi –sabahın ilk saatlerinin güneşi gözlüklerinin üzerinde bir an yansıdı– ve bir şeyler mırıldandı; arkadaşı da güldü. Derken votkalarını bir dikişte midelerine indirdiler. Dilenci daha fazlasını isteyerek bardağını yukarı kaldırdı. Ona bir parça daha votka verdiler, sonra bardağı alıp yeniden trene bindiler. Alkolün kurumuş vücut damarlarında hızla akıyor olmasına minnettar olan dilenci, arabasını iteleyerek bir sonraki yolcu grubuna doğru yöneldi. İki adam yeniden koltuklarına oturduklarında, dinleyen onun ne dediğini neredeyse unutmuştu. Ama anımsayan anımsamasının henüz başlangıcındaydı.

1
Sahanlıkta

Bütün bildiği bunun en kötü zaman olduğuydu.

Üç saattir asansörün yanında ayakta durmaktaydı. Beşinci sigarasındaydı ve zihni oradan oraya atlıyordu.

Yüzler, adlar, anılar. Elinde ağırlık yapan kesilmiş turba. Başının üstünde uçuşan İsveç sukuşları. Günebakan tarlaları. Karanfil yağının kokusu. Tenis kortundan dönen Nita'nın sıcak, tatlı kokusu. Üzerindeki saçlar V şeklinde açılmış bir alından süzülen ter. Yüzler, adlar.

Ölülerin de yüzleri ve adları.

Oturduğu daireden bir sandalye getirebilirdi. Ama öyle ya da böyle, sinirleri dimdik kalmasına neden olurdu. Ve asansörü beklemek için oturmak kesinlikle eksantrik bir davranış gibi görünürdü.

Durumu beklenmedik bir şekilde ortaya çıkmıştı, ancak son derece makuldü. Yaşamının geri kalan kısmı gibi.

Sözgelimi, cinsel arzu gibi. Beklenmedik bir şekilde ortaya çıkıyordu, ancak son derece makuldü.

*

Zihnini Nita üzerinde tutmaya çalıştı ama zihni itaat etmedi. Mavi kanatlı bir et sineği gibiydi zihni, şamatacı ve hercai. Elbette, Tanya'nın üzerine kondu. Ama derken zıp diye şu kıza, Rozaliya'ya yöneldi. Onu anımsamak yüzünü kızartıyor muydu, yoksa o sapkın olaydan gizli gizli gurur mu duyuyordu?

Mareşal'in himayesi ansızın çıkagelmişti ama son derece mantıkiydi. Aynı şey Mareşal'in yazgısı için söylenebilir miydi?

Jurgensen'in nazik, sakallı çehresi ve onunla birlikte, annesinin, oğlunun bileğini kavramış sert, kızgın parmaklarının anısı. Ve piyanonun yanında ayakta durup "Bahçedeki Krizantemler Solalı Çok Oldu"yu söyleyen tatlı mizaçlı, sevimli, beceriksiz babası.

Kafasının içinde seslerin kakışması. Babasının sesi, Nita'ya kur yaparken çaldığı valsler ve polkalar, bir fabrika düdüğünün Fa diyez tonunda dört kez çalması, özgüven eksikliği çeken bir fagotçunun sesini havlayarak bastıran köpekler, çelik çerçeveli bir hükümet locasının altında perküsyon ve pirinç nefesli çalgıların oluşturduğu karmaşa.

Bu gürültüler gerçek dünyadan gelen bir gürültüyle kesintiye uğradı: Asansörün makine aksamının ani uğultusu ve homurtusu. Şimdi, baldırına dayanan küçük çantayı devirerek oradan oraya seken kendi ayağıydı. Belleği ansızın boşalmış, sadece korkuyla dolmuş olarak, bekledi. Derken asansör alt katlardan birinde durdu ve o anımsama yetilerini yeniden kazandı. Çantasını kaldırıp yerden aldı, içindekilerin yavaşça yer değiştirdiğini hissetti. Bu ise zihnini Prokofyev'in pijama hikâyesine sıçrattı.

Hayır, mavi kanatlı bir et sineği gibi değil. Daha çok Anapa'daki şu sivrisinekler gibi. Her yere konuyorlar, kan emiyorlardı.

Burada ayakta dururken, kendi zihninin kontrolünü elinde tutacağını düşünmüştü. Ne var ki geceleyin yalnız kalınca zihni onu kontrolü altında tutuyor gibiydi. Doğrusu, şairin söylediği gibi, insanın yazgısından kaçması diye bir şey yoktur. Ve kendi zihninden kaçması da.

Apandisiti alınmadan önceki gece duyduğu acıyı anımsadı. Yirmi iki kez kusmuş, bir hastabakıcıya bildiği bütün sövgü sözcüklerini söylemiş, sonra da bir arkadaşına kendisini vurup acısına son verecek bir milis getirmesi için yalvarmıştı. Onu içeri al, beni vurup acımı sonlandırsın, diye yalvarmıştı. Ama arkadaşı yardımcı olmayı reddetmişti.

Şimdi bir arkadaşa ve bir milise ihtiyacı yoktu. Zaten yeterince gönüllü vardı.

Her şey tamı tamına, 28 Ocak 1936 sabahı, Arhangelsk'te bir tren istasyonunda başlamıştı, dedi kendi zihnine. Hayır, hiçbir şey öyle, belli bir tarihte belli bir yerde başlamaz diye yanıt verdi zihni. Her şey birçok yerde ve birçok zamanda başladı, hatta bazıları sen doğmazdan önce, yabancı ülkelerde, başkalarının zihninde.

*

Ve sonra da, bundan sonra ne olursa olsun, hepsi de aynı şekilde, başka yerlerde ve başkalarının zihinlerinde sürecekti.

Sigaraları düşündü: Kazbegi, Belomor, Herzegovina Flor paketlerini. Yarım düzine paketten piposunun içine tütün ufalayan ve bunu yaparken çalışma masasının üzerinde mukavva tüplerden ve kâğıtlardan oluşan bir birikinti bırakan adamı.

Bu geç aşamada bile, onarılabilir, yeniden yerine konulabilir, tersine çevrilebilir miydi? Yanıtı biliyordu: Doktorun Burun'un restorasyonu konusunda söylediği şeyi. "Elbette yeniden yerine konulabilir, ama sizi temin ederim, bu konuda kötü örnek olursunuz."

Zakrevsky'yi, Büyük Saray'ı ve orada Zakrevsky'nin yerini almış olabilecek kişiyi düşündü. Birisi bunu yapabilirdi. Kurulduğu haliyle bu dünyada asla Zakrevsky'lerin kıtlığı çekilmezdi. Belki de neredeyse tamı tamına 200.000.000.000 yıl sonra, Cennet'e gidildiğinde artık Zakrevsky'lerin var olmasına gerek kalmayacaktı.

Zaman zaman zihni olup bitenlere inanmayı reddediyordu. Olamaz, çünkü Binbaşı'nın zürafayı gördüğünde söylediği gibi, böyle bir şey hiçbir zaman olamazdı. Ne var ki olabiliyordu ve olmuştu.

Yazgı. Hakkında hiçbir şey yapamadığınız bir şey için kullandığınız tumturaklı bir sözcüktü yalnızca. Hayat size "ve böyle" dediğinde, başınızla onaylıyor ve buna yazgı diyordunuz. Dimitri Dimitriyeviç olarak adlandırılmak da onun yazgısı olmuştu. Bu konuda yapılacak bir şey yoktu. Doğal olarak kendi vaftiz törenini anımsamıyordu ama hikâyenin doğruluğundan kuşkulanmak için hiçbir gerekçesi yoktu. Bütün aile, babasının çalışma odasında taşınabilir bir vaftiz kurnasının çevresinde toplanmıştı. Papaz geldi ve anne babasına yeni doğan bebeğe ne ad vermeyi düşündüklerini sordu. "Yaroslav", diye yanıt vermişlerdi. Yaroslav mı? Bu ad papazı memnun etmemişti. Bunun çok alışılmadık bir ad olduğunu söyledi. Okulda alışılmadık adlar taşıyan çocuklara takıldıklarını ve dalga geçtiklerini söyledi; hayır, hayır, çocuğa Yaroslav adını veremezlerdi. Babası ve annesi böylesine kestirip atan bir karşı çıkış karşısında şaşırıp kalmışlardı ama papazın hatırını kırmayı da arzu etmiyorlardı. "Peki o zaman siz hangi adı öneriyorsunuz?" diye sordular. Ona bilindik bir

ad verin, dedi papaz. Sözgelimi, Dimitri. Babası, kendi adının da zaten Dimitri olduğunu ve Yaroslav Dimitriyeviç'in kulağa Dimitri Dimitriyeviç'ten daha hoş geldiğini belirtti. Ancak papaz aynı görüşte değildi. Böylelikle adı Dimitri Dimitriyeviç oldu.

Bir adın ne önemi vardı? St. Petersburg'da doğmuş, Petrograd'da büyümüş, yetişkinlik yıllarına Leningrad'da varmıştı. Ya da bazen adlandırmaktan hoşlandığı biçimiyle, St. Leninsburg'da. Bir adın ne önemi vardı ki?

Otuz bir yaşındaydı. Karısı Nita, yanında kızları Galina'yla birkaç metre ötesinde yatıyordu. Galya bir yaşındaydı. Son zamanlarda, hayatı istikrar kazanmış gibiydi. Olup biten şeylerin bu yanını hiçbir zaman dolambaçsız bulamamıştı. Kuvvetli heyecanlar hissediyordu ama bunları ifade etme konusunda asla becerikli olmamıştı. Bir futbol maçında bile pek ender olarak bağırıyor, başkaları gibi kontrolünü kaybetmiyordu; bir oyuncunun hünerini ya da hünerden yoksun oluşunu sessizce dile getirmekle yetiniyordu. Bazıları bunun bir Leningradlının tipik, duygularını yansıtmaktan aciz resmi karakteri olduğunu düşünüyordu; ne var ki o, bunun üstünde ya da altında çekingen ve kaygılı bir insan olduğunu da biliyordu. Kadınlar arasında çekingenliğini üzerinden attığında da, saçma coşkularla an be an değişen umutsuzluklar arasında gidip geliyordu. Sanki her zaman yanlış bir metronoma bağlı kalıyormuş gibiydi.

Bütün bunlara rağmen, hayatı nihayet belli bir düzen ve bunun sonucunda da doğru tempoyu edindi. Ancak şimdi, her şey yeniden istikrarsızlaşmıştı. İstikrarsız: Bir mecazdan daha fazla bir şey ifade ediyordu bu sözcük.

Baldırına dayanan, gece kullanmak üzere hazırladığı çanta ona evden kaçmaya çalıştığı vakitleri anımsattı. O zamanlar kaç yaşındaydı? Belki, yedi ya da sekiz. Peki, yanında küçük bir valizi de var mıydı? Büyük olasılıkla

yoktu; annesinin öfkeye kapılması çok ani olmuş olmalıydı. Babasının genel müdür olarak çalıştığı Irinovka'da geçirilen bir yazdı. Jurgensen, yaşadıkları mülkün her işe koşturan bir çalışanıydı. Öteberiyle uğraşıyor, onarımlar yapıyor, karşılaşılan problemleri bir çocuğun anlayabileceği şekilde çözüme kavuşturuyordu. Ona hiçbir konuda asla "şunu yap bunu yap" diye talimat vermezdi; bir ahşap parçasının bir hançere ya da bir düdüğe dönüşmesini seyretmesine müsaade ederdi. Ona yeni kesilmiş bir turba keseği uzatır ve koklamasına izin verirdi.

Jurgensen'e fazlasıyla bağlanmıştı. Böylelikle bazı şeyler hoşuna gitmediğinde, ki sık sık gitmediği oluyordu, "Pekâlâ o zaman, ben de gidip Jurgensen'le yaşarım" diyordu. Bir sabah, daha yataktayken, ilk kez o gün, bu tehdidi savurmuş ya da bunu yapacağına söz vermişti. Ama bunu bir kez söylemiş olmak bile annesi için yeterliydi: "Hemen giyin seni oraya götüreceğim" diye yanıt vermişti. Annesinin meydan okuduğunu anladı; hayır, valiz hazırlamaya vakit yoktu, Sofya Vasilyevna onu bileğinden sıkıca tutmuştu; tarlanın içinden geçerek Jurgensen'in yaşadığı yere doğru yürümeye başlamışlardı. Başlangıçta tehditlerinde cesurca davranıyor, annesinin yanında atıp tutuyordu. Ne var ki gitgide ayaklarını sürür oldu, önce bileği, sonra da eli annesinin elinden kayıp kurtulmaya başladı. O zamanlar çekip gidenin kendisi olduğunu düşünüyordu, ama şimdi görüyordu ki, serbest kalana değin parmak parmak onun gitmesine izin veren annesiydi. Jurgensen'le birlikte yaşamakta değil ama kuyruğunu kıstırıp arkasına dönmekte, gözyaşlarına boğulmakta ve koşarak evin yolunu tutmakta özgürdü.

Eller, kayan eller, kavrayan eller. Çocukken ölülerden korkmuştu, onların mezarlarından çıkıp kendisini ele geçireceklerinden, yeniden soğuk, karanlık toprağın içine sürükleyeceklerinden, ağzını ve gözlerini toprakla

dolduracaklarından korkmuştu. Bu korku yavaş yavaş kaybolmuştu, çünkü yaşayanların elleri daha korkutucu olmaya başlamıştı. Petrogradlı fahişeler gençliğine de masumluğuna da hiç saygı duymamışlardı. Zamanlar daha zorlaştıkça, eller daha kavrayıcı olmuştu. Kamışınızı, ekmeğinizi, dostlarınızı, ailenizi, geçim kaynaklarınızı, varoluşunuzu yakalamak için ellerini uzatıyorlardı. Fahişelerin yanı sıra, kapıcılardan da korkmuştu. Kendilerini ne şekilde adlandırmayı seçerlerse seçsinler, polislerden de.

Öte yandan tam karşı tarafta yer alan korku da vardı: size güven veren ellerden kayıp gitmenin korkusu.

Mareşal Tuhaçevski ona güven vermişti; uzun yıllar boyunca. Ta ki Mareşal'in saç çizgisinden aşağı doğru ter indiğini gördüğü güne dek. Büyük bir beyaz mendil çıkarılıp şöyle bir açılmış ve alına hafifçe dokundurulmuştu; ve artık o, güvende olmadığını biliyordu.

*

Mareşal Tuhaçevski şimdiye dek karşılaştığı en sofistike adamdı. Rusya'nın en ünlü askeri strateji uzmanıydı: Gazeteler onu "Kızıl Napoléon" olarak adlandırıyorlardı. Aynı zamanda bir müzik âşığı ve amatör keman yapımcısıydı; açık, sorgulayıcı bir kafaya sahip, romanlar hakkında konuşmaktan zevk alan bir adamdı. Tuhaçevski'yi tanıdığı on yıl süresince, onu sık sık karanlık çöktükten sonra mareşal üniforması içinde Moskova ve Leningrad sokaklarının tozunu attırırken görmüştü; Mareşal bu gezintilerinde yarı çalışıyor, yarı eğleniyor, politikayı hazla karıştırıyor, konuşuyor ve tartışıyor, yiyor ve içiyor, bir balerine kur yapıyordu. Fransızların ona bir seferinde ertesi gün akşamdan kalma olmadan şampanya içmenin sırrını nasıl öğrettiklerini anlatmaktan hoşlanıyordu.

Kendisi hiçbir zaman bu denli bir dünya adamı olmayacaktı. Onda özgüven eksikliği vardı; aynı zamanda belki ilgi eksikliği de. Karmaşık yemeklerden hoşlanmıyordu, içki onu çok kolay sarhoş ediyordu. Parti kontrolü ele geçirmeden önce her şeyin yeniden düşünüldüğü ve yeniden yapıldığı eski öğrencilik günlerinde, çoğu öğrenci gibi, bildiklerinin ötesinde bir görmüş geçirmişlik iddiasında olmuştu. Sözgelimi, eski günler sonsuza dek geride kaldığına göre seks meselesinin yeniden düşünülmesi gerekiyordu; ve birisi "su bardağı" teorisiyle ortaya çıkmıştı. Çokbilmiş gençlerin ileri sürdüğüne göre, seks edimi, bir bardak su içmek gibi bir şeydi: susamışsanız içiyordunuz, arzu duyuyorsanız da seks yapıyordunuz. Bu sisteme karşı değildi ama arzulandıkları ölçüde özgürce arzulamak da kadınlara bağlıydı. Bazıları arzuluydu, bazıları değildi. Ama analoji sizi ancak bu noktaya kadar götürüyordu. Bir bardak su gönlü çelmeye yetmiyordu.

Zaten, Tanya o zamanlarda çoktan hayatına girmişti. Sürekli olarak Jurgensen'le birlikte yaşama niyetini bildirdiğinde, anne ve babası akıllarından onun muhtemelen ailenin, hatta çocukluğun sınırlamaları karşısında kızgınlık ve sabırsızlık duyduğunu geçiriyorlardı. Şimdi düşünüyordu da, bundan o kadar emin değildi. Irinovka'daki arazide bulunan o yazlıklar konusunda tuhaf bir şey olmuştu; son derece yanlış bir şey. Her çocuk gibi, karşıtı söylenene dek olup bitenlerin normal olduğunu varsayıyordu. Bu yüzden, ancak büyüklerin bu konuyu tartıştıklarını ve sonra da güldüklerini duyduğunda, ev konusundaki her şeyin orantısız olduğunu kavradı. Odalar kocaman ama pencereler çok küçüktü. Elli metre karelik bir odanın ufacık bir penceresi vardı. Büyükler evi inşa eden kişilerin ölçüleri karıştırdığını, santimetre yerine metre olarak ya da bunun tam tersi ölçü aldıklarını

düşünüyorlardı. Ancak bunun bir kez farkına varınca, uyandırdığı etki bir oğlan çocuğu için ürkütücüydü. En karanlık düşler için hazırlanmış bir ev gibiydi. Belki de kaçtığı buydu.

Hep gecenin ortasında geliyorlardı sizi götürmeye. Bu yüzden, üstünde pijaması varken daireden sürüklenip götürülmektense ya da insana aşağılayıcı bir lakaytlıkla bakan bir NKVD* üyesi önünde giyinmek zorunda kalmaktansa, tamamen giyinik olarak yatıyor, battaniyelerin üzerine uzanıyordu. Yatağın yanında, döşemenin üzerinde küçük bir çanta çoktan hazır edilmiş olarak dururdu. Hemen hemen hiç uyumuyor, orada bir insanın hayal edebileceği en kötü şeyleri hayal ederek yatıyordu. Buna karşılık huzursuzluğu Nita'yı uyumaktan alıkoyuyordu. Her ikisi de orada uyurmuş gibi yaparak yatıyordu; aynı zamanda da, ötekisinin içinde bulunduğu yılgıyı duymazmış, bunun kokusunu almazmış gibi. En sık gördüğü karabasanlarından bir tanesi NKVD üyesinin Galya'yı alıp -eğer kızcağızın talihi varsa- dosdoğru devlet düşmanlarının çocuklarının kaldığı özel yetimhaneye götürmesiydi. Orada ona yeni bir ad ve yeni bir karakter verilecek, çocuk, örnek bir Sovyet yurttaşına dönüştürülecekti; Galya orada yüzünü Stalin denilen büyük güneşe doğru dönen küçük bir günebakan çiçeği olacaktı. Bu yüzden bu kaçınılmaz olarak uykusuz geçen saatleri, dışarıda asansörün yanındaki sahanlıkta geçirmeyi önermişti. Nita ise belki de birlikte son geceleri olabilecek bu saatleri baş başa geçirmek konusunu enikonu dayatmıştı. Ama kendisinin kazandığı ender tartışmalardan biriydi bu.

Asansörün yanında geçireceği ilk gecesinde, sigara içmemeye karar vermişti. Çantasında üç paket Kazbegi

* SSCB'de 1934'ten itibaren iç güvenlikten ve işçi tutsak kamplarından sorumlu olan gizli polis örgütü. (ç.n.)

vardı ve sorgulanma aşamasında onlara ihtiyacı olacaktı. Sorgulama devam ederse tutuklanmasında da. İlk iki gece boyunca, kararına sadık kaldı. Derken ansızın zihnine bir düşünce takıldı: Ya Büyük Saray'a varır varmaz sigaralarına el koyarlarsa ne olacaktı? Ya da hiç sorgulama olmazsa, yahut sorgulama çok kısa sürerse? Belki de sadece önüne bir kâğıt parçası koyup imzalamasını buyuracaklardı. Ya şey olsaydı... Zihni daha ötelere gitmedi. Ama bütün bu durumlarda, sigaraları boşa harcanmış olacaktı.

Sigara içmemek için bir neden düşünemiyordu.

Bu yüzden içti.

Parmakları arasındaki Kazbegi'ye baktı. Malko bir keresinde duygudaşlık, gerçekteyse hayranlık ifade eden bir şekilde, ellerinin küçük olduğu ve "pek piyanist ellerine benzemediği" yolunda bir yorumda bulunmuştu. Malko ona aynı zamanda, daha az hayranlık ifade eden bir biçimde, yeterince pratik yapmadığını da söylemişti. "Yeterince" derken ne demek istediğine bağlıydı bu. Gerek duyduğu kadar pratik yapıyordu o. Malko notalarına ve batonuna bakmalıydı.

Kırım'da bir sanatoryumda verem tedavisi gördüğünde on altı yaşındaydı. Tanya'yla aynı yaştaydılar ve tamı tamına aynı doğum tarihini paylaşıyorlardı, küçük bir farkla ki: O yeni hesaba göre 25 Eylül'de doğmuştu, Tanya ise eski hesaba göre 25 Eylül'de. Böylesi sanal eşzamanlılıklar ilişkilerini güçlendiriyordu; ya da bir başka şekilde dile getirmek gerekirse, birbirleri için yaratılmışlardı. Tatyana Glivenko kısacık kırpılmış saçlarıyla, hayatı yaşamak konusunda onun kadar istekliydi. Bu, görünen bütün yalınlığıyla ve bütün yazgısallığıyla, ilk aşktı. Ona eşlik eden kız kardeşi Marusya, bu birlikteliği annelerine ispiyonlamıştı. Sofya Vasilyevna ilk postayla gönderdiği mektupta oğlunu bu hiç tanımadığı kıza kar-

şı, bu ilişkiye karşı, aslında, her türlü ilişkiye karşı uyarmıştı. O da yanıt olarak annesine, on altı yaşındaki bir oğlanın bütün cakasıyla, Serbest Aşk'ın ilkelerini açıklamıştı: Herkesin aşkı arzu ettiği şekilde yaşamakta özgür olması gerektiğini, tensel aşkın ömrünün kısa sürdüğünü, cinsiyetlerin tümüyle eşit olduğunu, evliliğin bir kurum olarak ortadan kaldırılması gerektiğini ama fiili olarak devam ediyorsa, arzu ettiği takdirde kadının gönül serüveni yaşamaya hakkı olduğunu ve eğer daha sonra boşanmak isterse, erkeğin bunu kabul etmesi ve suçu üstlenmesini gerektiğini ama bütün bunların içinde ve olup biten her şeye karşın, çocukların kutsal olduğunu.

Annesi tepeden bakan ve ahlakçılık taslayan bu hayat görüşüne yanıt vermemişti. Zaten, o ve Tanya neredeyse tanışır tanışmaz birbirlerinden ayrılacaklardı. Tanya Moskova'ya dönmüştü; o ve Marusya ise Petrograd'a. Ama Tanya'ya sürekli yazıyordu; birbirlerini ziyaret ediyorlardı ve ilk piyano triosunu ona adamıştı. Annesi durumu hâlâ onaylamıyordu. Nihayet üç yıl sonra, şu haftaları birlikte Kafkasya'da geçirdiler. İkisi de on dokuz yaşındaydı ve ikisinin de refakatçisi yoktu; Harkov'da konserlerde çalarak üç yüz ruble kazanmıştı. Anapa'da birlikte geçirilen şu haftalar... ne kadar uzun zaman önceymiş gibi geliyordu ona. Evet, ne kadar zaman önceydi bu haftalar; geçmiş hayatının üçten birinden daha fazla zaman önce.

Böylelikle, her şey, tamı tamına, 28 Ocak 1936 sabahı, Arhangelsk'te başlamıştı. Viktor Kubatsky'nin yönettiği yerel orkestrayla birinci piyano konçertosunu icraya davet edilmişti; her ikisi aynı zamanda yeni viyolonsel sonatını da çalmışlardı. İcra başarılı olmuştu. Ertesi sabah *Pravda* gazetesini almak için tren istasyonuna gitti. Ön sayfaya şöyle bir bakıp ondan sonraki iki sayfaya göz attı. Daha sonraları dile getireceği gibi, hayatının en hatırda

kalan günüydü bu. Ölümüne dek geçecek her bir yıla işaret koymayı seçtiği tarih.

Gelgelelim, zihninin de inatla itiraz ettiği gibi, hayatta hiçbir şey bu denli kesin başlamaz. Farklı yerlerde ve farklı zihinlerde başladı. Gerçek başlangıç noktası kendi ünü olabilirdi. Ya da operası. Ya da yanılmaz biri, dolayısıyla her şeyden sorumlu olduğundan, Stalin olabilirdi. Ya da bir orkestranın düzeni kadar basit bir şey... Gerçekten de, sonuçta meseleye bakmanın en iyi şekli olabilirdi bu: Sırf bir orkestranın yerleşim düzeni yüzünden suçlanan, aşağılanan, sonra tutuklanan ve kurşuna dizilen bir besteci,

Her şey başka yerlerde ve başkalarının zihinlerinde başladı, bu yüzden belki de *Macbeth*'i yazdığı için Shakespeare'i kınayabilirdi. Ya da onu *Mtsensk'li Lady Macbeth* olarak Ruslaştırdığı için Leskov'u. Hayır, bunların hiçbiri değildi. Belli ki, bazılarını kızdıran yapıtı yazmış olmak kendi kabahatiydi. Yurtiçinde ve yurtdışında böylesine başarılı olduğu için Kremlin'in merakını uyandıran kendi operasının kabahatiydi. *Pravda*'da çıkan başyazıya esin vereceği ve yazıyı onaylayacağı için Stalin'in kabahatiydi; hatta belki yazıyı kendisi yazmıştı: Yazıda, yanlışları hiçbir zaman düzeltilemeyecek olan bir kişinin kaleminden çıktığını düşündürtecek kadar dilbilgisi hatası vardı. Kendini ilk elde bütün sanatların koruyucusu ve uzmanı olarak hayal ettiği için bu da Stalin'in kabahatiydi. Bolşoy'da *Boris Godunov*'un* temsillerini asla kaçırmadığı biliniyordu. Neredeyse bir o kadar *Prens Igor*'a ve Rimski-Korsakov'un *Sadko*'suna da düşkündü. Stalin alkışları toplamış bu yeni operayı, *Mtsensk'li Lady Macbeth*'i ne diye dinlemek istemesindi?

* Modest Musorgksi'nin Rus Çarı Boris Godunov'un hayatını anlattığı, tamamlanmamış operası. (y.h.n.)

Bu yüzden besteci, 26 Ocak 1936 günü kendi yapıtının icrasına katılma talimatı aldı. Yoldaş Stalin orada olacaktı; aynı zamanda Yoldaş Molotov, Mikoyan ve Jdanov da. Onlar hükümet locasındaki yerlerini aldılar. Bu locanın tam da vurmalı ve nefesli çalgıların üzerinde bulunmak gibi bir talihsizliği vardı. *Mtsensk'li Lady Macbeth*'in bölümleri alçakgönüllü ve silik bir tarzda çalınacak şekilde notalandırılmamıştı.

Orkestra şefi locasından hükümet locasına doğru baktığını anımsıyordu. Stalin küçük bir perdenin arkasına gizlenmişti, diğer seçkin yoldaşların kendilerinin de gözlendiklerinin bilinciyle dalkavukça yüzlerini döndükleri, görünmez bir mevcudiyetti. İcranın niteliği göz önünde tutulursa, hem şef hem de orkestra anlaşılır bir biçimde heyecanlıydı. Katerina'nın düğününden önceki arada, ahşap üflemeli çalgılar ve pirinç üflemeliler notaya alınan perdeden daha yüksek bir perdede çalmak gibi bir işe giriştiler. Derken virüs orkestranın her bir kesimine yayılır gibi oldu. Şef durumun farkına vardıysa da, aciz kaldı. Orkestra gitgide daha yüksek ses perdelerine çıktı. Vurmalı çalgılar ve üflemeliler altlarında ne zaman son perde gürleyecek olsa –ses pencere camlarını kıracak kadar yüksekti– Yoldaş Mikoyan ve Jdanov bir çeşit teatral ürpertiye kapılıyor, perdenin ardındaki figüre doğru dönüp alaycı lakırdılar ediyorlardı. Dördüncü perde başlarken, dinleyiciler başlarını hükümet locasına doğru kaldırdıklarında, locanın boşalmış olduğunu gördüler.

İcradan sonra, evrak çantasını almış, Arhangelsk trenine binmek üzere dosdoğru Kuzey İstasyonu'na gitmişti. Hükümet locasının, içindekileri bir suikasta karşı korumak için, özel olarak çelik plakalarla güçlendirilmiş olduğunu düşündüğünü anımsıyordu. Ama şef locasında böyle bir kaplamanın bulunmadığını. Henüz otuzunda değildi ve karısı beş aylık hamileydi.

1936: Artık yıllar konusunda her zaman boş inançları olmuştu. Birçok insan gibi, onların talihsizlik getirdiğine inanıyordu.

Asansörün makine aksamı bir kez daha ses verdi. Dördüncü katı geçtiğini anladığında, çantasını yerden aldı ve yanında tuttu. Kapıların açılmasını, bir üniformanın görünmesini, bir baş selamını, sonra da kendisine doğru uzanan elleri ve bir elin bileğine sıkıca yapışmasını bekledi. Onlara uysal biçimde eşlik etmek, onları oturduğu yerden, karısından ve çocuğundan uzak tutmak konusundaki istekliliği göz önünde tutulursa bütün bunlar tamamen gereksiz olurdu.

Derken asansör kapısı açıldı ve içeriden bir komşusu, onu bu geç saatte dışarıda gördüğüne herhangi bir şaşkınlık göstermeyen ifadesiz bir baş selamıyla çıktı. Karşılık olarak başını hafifçe eğdi, asansörün içine doğru yürüdü, rastgele bir düğmeye bastı, bir iki kat aşağı indi, birkaç dakika bekledi, sonra yeniden beşinci kata çıktı ve nöbetini bıraktığı yerden yeniden aldı. Daha önce de olmuştu bu, hem de aynı şekilde. Asla konuşulmuyordu, çünkü sözcükler tehlikeliydi. Karısı tarafından her gece aşağılanarak kapı dışarı edilen bir adama benziyor olması pekâlâ mümkündü ya da her gece kararsız adımlarla evi terk edip sonra da geri dönen bir adama. Ama tamı tamına olduğu kişi gibi görünmesi de muhtemeldi: Şehirdeki yüzlercesi gibi her gece tutuklanmayı bekleyen bir adam.

Yıllar önce, ömürlerce ötelerde, ta geçen yüzyılda, Irkutsk Soylu Kadınlar Enstitüsü'ndeki annesi ve iki başka kız, o zamanlar veliaht olan II. Nikolay'ın önünde, Çar İçin Bir *Hayat*'tan alınma mazurka dansını yapmışlardı. Konusu Stalin'in hoşuna gidebilecek türden olsa bile –hayatını büyük bir önder için ortaya koyan zavallı bir köylü hakkında didaktik bir hikâye– Glinka'nın operası hiç kuşku yok ki Sovyetler Birliği'nde icra edilemezdi.

"Çar İçin Bir Dans": Zakrevsky'nin bunu bilip bilmediğini merak etti. Eski günlerde, bir çocuk babasının ya da aslında annesinin günahlarının bedelini ödeyebiliyordu. Günümüzdeyse, yeryüzündeki en ileri toplumda, çocuğun günahlarını amcalar, teyzeler, kuzenler, bacanaklar, meslektaşlar, dostlar, hatta sabahın üçünde asansörden inerken size düşüncesizce gülümseyen adamla birlikte anne ve babalar ödeyebiliyordu. Cezalandırma sistemi büyük ölçüde geliştirilmişti ve eskiden olduğundan çok daha kapsayıcıydı.

Nina Vasilyevna evliliklerinin nasıl gücü kuvveti olmuş idiyse, annesi de kendi evliliğinin gücü kuvveti olmuştu. Babası Dimitri Boleslavoviç, çok çalışan ve kendine sadece küçük bir tütün parası ayırarak maaşını karısına teslim eden, kibar, dünyevi ilgilerden uzak bir adam olmuştu. Güzel bir tenor sesi vardı ve dört-el piyano çalıyordu. Romantik Çingene havaları, "Ah, Bu Kadar Tutkuyla Sevdiğim Sen Değilmişsin" ve "Bahçedeki Krizantemler Çoktan Soldu" gibi şarkılar söylüyordu. Oyuncaklara, oyunlara ve dedektif hikâyelerine bayılıyordu. Yeni bir sigara çakmağı ya da telden yapılma bir bulmaca onu saatlerce eğlendirirdi. Hayatın üstüne gitmiyordu. Kendine özel bir kauçuk mühür yaptırmıştı, öyle ki kütüphanesindeki her bir kitapta mor sözcüklerle şu yazılıydı: "Bu kitap D.B. Şostakoviç'ten çalınmıştır."

Yaratıcılık sürecini araştıran bir psikiyatr bir keresinde ona Dimitri Boleslavoviç'i soracak olmuştu. Yanıt olarak ona, babasının "son derece normal bir insan olduğunu" söylemişti. Bu, tepeden bakan bir ifade değildi: Normal bir insan olmak, her zaman yüzünüzde bir gülümsemeyle uyanmak, imrenilecek bir hünerdi. Aynı zamanda, babası genç ölmüştü, kırklarının sonundaydı. Aile ve onu sevenler için bir felaketti bu; ama belki de, Dimitri Boleslavoviç'in kendisi için bir felaket değildi.

Daha uzun yaşamış olsaydı, Devrim'in acı bir hal aldığını, paranoyak hale geldiğini, kan içici olduğunu görürdü. Devrim'le çok ilgilendiği de yoktu. Güçlü yanlarından biri olmuştu bu.

Ölümünün ardından dul karısı, iki kız evlat ve müzikal olarak erken gelişmiş on beşinde bir oğlan çocuğuyla parasız pulsuz kalmıştı. Çocuklarını yaşatabilmek için hizmetçilik işleri üstlenmişti. Ağırlıklar ve Ölçüler Odası'nda daktilo olarak çalışmış, boğaz tokluğu karşılığında piyano dersleri vermişti. Zaman zaman bütün kaygılarının babasının ölümüyle birlikte başlayıp başlamadığını merak ediyordu. Ama buna inanmamayı yeğliyordu, çünkü bu, Dimitri Boleslavoviç'i kınamakla aynı kapıya çıkıyordu. Bu yüzden belki de bütün kaygılarının o anda iki katına çıktığını söylemek daha doğru olurdu. Ağırbaşlı bir yüreklendiricilik taşıyan şu sözcükleri başıyla kaç kez evetlemişti: "Şimdi ailenin erkeği sen olmalısın." Omuzlarına yük olarak bir beklenti ve taşımakta yetersiz olduğu bir görev duygusu yıkmışlardı. Sağlığı da hiçbir zaman pek de iyi olmamıştı; doktorun vücudunu yoklayan ellerine, tık-tık vurmalarına ve dinlemelerine, muayene aletlerine, bisturilere, sanatoryumlara fazlasıyla aşinaydı. Kendisinde gelişecek olan vaat edilmiş erkekliği bekleyip duruyordu. Ama biliyordu ki, kolaylıkla dengesini kaybediyordu; aynı zamanda da, sürekli inatlaşan biri olmaktan çok, aklına koyduğunu yapan biriydi. Jurgensen'le ev kurmak konusundaki başarısızlığı da bundan kaynaklanıyordu.

Annesi, hem mizaç hem de zorunluluklar gereği, boyun eğmez bir kadındı. Onu korumuş, onun için çalışmış, bütün umutlarının gerçekleşmesini ondan beklemişti. Elbette kendisi de onu seviyordu; nasıl olur da sevmezdi? Gelgeleli ortada güçlükler vardı. Güçlüler meydan okumaktan kendilerini alamazlar; daha az güçlüler kaçmak-

tan kendilerini alamazlar. Babası her zaman güçlüklerden kaçınmıştı, hem kendi hayatının hem de karısının karşısında mizahı ve dolambaçlı yolları yeğlemişti. Böylelikle oğlu da, kendini Dimitri Boleslavoviç'ten daha kararlı biri olarak bilmesine karşın, annesinin otoritesine ender olarak meydan okuyordu.

Ama annesinin, güncesini okuduğunu biliyordu. Bu yüzden ona kasten, birkaç hafta sonraki bir tarih için, "İntihar" yazardı. Ya da bazen, "Evlilik."

Annesinin tehditleri de vardı tabii. Ne zaman evden ayrılmaya çalışsa, Sofya Vasilyevna onun yanında başkalarına, "Oğlumun önce cesedimi çiğnemesi gerekecek" diyordu.

Hiçbiri diğerinin ne kadar ciddi olduğundan emin değildi.

Konservatuvarın Küçük Salonu'nda sahne arkasına itilmişti, cezalandırıldığını hissediyor, kendine acıyordu. Hâlâ bir öğrenciydi ve Moskova'daki ilk müzik performansı iyi gitmemişti: dinleyiciler açıkça Shebalin'in yapıtını yeğlemişlerdi. Derken, yanı başında üniformalı bir adam belirdi ve ona avutucu sözler söyledi: Mareşal Tuhaçevski'yle dostluğu böyle başlamış oldu. Mareşal onun hamisi olarak davranıyor, onun için Leningrad Bölgesi'nin askeri komutanından parasal destek sağlıyordu. Yardıma hazır ve sözüne sadık biriydi. Çok yakınlarda, tanıdığı herkese *Mtsensk'li Lady Macbeth*'in ona göre ilk klasik Sovyet operası olduğunu söylemişti.

Şimdiye dek yalnızca bir kez başarısızlığa uğramıştı. Moskova'ya taşınmanın, koruyuculuğu altına aldığı kişinin kariyerini ilerletmenin en iyi yolu olduğuna inanan Tuhaçevski bu transferi yerine getirme sözünü verdi. Sofya Vasilyevna doğal olarak buna karşıydı: oğlu çok kırılgan, çok zayıftı. Eğer annesi ilgilenmeyecek olursa ona sütünü kim içirecek, yulaf çorbasını kim yedirecekti?

Tuhaçevski'de iktidar, nüfuz, parasal güç vardı; ne var ki onun ruhuna çıkan kapının anahtarı hâlâ Sofya Vasilyevna'nın elindeydi. Bu yüzden Leningrad'da kalmıştı.

Kız kardeşleri gibi, bir piyano klavyesinin karşısına ilk kez dokuz yaşında çıkarılmıştı. Dünya onun için o anda aydınlığa kavuştu. Ya da her halükârda dünyanın bir bölümü, onu hayatta ayakta tutmaya yetecek bölümü. Piyanoyu ve müziği anlamak kolay olmuştu, en azından, başka şeyleri anlamakla karşılaştırıldığında. Çok çalışmıştı çünkü çok çalışmak kolayına geliyordu. Böylelikle yazgıdan da kaçmamış oluyordu. Yıllar geçtikçe, yazgı daha da mucizevi görünüyordu, çünkü ona annesini ve kız kardeşlerini geçindirmenin bir yolunu sağlıyordu. Geleneksel bir adam değildi ve ailesi de geleneksel bir aile değildi. Ama yine de... Kimi zaman, alkışları ve paraları topladığı başarılı bir konserden sonra o ele geçirilmez şeyi, yani aile adamı olma yetisini hissediyordu. Gerçi başka zamanlar, evlenip evden ayrıldığında, bir çocuk babası olduğunda bile, kendini hâlâ kayıp bir oğlan çocuğu gibi hissediyordu.

Onu tanımayanlar ve müziği sadece uzaktan izleyenler muhtemelen bunun, onun karşılaştığı ilk engel olduğunu düşünmüşlerdi. Birinci Senfoni'si Bruno Walter ve sonra da Toscanini ve Klemperer tarafından çabucak benimsenmiş, on dokuz yaşındaki parlak bir delikanlının 1926'daki o prömiyerden itibaren başarılarla dolu açık, temiz bir on yıldan başka hiçbir şey tanımamış olduğunu. Böyle insanlar, belki de ünün çoğu kez kendini beğenmişliğe ve büyüklenmeye götürdüğünün farkında olarak, *Pravda*'larını açabilir ve bestecilerin insanların duymak istedikleri türden müzik yapmaktan kolaylıkla uzaklaşabildikleri konusunda görüş birliğine varabilirlerdi. Dahası, bütün bestecilere devlet tarafından iş verildiğine

göre, eğer besteciler bir kabahat işleyecek olurlarsa araya girip onları dinleyicilerle yeniden uyumlu hale getirmek devletin göreviydi. Bu, son derece makul görünüyordu, öyle değil mi?

Gelgelelim, başından beri pençelerini onun ruhu üzerinde sivriltmeye çalışıyorlardı. Daha konservatuvardayken bir grup solcu öğrenci arkadaşı onu kovdurmaya ve aldığı harçlığı iptal ettirmeye uğraşmıştı. Rus Proleter Müzisyenler Derneği ve benzer kültürel örgütlenmeler ta en başından onun temsil ettiği, daha doğrusu temsil ettiğini düşündükleri şeye karşı kampanya yapmışlardı. Sanatlar üzerindeki burjuva boyunduruğunu kırmaya kararlıydılar. Bu yüzden işçiler besteci olmak üzere eğitim görmeli ve her türlü müzik kolayca anlaşılır olmalı ve kitlelere hitap etmeliydi. Çaykovski dekadan müzisyenin tekiydi ve en küçük deneyselcilik "biçimcilik" olarak mahkûm ediliyordu.

1929 gibi erken bir tarihte resmen suçlanmış, müziğinin "Sovyet sanatının ana yolundan saptığı" söylenmiş ve Koreografik Teknik Kolej'deki görevinden kovulmuştu. Aynı yıl, Birinci Senfoni'sini adadığı Mişa Kvadri, tutuklanan ve sonra da kurşuna dizilen dostlarının ve iş ortaklarının ilki olmuştu.

1932'de Parti'nin bağımsız örgütlenmeleri dağıtıp bütün kültürel konuları kontrolüne almasının sonucu, kibir, sofuluk ve cahillik gibi şeylerin yumuşatılması değil, tam tersine, bunların sistematik olarak daha da yoğunlaştırılması olmuştu. Ve eğer bir işçiyi kömür madeninden alıp ondan bir senfoni bestecisi yapma planı tam olarak gerçekleşmemişse de, tam tersi bir şey oldu. Bir besteciden, üretimini tıpkı bir kömür madencisi gibi artırması bekleniyordu, madencinin kömürü vücutları nasıl ısıtıyorsa bestecinin müziği de kalpleri öyle ısıtmalıydı. Bürokratlar müzikal ürünü diğer ürün kategorilerini değerlendir-

dikleri gibi değerlendiriyorlardı; belirlenmiş normlar ve bu normlardan sapmalar vardı.

Arhangelsk tren istasyonunda, *Pravda*'yı donmuş parmaklarla açınca, üçüncü sayfada sapmayı belirleyen ve mahkûm eden bir manşet bulmuştu: MÜZİK YERİNE KARMAŞA. Hemen Moskova yoluyla eve dönmeye karar verdi, Moskova'da bazılarının tavsiyelerini almaya çalışacaktı. Trende, donmuş manzara gözlerinin önünden geçerken makaleyi beş altı kez yeniden okudu. Başlangıçta operası kadar kendisi için de şoka uğramıştı: Böylesi bir suçlamadan sonra, *Mtsenk'li Lady Macbeth* büyük olasılıkla Bolşoy'da sahnelenmeyi sürdüremezdi. Son iki yıldır, New York'tan Cleveland'a İsveç'ten Arjantin'e kadar başka her yerde alkış almıştı. Moskova ve Leningrad'da sadece halkın ve eleştirmenlerin değil, aynı zamanda siyaset komiserlerinin de hoşuna gitmişti. 17. Parti Kongresi sırasında operanın temsilleri Moskova bölgesinin resmi üretiminin bir parçası olarak listeye alınmıştı ki bunlar Donbass kömür madencilerinin üretim kotalarıyla rekabet etmeyi hedefliyordu.

Bütün bunlar şimdi hiçbir şey ifade etmiyordu: operası ansızın efendisinin gözünden düşmüş havlayıp duran bir köpek gibi atılacaktı. Saldırının farklı öğelerini elinden geldiğince berrak bir kafayla analiz etmeye çalıştı. İlkin, operasının söz konusu başarısı, özellikle yurtdışında, kendisine karşı çıkarılmıştı. Daha birkaç ay önce, *Pravda* yapıtın Metropolitan Opera'daki Amerikan prömiyerini yurtsever bir coşkuyla haber vermişti. Şimdi aynı gazete *Mtsensk'li Lady Macbeth*'in Sovyetler Birliği dışında sırf "politik olmadığı ve kafa karıştırıcı" olduğu ve "kıpır kıpır, nevrotik müziğiyle burjuvaların sapkın beğenilerini okşadığı" için başarılı bulunduğunu biliyordu.

Bundan sonra ve buna bağlı olarak, hükümet-locası eleştirisi olarak gördüğü şey vardı; kibirli gülüşlerin, es-

nemelerin, perdenin ardına gizlenmiş Stalin'e doğru dalkavukça çevrilen başların birbirine eklemlenmesinden oluşan eleştiri. Bu yüzden müziğinin nasıl "gak-guk sesleri çıkardığını, hırıldadığını, uğuldadığını", "sinirli, çırpınmalı ve spazmodik" doğasının nasıl olup da cazdan türediğini, şarkı söylemenin yerine nasıl "çığlık atmayı" koyduğunu okudu. Operası açık bir şekilde, bütün "sağlıklı müzik beğenisini" yitirmiş, "karışık bir ses akışını" yeğleyen, efemine karakterli zayıf kişilerin hoşuna gitmesi için çiziktirilmişti. Librettoya gelince, kasti olarak Leskov'un hikâyesinin en iğrenç bölümleri üzerinde yoğunlaşıyordu: sonuç "kaba, ilkel ve bayağıydı."

Ne var ki günahları aynı zamanda politikti. Bu yüzden bir domuz portakaldan ne kadar anlarsa müzikten de o kadar anlayan birisi tarafından yapılan anonim analizler şu bildik ekşi yüzlü etiketlerle süsleniyordu. Küçük burjuva, biçimci, Meyerholdçu, Solcu. Besteci bir opera değil, müziğin kasten ters yüz edildiği bir anti-opera yazmıştı. "Resimde, şiirde, eğitimde ve bilimde Solcu çarpıtmayı" yaratan aynı zehirli kaynaktan içmişti. Ayrıntılı olarak açıklamak gerekebilir diye, ki her zaman gerekiyordu, Solculuk "gerçek sanat, gerçek bilim ve gerçek edebiyat"la karşı karşıya getiriliyordu.

"Kulakları olanlar duyacaklardır" demekten hoşlanıyordu her zaman. Ama duvar gibi sağır olanlar bile "Müzik Yerine Karmaşa"nın ne dediğini duymazlık edemiyorlar, bunun olası sonuçlarını da mutlaka öngörüyorlardı. Yalnızca teorik sapmasını değil ama aynı zamanda kişiliğinin ta kendisini de hedef alan üç ifade vardı: "Görünüşe bakılırsa besteci Sovyet dinleyicilerin müzikte aradığı ve beklediği şeyin ne olduğu problemi üzerinde hiç düşünmedi." Besteciler Birliği üyeliğinin elinden alınması için yeterliydi bu. "Bu eğilimin Sovyet müziğine oluşturduğu tehdit açıktır." Beste yapma ve icra

etme yeteneğinin elinden alınması için yeterliydi bu. Ve son olarak: "Sonu çok kötü bitebilecek hünerli özgünlük oyunu bu." Hayatının elinden alınması için yeterliydi bu.

Ancak hâlâ gençti, yeteneğine güveniyordu ve üç gün öncesine kadar son derece başarılıydı. Mizaç ya da yetenek olarak siyasetçi değilse de, kulak verebileceği insanlar vardı. Bu yüzden Moskova'da ilk olarak, Kültürel İşler Komitesi'nin Başkanı Platon Kerjentsev'e başvurdu. Konuşmasına trende tasarladığı, eleştirilere yanıt verme planıyla başladı. Opera hakkında bir savunma kaleme alacak, eleştirileri kanıtlara dayanarak çürütecek ve makaleyi *Pravda*'ya teslim edecekti. Sözgelimi... Ne var ki Kerjentsev, medeni ve kibar biri olmasına karşın, onu baştan sona dinlemek bile istemedi. Burada yüz yüze oldukları şey, görüşleri haftanın gününe ya da sindirim durumuna göre değişebilen bir eleştirmenin kaleminden çıkmış kötü bir eleştiri yazısı değildi. Bu, bir *Pravda* başyazısıydı: temyiz edilebilecek geçici bir yargı değil, tersine, en yüksek mevkiden gelen bir politika beyanıydı. Bir başka deyişle, Kutsal karardı. Dimitri Dimitriyeviç'e düşen şey herkesin karşısında özür dilemek, yanılgılarını kabul etmek ve operasını bestelerken kendini gençliğin aptalca aşırılıklarına kaptırdığını beyan etmekti. Bunun da ötesinde, bundan böyle kendini bütünüyle Sovyetler Birliği'nin halk müziğine verme niyetini ortaya koymalıydı, bu onun otantik, popüler ve melodik ezgilere yönelmesine yardımcı olacaktı. Kerjentsev'e göre, yeniden göze girebilmesinin olası tek yolu buydu.

Dindar biri değildi. Ama vaftiz olmuştu ve bazen, açık bir kilisenin önünden geçerken, ailesi için bir mum yakardı. İncil'ini de iyi biliyordu. Dolayısıyla günah kavramına ve aynı zamanda onun kamusal görünümlerine aşinaydı. Suç, suçun tam olarak itirafı, papazın bu mesele üzerindeki yargısı, nedamet eylemi, bağışlayıcılık. Ger-

çi günahın çok büyük olduğu ve bir papazın bile onu bağışlayamayacağı durumlar vardı. Evet, kilise hangi adı taşıyacak olursa olsun, formülleri ve protokolleri biliyordu.

İkinci olarak, Mareşal Tuhaçevski'ye uğradı. Kızıl Napoléon hâlâ kırklarındaydı, saçları alnında belirgin bir V şekliyle açılmış, sert çehreli ve yakışıklı bir adamdı. Olup biten her şeyi dinledi, hamisi olduğu kişinin konumunu iyiden iyiye analiz edip yalın, cesur ve cömert bir stratejik öneri getirdi. Mareşal Tuhaçevski, Yoldaş Stalin'e kişisel bir şefaat mektubu yazacaktı. Dimitri Dimitriyeviç'in gönlüne kocaman bir su serpildi. Mareşal, yazı masasına oturup da önüne bir dosya kâğıdı koyarken, kendisi, başının döndüğünü, kalbindeki sıkışıklığın hafiflediğini hissediyordu. Ne var ki üniformalı adam kalemi eline alıp da yazmaya başlar başlamaz, bir şeyler oldu. Saçlarından, V şeklinde açılmış perçemlerinden alnına ve başının arka tarafından da üniforma yakasına doğru ter damlamaya başladı. Mendil tuttuğu elini telaşlı telaşlı salladı, kalemi tutan eli ise tutuk hareketler sergiliyordu... Bir askere yakışmayan böylesi bir kaygı hiç de cesaret verici değildi.

*

Anapa'da bedenlerinden ter boşanmıştı. Kafkasya sıcaktı ve sıcaktan hiçbir zaman hoşlanmamıştı. Gözlerini Aşağı Koy kumsalına dikmişlerdi ama yüzerek serinlemeye hiç istek duymuyordu. Kentin üstündeki ormanın gölgesinde yürüdüler ve onu sivrisinekler ısırdı. Derken, bir köpek sürüsüyle karşılaşıp köşeye sıkıştılar ve az daha onlara canlı canlı yem oluyorlardı. Bunların hiç önemi yoktu. Tatil kentinin deniz fenerini incelediler, Tanya başını yukarıya doğru kaldırırken, dikkatini Tanya'nın boynundaki hoş kıvrıma vermişti. Osmanlı kalesininin

yegâne yadigârı olan eski bir taş kapıyı gördüler, ne var ki o, Tanya'nın baldırlarını, kız yürürken baldır kaslarının hareket ediş şeklini düşünüyordu. Bütün bu haftalar boyunca hayatında aşk, müzik ve sivrisinek ısırmaları dışında hiçbir şey yoktu. Kalbindeki aşk, kafasındaki müzik, derisinin üzerindeki ısırıklar. Cennet bile böceklerden arınmış değildi. Ama onlara pek kızmıyordu. Sinekler, onun ulaşamadığı her yere ustalıkla ulaşabiliyordu. Kullandıkları losyon karanfil yağından yapılma bir ekstreydi. Eğer bir sivrisinek Tanya'nın parmaklarının, tenine dokunmasının ve onu karanfil kokutmasının nedeniyse, nasıl olur da sineklere kızabilirdi?

On dokuz yaşındaydılar ve Serbest Aşk'a inanıyorlardı: Tatil beldesinden çok, birbirlerinin bedenlerinin cazibesine kapılmış birer turisttiler. Kilisenin, toplumun, ailenin fosilleşmiş buyruklarını bir kenara atmışlar, karı koca olmadan karı koca gibi yaşamaya gitmişlerdi. Bu onları neredeyse cinsel edimin kendisi kadar heyecanlandırıyordu; ya da belki de, ondan ayrılamaz bir şeydi.

Öte yandan birlikte yatakta olmadıkları zamanlar da geldi. Serbest Aşk ana problemi çözmüş olabilirdi, ama öteki problemleri ortadan kaldırmamıştı. Birbirlerini elbette seviyorlardı; ama hep birbirlerinin yanında olmak, cebindeki 300 rublesi ve gençlik ünüyle bile, sorunsuz değildi. Beste yaparken, tamı tamına ne yapacağını her zaman biliyordu; müziğin, müziğinin, neleri gerektirdiği konusunda doğru kararları verirdi. Şefler ya da solistler nazikçe acaba *bu* daha iyi olabilir miydi, *şu* daha iyi olabilir miydi diye merak ettiklerinde, hep "Eminim haklısınız. Ama bunu şimdilik bir kenara bırakalım. O değişikliği bir dahaki sefere yaparım" diye yanıt veriyordu. Ve tatmin oluyorlardı, kendisi de tatmin oluyordu, çünkü onların önerilerini yerine getirmeye hiçbir zaman niyetli olmuyordu. Çünkü kararları ve içgüdüsü doğruydu.

Ama müzikten uzak kalmak... Bu, çok farklı bir şeydi. Asabi oluyor, zihni bulanıklaşıyor ve bazen de ne istediğini biliyor olmaktan çok sırf meseleyi çözüme kavuşturmak için bir karar alıyordu. Belki de sanatsal açıdan erken eriştiği olgunluğu, sıradan bir yetişme halinin gerekli kıldığı şu yararlı yıllardan kaçınmış olduğu anlamına geliyordu. Ama bunun nedeni ne olursa olsun, hayatın pratik yanları konusunda becerikli değildi ve bunlar hiç kuşkusuz kalbin pratik yanlarını da içeriyordu. Bu yüzden, Anapa'da, aşkın ve cinselliğin baş döndürücü öz tatmininin yanı sıra, yepyeni bir dünyaya girdiğini fark etti, istenmeyen suskunluklar, yanlış anlaşılan imalar ve aptalca planlamalarla dolu bir dünya.

Yeniden kendi şehirlerine dönmüşlerdi; o Leningrad'a, Tanya Moskova'ya. Ama birbirlerini ziyaret ediyorlardı. Bir gün, bir parçayı bitiriyordu ki Tanya'dan kendisiyle birlikte oturmasını istedi: varlığı onu güvende hissettiriyordu. Bir süre sonra, annesi içeri girdi. Dosdoğru Tanya'ya bakarak şunu söylemişti:

"Dışarı çık da Mitya çalışmasını bitirsin."

Ve o, "Hayır, Tanya'nın burada kalmasını istiyorum. Bana yardımcı oluyor" diye yanıt vermişti.

Annesine kafa tuttuğu ender durumlardan biriydi bu. Belki daha fazla böyle davranmış olsa, hayatı farklı olurdu. Ya da belki olmazdı, kim bilebilirdi ki? Kızıl Napoléon Sofya Vasilyevna tarafından faka bastırılmış olsaydı, nasıl bir şansa sahip olurdu ki?

Anapa'da geçirdikleri zamanları bir idil olmuştu. Ne var ki bir idil, tanımı gereği, ancak bir kez sona erince idil olur. Aşkı keşfetmişti; ama aynı zamanda aşkın, onu "olduğu şey" kılmak, üzerine karanfil yağı gibi derin bir hoşnutluk yaymak şöyle dursun, onu çekingen ve kararsız hale getirdiğini keşfetmeye başlamıştı. Tanya'yı en duyulur şekilde ondan uzak olduğu zamanlar seviyordu.

Birlikteyken, her iki tarafta da beklentiler oluyordu ve o, bu beklentilerin ne olduğunu ya anlayamıyor ya da karşılık veremiyordu. Böylelikle, sözgelimi, Kafkasya'ya özellikle karı koca olarak *değil*, özellikle özgür ve eşit bireyler olarak gitmişlerdi. Böyle bir serüvenin amacı, sonunda gerçek bir karı ve gerçek bir koca olmak mıydı? Bu mantıksız görünüyordu.

Hayır, bu dürüstçe değildi. Bağdaşmazlıklarından bir tanesi, her iki tarafın ağzından çıkan sözcüklerin eşitliği ne olursa olsun, onun Tanya'yı Tanya'nın onu sevdiğinden daha çok sevmiş olmasıydı. Başka kadınlarla flörtlerini, hatta gerçek ya da hayali baştan çıkarmalarını anlatarak onu kıskandırmaya çalışıyordu; ama bu, onu kıskandırmak yerine kızdırıyormuş gibi görünüyordu. Aynı zamanda, birden fazla kez intihar tehdidinde bulunmuştu. Hatta bir balerinle evlendiğini bile söylemişti ki, birazcık düşünülürse bu olasılık gerçek olabilirdi. Ama Tanya bütün bunları gülerek geçiştirmişti. Ve sonra kendisi evlenmişti. Bu ise, Tanya'yı daha fazla sevmesine neden oldu. Kocasından boşanması ve kendisiyle evlenmesi için ona yalvardı; yeniden intihar tehdidi savurdu. Hiçbiri işe yaramadı.

Başlangıçta, Tanya sevecenlikle, saf ve açık olduğu için onun cazibesine kapıldığını söylemişti. Ama eğer bu, aşklarını eşitleyememişse, o zaman bu aşkın başka türlü olmasını arzu ederdi. Kendisini saf ve açık biri olarak hissettiği için de değil. Bunlar onu bir kutu içinde tutmak için tasarlanmış sözcükler gibi geliyordu kulağa.

Kendini dürüstlük sorunları üzerinde kafa yorarken buldu. Kişisel dürüstlük, sanatsal dürüstlük. Eğer birbirleriyle gerçekten bağlantılıysalar nasıl bağlantılı olduklarını üzerine. Bir insanın bu erdemin ne kadarına sahip olduğu ve bu erdemin varlığını ne kadar sürdürebileceği üzerine. Dostlarına şayet *Mtsenk'li Lady Macbeth*'i yad-

sıyacak olursa, bundan onun dürüstlüğünü yitirdiği sonucunu çıkarmaları gerektiğini söylemişti.

Kendini, güçlü duygulara sahip olan ama onları aktarma yeteneği olmayan biri olarak görüyordu. Ama bu, kendini kolaya kaçarak bağışlatmak demekti; bu da dürüstçe olmuyordu. Gerçekte nevrotik biriydi. Ne istediğini bildiğini düşünüyordu, istediğini elde ediyordu, onu artık istemiyordu, istemediği ondan kaçınca onu yeniden istiyordu. Hiç kuşkusuz arzuları yerine getiriliyordu, çünkü anasının kuzusuydu; iki kız kardeşi olan bir ağabey, aynı zamanda "sanatçı mizacına" sahip olması beklenen bir sanatçı ve ona ünün apansız kibriyle davranma olanağını veren başarısı. Malko onu daha önce yüzüne karşı "kendini beğenmişliğe kapılmakla" suçlamıştı. Oysa onun asli durumu derin bir kaygı içinde bulunmasıydı. Su katılmamış bir nevrotikti. Hayır, bundan da kötü bir şeydi: o bir isterikti. Böylesi bir mizaç nereden geliyordu? Babasından değil; annesinden de değil. Doğrusu, insanın mizacından kaçışı diye bir şey yoktu. Bu da insanın yazgısının bir parçasıydı.

Zihninde, aşk idealinin ne olduğunu biliyordu.

* * *

Ama asansör üçüncü katı, sonra da dördüncüyü geçmişti ve şimdi önünde duruyordu. Çantasını yerden aldı, kapılar açıldı ve tanımadığı bir adam ıslıkla "Karşı Plan'ın Şarkısı"nı* çalarak dışarı çıktı. Besteciyle yüz yüze gelince, ıslık çalmayı yarıda kesti.

Zihninde, aşk idealinin ne olduğunu biliyordu. Bu ideal Maupassant'ın, Akdeniz kıyısında bulunan bir sur

* The Song of Counterplan: Yönetmenliğini Sergey Yutkeviç'in yaptığı 1932 tarihli *Counterplan* adlı filmin Şostakoviç tarafından yapılmış müziği. (y.h.n.)

kentinin genç garnizon komutanını anlattığı şu kısa öyküsünde tam anlamıyla dile getirilmişti. Doğru ya, Antibes'ti o kent. Her neyse, subay kent dışındaki korularda yürüyüşe çıkıyordu ve bu korularda sürekli, o yörenin işadamlarından Mösyö Parisse'in karısıyla karşılaşıp duruyordu. Tabiatıyla ona âşık olmuştu adam. Kadın onun birliktelik tekliflerini sürekli olarak geri çevirmişti, ta ki kocasının bir geceliğine iş yolculuğuna çıkacağını bildirdiği güne dek. Gizli bir randevu ayarlandı, ne var ki kadın son anda bir telgraf aldı: Kocasının işi erken bitmişti ve o akşam evde olacaktı. Tutkudan çıldırmış vaziyetteki garnizon komutanı sözde askeri bir kriz durumu uydurdu ve kentin kapılarının ertesi sabaha kadar kapatılmasını emretti. Yolculuğundan dönen koca süngü zoruyla uzaklaştırılıp geceyi Antibes tren istasyonunun bekleme salonunda geçirmeye zorlandı. Sırf subay az sayıdaki aşk saatlerinin tadını çıkarabilsin diye.

Doğru; kendini bir kalenin komutasını eline almış olarak hayal edemiyordu, Karadeniz'in durgun bir kaplıca kentindeki harap bir Osmanlı kalesinin komutasında bile hayal edemiyordu. Ama ilke geçerliydi. İşte böyle sevmeniz gerekiyordu; korkusuz, engelsiz, yarını düşünmeden. Ve sonradan pişmanlık duymadan.

*

Güzel sözcükler. Güzel duygular. Ne var ki böylesi davranışlar onun elinden gelmezdi. Şayet bir garnizon komutanı olsaydı, genç Teğmen Tuhaçevski'nin bu işin altından kalkabileceğini hayal edebiliyordu. Kendi çılgın tutkusu... Şey, bu farklı türden bir hikâye oluştururdu. Gauk'la birlikte tura çıkmışlardı; iyi bir orkestra şefi sayılırdı Gauk, ama her yanından burjuvalık akıyordu. Odessa'daydılar. Nita ile evlenmesinden bir iki yıl önce-

di bu. O zamanlar Tanya'yı hâlâ kıskandırmaya çalışıyordu. Muhtemelen, Nita'yı da. İyi bir akşam yemeğinden sonra, Londra Hotel'in barına dönmüş ve iki kız ayarlamıştı. Ya da belki de onlar onu ayarlamışlardı. Her neyse, kızların masasına oturmuştu. Her ikisi de çok hoştu ve hemen oracıkta Rozaliya adında olanın çekiciliğine kapıldı. Kızın kaba etlerini okşarken sanattan ve edebiyattan konuşmuşlardı. Onları atlı bir arabayla eve götürdü; arkadaşı gözlerini ötelere çevirirken Rozaliya'nın her tarafına dokundu. Âşıktı, bunu apaçık anlayabiliyordu. İki kadın ertesi gün Batum'a giden buharlı bir gemiye binmeyi kararlaştırmışlardı, onları uğurlamaya gitti. Gelgelelim kızlar iskelenin ötesine asla geçemediler, Rozaliya'nın arkadaşı orada profesyonel bir fahişe olduğu gerekçesiyle tutuklandı.

Bu durum onu şaşırtmıştı. Aynı zamanda da, Rozoçka için müthiş bir aşk hissediyordu. Kafasını duvarlara vurmak ve saçlarını çekiştirmek gibi şeyler yaptı; tıpkı kötü bir romandaki gibi. Gauk onu iki kadına karşı şiddetle uyardı, her ikisinin de birer fahişe ve korkunç kancıklar olduğunu söylüyordu. Ne var ki bu, heyecanını artırmaktan başka işe yaramıyordu; her şey öylesine eğlenceliydi ki. O kadar eğlenceliydi ki az daha Rozoçka'yla evleniyordu. Ancak Odessa'daki nikâh dairesine vardıklarında kimlik belgelerini otelde bırakmış olduğunu fark etti. Sonra, her nasılsa –niçin ya da nasıl olduğunu anımsamıyordu bile– her şey onun sabahın üçünde sağanak yağmur altında kısa bir zaman önce Suhumi'ye demirlemiş bir tekneden kaçmasıyla son bulmuştu. Bütün bunların anlamı neydi?

Ama mesele şuydu ki, hiçbir şey için hayıflanmıyordu. Engel yoktu, yarını düşünmek yoktu. Nasıl olmuştu da profesyonel bir fahişeyle evlenmesine ramak kalmıştı? Koşullar yüzünden, diye düşünüyordu ve bir de bir *folie*

*à deux** öğesi yüzünden. Aynı zamanda, içinde barındırdığı bir karşıtlık yaratma ruhundan ötürü. "Anne, bu Rozaliya, karım. Kesinlikle şaşırtmıyor değil mi? İçine 'Bir fahişeyle evlilik' diye not düştüğüm güncemi okumadın mı? Bir kadın için meslek sahibi olmanın iyi olduğunu düşünmüyor musun?" Aynı zamanda, boşanma da kolaylıkla gerçekleşebilirdi, o zaman niye olmasındı? Ona öylesine bir aşk hissetmişti ki birkaç gün sonra onunla az daha evlenecekti ve birkaç gün sonra da o yağmurda ondan kaçmıştı. Bu arada, eski dostu Gauk Londra Hotel'in restoranında oturmuş, bir pirzola mı yesem, yoksa iki mi diye karar vermeye çalışıyordu. En iyisinin ne olabileceğini kim söyleyebilirdi ki? Ancak sonradan keşfediyordunuz, artık çok geç olduğunda.

Dışadönük kadınların cazibesine kapılan içedönük bir adamdı. Sıkıntının bir parçası bu muydu?

Bir başka sigara yaktı. Sanatla aşk arasında, baskıcılarla baskıya uğrayanlar arasında, her zaman sigaralar vardı. Zakrevsky'nin halefini, yazı masasının arkasında, bir paket Belomory uzatırken hayal etti. Geri çevirip kendi Kazbegi'sinden ikram edecekti. Sorgucu da reddedecek ve dans sonuçlanınca, her biri seçtiği markayı masanın üzerine koyacaktı. Kazbegi'yi sanatçılar içiyor ve paketin tasarımının ta kendisi özgürlüğü akla getiriyordu: Kazbek Dağı fonu önünde dörtnala giden bir at ve sürücüsü. Stalin'in bizzat bu tasarımı onayladığı söyleniyordu; gerçi Büyük Önder kendi markası olan Herzegovina Flor'u içiyordu. Tahayyül edebileceğiniz gibi dehşetengiz bir hassasiyetle onun için özel olarak imal ediliyordu sigaralar. Stalin bir Herzegovina Flor'u dudaklarının arasına koymak gibi basit bir hareket yapıyor değildi. Hayır, o, mukavva kutuyu parçalamayı ve sonra da tütünü pipo-

* (Fr.) İki kişinin yaptığı çılgınlık. (ç.n.)

sunun içine ufalamayı yeğliyordu. Stalin'in yazı masası, bilenlerin bilmeyenlere söylediğine göre, atılmış kâğıt, mukavva ve külden oluşan korkunç bir dağınıklıktı. Bunu biliyordu daha doğrusu, bu ona birden fazla kez söylenmişti, çünkü Stalin konusunda hiçbir şey aktarılmayacak kadar önemsiz görünmüyordu.

Stalin'in yanında ondan başka hiç kimse, ikram edilmedikçe Herzegovina Flor içmezdi; ama şayet kendilerine bir sigara ikramında bulunulursa onlar da kurnazlık ederek onu içmeden saklamaya girişebilirlerdi ki daha sonra sağda solda kutsal bir eşya gibi gösterebilsinler. Stalin'in emirlerini yerine getirenler Belomory içmeye eğilim gösteriyorlardı. NKVD Belomory içiyordu. Paket tasarımında bir Rusya haritası göze çarpıyordu; kırmızıyla işaretlenmiş olarak Beyaz Deniz Kanalı vardı, sigaralar adını bundan alıyordu. Otuzların başlangıcının bu Büyük Sovyet Başarısı tutsak işçilerin emeğiyle inşa edilmişti. Bu gerçeği öne çıkararak alışılmadık ölçüde yoğun propaganda yapılmıştı. Kanalı inşa ederken tutsakların yalnızca ulusun ilerlemesine katkıda bulunmadıkları, aynı zamanda "kendilerini yeniden kalıba döktükleri" ileri sürüldü. Doğrusu, çalıştırılan 100.000 işçi vardı, bu yüzden bunların bazılarının ahlaken ıslah olmuş olması mümkündü; ama bir çeyreğinin de öldüğü söyleniyordu, bunlar açık bir şekilde kendilerini yeniden kalıba dökememişlerdi. Odunlar yarılırken onlar çevreye uçuşan yongalardı sadece. Ve NKDV üyeleri Belomory'lerini yakacak ve yükselen dumanda baltayı elde tutmaya dair yeni düşler kuracaklardı.

Hiç kuşku yok, Nita hayatına girdiğinde sigara içmekteydi. Üç Varzar kız kardeşin en büyüğü olan Nina Varzar, dosdoğru tenis kortundan dönüyor ve etrafına neşe, kahkaha ve ter yayıyordu. Atletik, özgüvenli, popülerdi; öylesine altın renkli saçları vardı ki saçları bir şekilde gözlerine de altuni bir renk veriyordu. Vasıflı bir fizikçi,

kendi karanlık odası olan yetkin bir fotoğrafçıydı. Doğruydu, Nina ev işleriyle çok ilgili değildi; ama kendisi de öyleydi. Bir romanda, hayatının bütün kaygıları, kuvvet ve zayıflık karışımı, isteri potansiyeli, bunların hepsi evliliğin saadet dolu dinginliğine götüren sevgi girdabı içinde kaybolup giderdi. Ne var ki hayatın birçok düş kırıklıklarından biri de, onun hiçbir zaman bir roman, ne Maupassant'ın ne de bir başkasının yazdığı bir roman olmamasıydı. Belki de hayat Gogol'ün kaleminden çıkma kısa bir hiciv hikâyesiydi.

Böylelikle o ve Nina karşılaştılar, sevgili oldular, ama o hâlâ Tanya'yı kocasından geri almaya uğraşıyordu; derken Tanya gebe kaldı, o ve Nina düğünleri için bir gün saptadılar, ama son anda o bunu göze alamadı ve ortaya çıkmadı, kaçtı, saklandı. Ne var ki yine de bu evlilikte direttiler ve birkaç ay sonra evlendiler, derken Nina kendine bir âşık edindi, sorunlarının ayrılmalarını ve boşanmalarını gerektirecek kadar büyük olduğuna karar verdiler; derken, kendisi de bir sevgili buldu, ayrıldılar, boşanmak için gazeteye ilan verdiler. Ne var ki boşanma anı gelip çattığında yanlış yaptıklarını anladılar ve böylelikle boşandıktan altı hafta sonra yeniden evlendiler. Gelgelelim sorunlarını hâlâ bir çözüme kavuşturmamışlardı. Bütün bu karışıklığın ortasında sevgilisi Yelena'ya "Çok zayıf iradeliyim ve mutluluğu elde edip edemeyeceğimi bilmiyorum" diye yazdı.

Derken Nita gebe kaldı ve her şey zorunlu bir istikrara kavuştu. Ancak, Nita gebeliğinde dördüncü aya girmişken, 1936'nın artık yılı başladı ve onun yirmi altıncı günü Stalin operaya gitmeye karar verdi.

Pravda başyazısını okuduktan sonra yaptığı ilk şey Glikman'a telgraf çekmek oldu. Dostundan Leningrad Merkez Postanesi'ne gidip ilgili bütün basın kupürlerini alabilmek için bir abonelik başlatmasını istedi. Glikman

bu kupürleri her gün onun dairesine getirecek ve onları birlikte baştan sona okuyacaklardı. Büyük bir resim yapıştırma defteri satın aldı ve onun ilk sayfasına "Müzik Yerine Karmaşa" kupürünü yapıştırdı. Glikman bütün bunları gereksiz biçimde mazoşistçe buluyordu, ama "Orada olması gerekiyor, orada olması gerekiyor" demişti. Derken her yeni çıkan makaleyi bu deftere yapıştırdı. Daha önce, yapıtlarının eleştirilerini saklama konusunu hiç dert edinmemişti ama bu farklıydı. Şimdi yalnızca müziğini eleştirmekle kalmıyorlar, bir de tutup varoluşu hakkında başyazılar döktürüyorlardı.

Mtsenk'li Lady Macbeth'i geçen iki yıl içinde mütemadiyen övmüş eleştirmenlerin şimdi onda birdenbire övülecek hiçbir yan bulmamaları dikkatini çekti. Bazıları önceki hatalarını içtenlikle kabulleniyor, bir açıklama olarak da *Pravda*'da çıkan makalenin gözlerindeki perdeyi kaldırdığını söylüyordu. Müzik ve besteci onları nasıl da aldatmıştı! Biçimciliğin, kozmopolitanizmin ve Solculuğun Rus müziğinin gerçek doğasına nasıl da büyük bir tehlike oluşturduğunu sonunda görmüşlerdi! Aynı zamanda, yapıtlarına karşı şimdi hangi müzisyenlerin basına beyanlar verdiğini, hangi dostlarının ve tanışlarının ona mesafe koymayı seçtiğini gördü. Aynı sakinlikle sıradan halktan gelen mektupları okudu, çoğu onun özel adresini bir şekilde biliyorlardı. Birçoğu ona, başıyla birlikte eşekkulaklarını da yerinden koparması tavsiyesinde bulunuyordu. Derken, kendisinden kurtuluş olmayan bu ifade, en olağan cümlelerin arasında boy göstermeye başladı. Sözgelimi şöyle bir cümle oluyordu bu: "Bugün halk düşmanı Şostakoviç'in yapıtlarının seslendirileceği bir konser icra edilecek." Böylesi sözler asla tesadüfen ya da en yüksek mevkilerden gelen bir onay olmaksızın kullanılmıyordu.

*

"İktidar, şimdi, dikkatini niçin müziğe ve ona çevirmişti?" diye merak etti. İktidar her zaman notadan çok sözcüklerle ilgilenmişti, insan ruhunun mühendisleri olarak besteciler değil de yazarlar ilan edilmişti. Yazarlar *Pravda*'nın birinci sayfasında, bestecilerse üçüncü sayfada mahkûm ediliyordu. İki sayfa ötede. Ancak bu farkın bir hiç olduğu söylenemezdi: Ölümle yaşam arasındaki fark kadar bir şey olabilirdi bu.

İnsan ruhunun mühendisleri: soğuk, mekanik bir ifade. Ancak... Sanatçı insan ruhuyla uğraşmayacaktı da neyle uğraşacaktı? Tabii, bir sanatçı sadece süslü şeylerle ilgilenmek ya da sadece zenginlerin ve güçlülerin süs köpeği olmak istemediği sürece. Kendisi duygularında da, siyasette de, sanatsal ilkelerde de her zaman aristokrasi karşıtı olmuştu. O iyimser zamanlarda, aslında çok kısa bir zaman önce, insanlığın olmasa da bütün bir ülkenin geleceği yeniden yapılandırılırken, sanki bütün sanatlar sonunda görkemli bir müşterek projede bir araya gelebilirmiş gibi görünmüştü. Müzik, edebiyat, tiyatro, film, mimarlık, bale ve fotoğraf sadece toplumu yansıtarak ya da onu eleştirerek yahut hicvederek değil, ama onu *yaparak* dinamik bir ortaklık oluşturacaktı. Sanatçılar, kendi özgür iradeleriyle ve herhangi bir politik yönelim içinde olmaksızın, hemcinslerinin ruhlarının gelişip çiçeklenmesine yardımcı olacaklardı.

Niçin olmasındı? Sanatçının en eski düşüydü bu. Ya da şimdi düşündüğü gibi, sanatçının en eski fantezisi. Çünkü çok geçmeden bürokratlar projenin kontrolünü ele geçirip onlar olmaksızın sanatların güdük kalacağı özgürlüğü, hayal gücünü, karmaşıklığı ve nüansı tasfiye eder olmuşlardı. "İnsan ruhunun mühendisleri." İki ana problem vardı. Birincisi, birçok insanın, ruhlarının mühendisliğinin yapılmasını istememesiydi. İsteyenler buyursun yaptırsın, biz yaptırmak istemiyoruz. Onlar,

ruhlarının bu dünyaya adım attıklarındaki haliyle kalmasından memnundular. Onlara önderlik yapmaya uğraştığınızda da direniyorlardı. Bu bedava açıkhava konserine gel, yoldaş. Bizce gerçekten de bu konsere katılmalısın. Evet, elbette ki isteğe bağlı, ama yüzünü göstermezsen bu bir yanlış olabilir...

Ruh mühendisliğinin karşılaştığı ikinci problem daha temel bir şeydi: Mühendislerin mühendisliğini kim yapacaktı?

Harkov'da bir parktaki açıkhava konserini anımsıyordu. Birinci Senfoni'si çevredeki bütün köpeklerin havlamasına neden olmuştu. Kalabalık gülüyor, orkestra daha yüksek perdeden çalıyor, köpekler daha çok havliyor, dinleyiciler gitgide daha çok gülüyordu. Şimdi müziği daha büyük köpeklerin havlamasına neden olmuştu. Tarih kendini yineliyordu: Birincisinde fars, ikincisinde trajedi olarak.

Kendini dramatik bir karaktere dönüştürmek istemiyordu. Ama bazen, sabah olmaya yakın erken saatlerde zihni oradan oraya giderken, şunu düşünüyordu: Demek tarihin olup olacağı şey bu. Bütün o uğraşlar, idealizm, umut, ilerleme, bilim, sanat ve vicdan... Evet bütün bunlar şöyle bir görüntüyle son buluyor: Bir asansörün yanında, ayağının dibinde içinde sigaralar, iç çamaşırı ve diş macunu olan küçük bir çantayla ayakta duran bir adam; orada ayakta durup götürülmeyi bekliyor.

Zihnini, farklı bir seyahat çantasıyla farklı bir besteciyi düşünmeye zorladı. Prokofyev Devrim'den sonra Batı'ya gitmek üzere Rusya'dan ayrılmıştı; ilk kez 1927'de geri döndü. Sergey Sergeyeviç, masraflı zevkleri olan sofistike bir adamdı. Aynı zamanda "Christian Scientist"*

* Mary Baker tarafından 1879'da Boston'da kurulan bir Hıristiyan tarikatı. Bu tarikatın üyeleri Tanrı ve zihnin sonul gerçek olduğuna, madde ve kötülüğün hiçbir varoluşa sahip olmadığına inanıyorlardı. (ç.n.)

tarikatının üyesiydi; bunu konuyla ilgisi olduğu için söylemiyordu. Sovyet sınırındaki gümrük memurları sofistike insanlar değildi; dahası, kafaları sabotaj, casuslar ve karşıdevrim gibi kavramlarla doluydu. Prokofyev'in valizini açtıklarında en üstte onları afallatan bir eşya buldular: bir pijama. Pijamayı açtılar, yukarı kaldırdılar, şu yana bu yana çevirdiler; bunları yaparken şaşkınlık içinde birbirlerine bakıyorlardı. Belki de Sergey Sergeyeviç mahcup olmuştu. Durum her ne idiyse, açıklama yapmayı karısına bıraktı. Ne var ki Ptaşka, sürgünde geçen yıllardan sonra, gecelik sözcüğünün Rusçasını unutmuştu. Problem sonunda sessiz sinema yöntemiyle çözüldü ve çiftin geçmesine izin verildi. Ama bu olay bir şekilde tam da Prokofyev'den beklenebilecek bir davranış biçimine işaret ediyordu.

Resim yapıştırma defteri. Ne çeşit bir insan bir resim yapıştırma defteri alır ve sonra da onun sayfalarını kendisi hakkında hakaret dolu makalelerle doldurur? Bir deli mi? Bir ironi tutkunu mu? Bir Rus mu? Bir aynanın önünde durup zaman zaman tiksinti ve yabancılaşma ifade eden bir tonda kendi adını söyleyen Gogol'ü düşündü. Bu ona bir delinin yapacağı bir hareket gibi gelmiyordu.

Resmi statüsü "Partili olmayan bir Bolşevik"in statüsüydü. Stalin, Bolşevik'in en güzel niteliğinin alçakgönüllülük olduğunu söylemekten hoşlanıyordu. Evet ve Rusya fillerin anayurduydu.

Galina doğduğunda, ona Sumburina adını vermek konusunda Nita'yla aralarında espriler yaparlardı. Küçük Karmaşa demekti bu. Karmaşacık. İronik bir meydan okuma örneği olurdu bu. Hayır, intihara meyyal bir çılgınlık örneği.

Tuhaçevski'nin Stalin'e yazdığı mektup yanıtsız kaldı. Dimitri Dimitriyeviç'in kendisi Platon Kerjentsev'in tavsiyesine uymadı. Gençlik aşırılıkları için herkesin önün-

de beyanda bulunmadı, hiç özür dilemedi, geçmişte söylediklerini yadsımadı; gerçi Dördüncü Senfoni'sini geri çekti ki, bu senfoni duyacak kulakları olmayanlara kesinkes gak-guk seslerinden, uğultulardan ve hırıltılardan oluşan bir potpuri gibi gelirdi. Bu arada, bütün operaları ve baleleri repertuarlardan kaldırıldı. Kariyeri son buluvermişti.

Sonra, 1937 ilkbaharında, İktidar ile İlk Konuşma'sını yaptı. Elbette, İktidar ile daha önce konuşmuştu ya da İktidar onunla konuşmuştu: fikir vermeler, öneriler, ültimatomlarla gelen memurlar, bürokratlar, siyasetçiler. İktidar onunla kamusal olarak gazeteler aracılığıyla konuşmuş ve özel olarak da, kulağına fısıldamıştı. Yakın zamanlarda, İktidar onu aşağılamış, geçim kaynağını elinden almış, ona nedamet getirmesini buyurmuştu. İktidar ona nasıl çalışıp, nasıl yaşaması gerektiğini söylemişti. Şimdi bunu belki ima ediyordu, şöyle bir düşünülürse, artık onun yaşamasını istemiyor olabilirdi. İktidar onunla yüz yüze bir konuşma yapmaya karar vermişti. İktidar'ın adı Zakrevsky'ydi; Leningrad'da onun gibi insanlara da kendini gösteren İktidar, Büyük Saray'da oturuyordu. Liteyny Prospekt'teki Büyük Saray'a giren birçok kişi oradan bir daha asla çıkamıyordu.

Cumartesi sabahına bir randevu verilmişti ona. Ailesine ve dostlarına bütün bunların kuşkusuz bir formalite, belki de ona karşı *Pravda*'da yayınlanmaya devam eden makalelerin otomatik bir sonucu olduğunu ileri sürdü. Buna kendisi de pek inanmıyor, onların da inandığından kuşku duyuyordu. Müzik teorisi tartışmak için Büyük Saray'a davet edilen çok kişi yoktu. Elbette dakikti. Ve İktidar, önceleri, görgülü ve nazikti. Zavkrevsky ona çalışmalarını, kişisel işlerinin nasıl gittiğini, bundan sonra ne bestelemeyi düşündüğünü sordu. Yanıt olarak, neredeyse bir refleks gösterircesine, Lenin üzerine bir senfo-

ni hazırlamakta olduğuna değindi; bu muhtemelen gerçek de olabilirdi. Derken ona karşı yürütülen basın kampanyasının sözünü etmenin makul olacağını düşündü; sorgucunun böylesi meseleleri neredeyse baştan savma bir tavırla geçiştirmesi ona cesaret verdi. Bundan sonra dostları hakkında sorular soruldu, kimleri düzenli olarak gördüğü. Bu tür sorulara nasıl yanıt verebileceğini bilmiyordu. Zakrevsky ona yardımcı oldu.

"Anladığım kadarıyla, Mareşal Tuhaçevski ile tanışıklığınız var, öyle değil mi?"

"Evet, onu tanırım."

"Onunla nasıl tanıştığınızı anlatın bana."

Moskova'daki Küçük Salon'da sahne arkasındaki tanışmayı anımsadı. Mareşal'in, birçok konserine gelen tanınmış bir müzik âşığı olduğunu, keman çaldığını, hatta hobi olarak keman yaptığını açıkladı. Mareşal onu dairesine davet etmişti; hatta birlikte müzik yapmışlardı. İyi bir amatör kemancıydı. "İyi" mi demek istiyordu? Kesinlikle, yetenekliydi. Ve evet, gelişim gösterme konusunda yetenekliydi.

Ne var ki Zakrevsky Mareşal'in parmak ve yay tekniğinin ne kadar ilerlemiş olduğuyla ilgilenmiyordu.

"Evine birçok kez gittiniz, öyle mi?"

"Zaman zaman, evet."

"Kaç yıllık bir periyot içinde 'zaman zaman'? Sekiz, dokuz, on?"

"Evet, muhtemelen öyle."

"O zaman, yılda dört beş kez diyelim? Toplam olarak kırk elli kez, öyle mi?"

"Daha az diyebilirim. Hiç saymadım. Ama daha az."

"Ama Mareşal Tuhaçevsky'nin yakın bir dostusunuz, öyle değil mi?"

Düşünmek için durakladı. "Hayır, yakın bir dost değil, ama iyi bir dost."

Mareşal'in onun için parasal destek kotardığının lafını etmedi; ona tavsiyelerde bulunduğunu; onun adına Stalin'e mektup yazdığını. Zakrevsky bunu ya biliyordu ya da bilmiyordu.

"Peki, bu iyi dostunuzun evine yaptığınız bu kırk elli ziyarette başka kimler vardı?"

"Çok kişi yoktu. Sadece aile üyeleri."

"Sadece aile üyeleri mi?" Sorgucunun sesi haklı olarak kuşkucu bir tona bürünmüştü.

"Ve müzisyenler. Müzikologlar."

"Peki, orada hiç siyasetçi var mıydı acaba?"

"Hayır, hayır siyasetçi yoktu."

"Bundan kesinlikle emin misiniz?"

"Şey, anlıyorsunuz ya, bunlar bazen enikonu kalabalık toplantılardı. Ben de tam olarak şey yapmadım... Aslını ararsanız, çoğu kez piyano çalıyordum..."

"Peki nelerden söz ettiniz?"

"Müzikten."

"Ve siyasetten."

"Hayır etmedik."

"Hadi, hadi, nasıl olur da bir insan özellikle Mareşal Tuhaçevski ile siyasetten söz etmez?"

"Görevi başında değildi, diyelim. Dostlar ve müzisyenler arasındaydı."

"Peki, orada başka görevi başında olmayan siyasetçi var mıydı?"

"Hayır, hiç yoktu. Benim yanımda asla siyaset konuşması olmadı."

Sorgucu ona uzun uzun baktı. Sonra, sanki onu konumunun ciddiyetine ve açık olduğu tehdide hazırlamak istercesine, sesinde bir değişiklik baş gösterdi.

"Şimdi sanıyorum ki belleğinizi şöyle biraz silkelemeye çalışmalısınız. Mareşal Tuhaçevski'nin evinde, ifade ettiğiniz gibi 'iyi bir dost' sıfatıyla, son on yılı aşkın bir süre düzenli olarak bulunup da hiç siyaset konuşmamış

olamazsınız. Sözgelimi, Yoldaş Stalin'e suikast planını. Ne duydunuz bu konuda?"

O noktada, ölü bir adam olduğunu biliyordu. "Ancak, bir başkasının saatinin eli kulağında" ve bu saat onun saatiydi. Elinden geldiğince yalın bir şekilde, Mareşal Tuhaçevski'nin evinde hiçbir zaman siyaset konuşulmadığını yineledi; onlar sadece ve sadece müzik akşamlarıydı; devlet meseleleri şapkalar ve paltolarla birlikte kapıda bırakılıyordu. Bunun en iyi ifade tarzı olduğundan emin değildi. Ama Zakrevsky pek dinlemiyordu bile.

"O zaman biraz daha düşünmenizi öneririm" dedi ona sorgucu. "Öteki konukların bazıları komployu çoktan doğruladılar."

Tuhaçevski'nin tutuklanmış olması gerektiğini, Mareşal'in kariyerinin ve aynı zamanda hayatının sona erdiğini, sorgulamanın daha yeni başladığını ve Mareşal'in çevresindeki herkesin çok geçmeden yeryüzünden silineceğini anladı. Kendi masumiyeti konu dışıydı. Yanıtlarının doğruluğu konu dışıydı. Karar verilen şeye bir kere karar verilmişti. Ve eğer, kısa bir zaman önce ortaya çıkardıkları ya da düpedüz uydurdukları suikast planının, yakın bir zaman önce gözden düşmüş olsa da ülkenin en ünlü bestecisini bile içine katacak kadar zararlı bir yaygınlık kazandığını göstermeleri gerekiyorsa, bunu göstereceklerdi. Zakrevsky görüşmeyi sonlandırırken ses tonundaki hayal gücünden yoksun sıradanlık bunu açığa vuruyordu.

"Pekâlâ. Bugün cumartesi. Şu anda saat on iki, şimdi gidebilirsiniz. Ama size sadece kırk sekiz saat vereceğim. Pazartesi on ikide her şeyi kesinkes hatırlayacaksınız. Yoldaş Stalin'e karşı kurulan komployla ilgili tartışmaların her ayrıntısını belleğinize yeniden getirmelisiniz, siz bu komplonun baş tanıklarından biriydiniz."

*

Ölü bir adamdı. Nita'ya konuşulan her şeyi söyledi. Nina'nın, rahatlatma çabalarının altında kendisinin ölü bir adam olduğuna dair inancı gördü. En yakındakileri koruması gerektiğini biliyordu; bunu yapmak sakin olmayı gerektiriyordu, oysa o ancak çılgın gibi davranıyordu. Suçlayıcı olabilecek her şeyi yaktı ama size bir kez halk düşmanı ve tespit edilmiş bir suikastçinin işbirlikçisi yaftasını yapıştırdıklarında çevrenizdeki her şey suç yaratıyordu. Pekâlâ, bütün daireyi de yakabilirdi. Nita için, annesi için, Galya için, dairesine bir kere girip çıkmış herkes için korkuyordu.

"İnsanın yazgısından kaçış diye bir şey yoktur." Böylelikle, otuz yaşında ölmüş olacaktı. Doğru, Pergolesi'den daha yaşlı, ama Schubert'ten bile daha genç. Ve ayrıntıya girilecek olursa, Puşkin'in kendisinden de. Adı ve müziği silinip gidecekti. Sadece var olmayacak, hiç var olmamış olacaktı. O, çabucak düzeltilen bir yanlış olmuştu; fotoğraf yeniden basıldığında kaybolan bir yüz. Gelecekte bir gün, onu topraktan çıkarsalar bile, ne bulacaklardı ki? Dört senfoni, bir piyano konçertosu, bazı orkestra süitleri, yaylılar kuarteti için iki parça, ama tek bir bitmiş kuarteti bile yok; bazı piyano müzikleri, bir viyolonsel sonatı, iki opera, bazı film ve bale müzikleri. Neyle anımsanacaktı? Gözden düşmesine sebep olan operayla mı, akıllılık edip geri çektiği senfoniyle mi? Belki de Birinci Senfoni'si ondan çok yaşama talihine erişmiş bestecilerin olgun yapıtlarının seslendirildiği konserlere neşeli bir prelüd oluşturacaktı.

Ama bunun bile sahte bir rahatlık getirdiğini kavradı. Kendi düşündüğü şeyler konu dışıydı. Geleceğin ne karar vereceğine gelecek karar verecekti. Sözgelimi, müziğinin hiç önem taşımadığına. Eğer kendini beğenmişlik etmeyip devlet başkanına karşı haince bir komploya karışmış olmasa besteci olarak bir yerlere gelmiş olabileceğine. Ge-

leceğin nelere inanacağını kim söyleyebilirdi ki? Şimdiyle savaş vereceğini umarak gelecekten çok şey bekleriz. Ölümünün ailesinin üzerine düşüreceği gölgeyi kim söyleyebilirdi ki? Galya'nın on altı yaşında Sibirya'daki yetimhaneden çıktığını, babasının yazdığı tek bir müzik notasının bile farkında olmaksızın anne babasının kendisini kalpsizce terk etmiş olduklarına inandığını hayal etti.

Kendisine karşı tehditler ilk başladığında, dostlara şunu söyledi: "İki elimi de kesseler, ağzımda bir kalemle yazmayı sürdüreceğim." Kendisininki dahil herkesin moralini yüksek tutmak için söylenmiş meydan okuma sözleriydi bunlar. Ama onlar ellerini kesmek istemiyorlardı, küçük, "piyanist ellerine benzemeyen" ellerini. Ona işkence etmek isteyebilirlerdi; acıya katlanma yeteneği olmadığı için o da söyledikleri her şeyi hemen kabullenirdi. Önüne adlar konur ve o da hepsini suça bulaştırırdı. "Hayır", derdi kısacık bir an, derken bu çabucak "Evet, Evet, Evet"e dönüşürdü. Evet, o zamanlar Mareşal'in dairesindeydim; Evet söylemiş olabileceğini ileri sürdüğünüz şeyi dediğini duydum; Evet bu general ve o siyasetçi komploya katıldılar, bunu kendim gördüm ve duydum. Ama ellerini kesmek gibi melodramatik bir şey olmayacaktı, sadece kafasının arkasına profesyonelce sıkılan bir mermi olacaktı.

Onun bu sözleri en iyisinden aptalca bir böbürlenme, en kötüsünden ise yalnızca mecaz türünden bir şey olmuştu. Ve İktidar böyle mecazlarla hiç ilgilenmiyordu. İktidar yalnızca olguları biliyordu; kullandığı dil de bu olguları ya herkese duyurmaya ya da herkesten gizlemeye yönelik ifadelerden ve örtmecelerden oluşuyordu. Stalin'in Rusya'sında dişlerinin arasında bir kalemle yazan hiçbir besteci yoktu. Şimdiden itibaren sadece iki tip besteci olacaktı: canlı olup korkutulanlar ve bir de ölü olanlar.

*

İçinde gençliğin yıkılmazlığını hissetmesi ne kadar da yeniydi. Dahası gençliğin ödünsüzlüğünü. Ve her şeyin altında, sahip olduğu yetenek, yaptığı müzik ne olursa olsun, bütün bunların doğruluğuna ve hakikatine dair bir inanç yatıyordu. Bütün bunlar hiçbir şekilde mahvolmamıştı. Sadece, şimdi, tamamen konu dışıydı.

Cumartesi ve pazar gecesi, sızıp uyuyana dek içti. Karmaşık bir mesele değildi. Kolay sarhoş oluyordu; bir iki bardak votka onu çoğu kez uzanmak zorunda bırakıyordu. Bu zaaf aynı zamanda bir avantajdı. İç ve başkaları içmeye devam ederken sen dinlen. Bu sizi ertesi sabah daha zinde, çalışmak için daha güçlü tutuyordu.

Anapa Üzüm Kürü merkezi olarak ünlenmişti. Bir seferinde Tanya'ya şakayla kendisinin Votka Kürü'nü yeğlediğini söylemişti. Ve şimdi, belki de hayatının son iki gecesinde, bu kürü uyguladı.

O pazartesi sabahı Nita'yı öptü, Galya'yı son bir kez tuttu ve Liteyny Prospekt'teki kasvetli gri binaya gitmek üzere otobüse bindi. Her zaman dakikti; ölümüne de dakik gidecekti. Her şeyden daha ebedi olan Neva Irmağı'na şöyle bir baktı. Büyük Saray'da kendini girişteki muhafıza tanıttı. Asker, ziyaretçi defterini araştırdı ama onun adını bulamadı. Bir kez daha bakması istendi. Bir kez daha baktı. Listeyi baştan aşağı inceledi.

"İşiniz ne? Kimi görmeye geldiniz?"

"Sorgucu Zakrevsky'yi."

Asker yavaşça başıyla evetledi. Sonra, onu yukarı kaldırmadan, "Tamam, eve gidebilirsiniz. Listede değilsiniz. Zakrevsky bugün gelmiyor, bu yüzden sizi kabul edecek hiç kimse yok."

İktidar'la Birinci Konuşma böyle son buldu.

Eve gitti. Bunun bir numara olması gerektiğini düşünüyordu; gitmesine izin veriyorlardı çünkü böylelikle onu izleyip bütün dostlarıyla iş ortaklarını tutuklayacaklardı.

Ne var ki hayatında beklenmedik bir talih rüzgârı esti. Cumartesi ve pazartesi arasında, Zakrevsky'nin kendisi kuşkululer listesine girmişti. Sorgucusu sorgulanmıştı. Onu tutuklayacak kişi tutuklanmıştı.

Yine de, Büyük Saray'dan uzaklaştırılması bir numara değildiyse, bürokratik bir gecikme olabilirdi. Tuhaçevski'yi takipten vazgeçmiş olmaları pek olası gözükmüyordu; bu yüzden Zakrevsky'nin gidişi yalnızca geçici bir aksaklıktı. Yerine yeni bir Zakrevsky atanacak ve çağrılar yenilenecekti.

Mareşal, tutuklanmasından üç hafta sonra, Kızıl Ordu elitleriyle birlikte kurşuna dizildi. Generallerin, Yoldaş Stalin'e suikast komplosu tam vaktinde ortaya çıkarılmıştı. Tuhaçevski'nin tutuklanacak ve kurşuna dizilecek yakın çevre dostları arasında, seçkin bir müzikolog olan ortak dostları Nikolay Sergeyeviç Jilyayev de vardı. Belki de ortaya çıkarılması beklenen bir müzikologlar komplosu vardı, bunu bir besteciler komplosu ve bir trombonculer komplosu izleyecekti. Neden olmasındı? "Dünyada delilikten başka bir şey yok."

Hepsi de çok kısa bir zaman önce Profesör Nikolayev'in müzikolog tanımına gülüyorlardı. "Yağda pişirilmiş yumurta yediğimizi hayal edin" derdi Profesör. Yumurtaları aşçım Paşa hazırladı; bizler de yiyoruz. Derken, ne yumurta pişirmiş ne de yemiş bir adam çıkageliyor ve yediklerimiz hakkında sanki her şeyi biliyormuş gibi konuşuyor; *işte o* bir müzikologtur."

Ama şimdi müzikologları bile kurşuna dizdiklerine göre çok da komik görünmüyordu bu. Nikolay Sergeyeviç Jilyayev'in suçları monarşizm, terörizm ve casusluk olarak sıralanmıştı.

Böylelikle, asansörün yanında tuttuğu nöbetlerine başladı. Bu konuda tek örnek değildi. Şehrin dört bir yanında başkaları da aynı şeyi yapıyor, sevdiklerini tu-

tuklanmaktan ve bunun yaratacağı manzaradan esirgemek istiyorlardı. Her gece aynı rutini izliyordu: Bağırsaklarını boşaltıyor, uyuyan kızını ve uyanmış karısını öpüyor, onun ellerinden küçük çantasını alıp daire kapısını kapıyordu. Neredeyse gece vardiyasına gider gibi. Ki bir bakıma gidiyordu da. Derken ayakta dikilip bekliyor, geçmişi düşünüyor, gelecek için korkuyor, bu kısa şimdiyi sigara içerek geçiriyordu. Baldırına dayalı çanta orada ona güven vermek için vardı ve başkalarına güven vermek için; pratik bir önlemdi bu. Olayların kurbanı değil de onların kontrolünü elinde tutan biriymiş gibi görünmesine yarıyordu. Ellerinde bir çantayla evlerinden ayrılan insanlar genellikle geri dönüyorlardı. Yataklarından pijamalarıyla sürüklenerek götürülen insanlar ise çoğu kez geri dönmüyorlardı. Bunun doğru olup olmaması önemli değildi. Önemli olan şuydu: Sanki korkmuyormuş gibiydi.

Kafasındaki sorulardan biri şuydu: Orada öylece ayakta durup onları beklemek cesurca bir şey miydi, yoksa korkakça mı? Ya da bunların hiçbiri değil de, yalnızca makul müydü? Yanıtı bulabileceğini ummuyordu.

*

Zakrevsky'nin halefi Zakrevsky'nin başladığı gibi mi başlayacaktı? Önce nazikçe girizgâh sohbetleri yapacak, sonra tavrında bir sertleşme olacak, derken tehditler savuracak ve sonunda da onu bir ad listesiyle geri dönmeye mi davet edecekti? Ama daha önce duruşmaya çıkarıp mahkûm ettiklerine, sonra da infazını gerçekleştirdiklerine göre Tuhaçevski'ye karşı hangi ek kanıtlara gereksinim duyabilirlerdi ki? Daha büyük bir olasılıkla, Mareşal'in uzak çevresinden dostlar daha geniş soruşturulacaktı bu sefer, çünkü yakın çevre dost-

larının işi görülmüştü. Ona siyasal inançları, ailevi ve mesleki bağlantıları sorulacaktı. Doğrusu, bir oğlan çocuğuyken paltosunun üzerindeki kırmızı bir kurdeleyi gururla sergileyerek Nikolayevskaya Caddesi'ndeki apartmanın önünde dikildiğini ve daha sonra da, Rusya'ya dönmekte olan büyük Lenin'i selamlamak üzere bir grup öğrenci arkadaşıyla birlikte Finlandiya İstasyonu'na koşturduğunu anımsayabiliyordu. Resmi anlamda "Opus Bir" başlıklı çalışmalarını önceleyen ilk besteleri, "Devrim Kurbanları İçin Cenaze Marşı" ve bir "Özgürlük İlahisi" olmuştu.

Ne var ki biraz daha ileri gidince, olgular artık olgu olmaktan çıkıp, çelişik yorumlara açık birer beyana dönüşüyordu. Sözgelimi, Kerenski ve Troçki'nin çocuklarıyla okul arkadaşlığı etmişti: Bir zamanlar gurur vesilesi ve sonra da ilgi çekici bir şey olan bu durum, şimdi belki de suskunlukla geçiştirilen bir utanca dönüşmüştü. 1905 Devrimi'ne katıldığı için Sibirya'ya sürgün edilen ve eski bir Bolşevik olan amcası Maksim Lavrentiyeviç, yeğeninin devrime sempati duymasının ilk yüreklendiricilerinden olmuştu. Ne var ki bir zamanlar gurur ve nimet sayılan Eski Bolşevikler günümüzde sıkça görüldüğü üzere birer lanetliydi.

Parti'ye hiçbir zaman katılmamıştı, hiçbir zaman da katılmayacaktı. İnsanları öldüren bir partiye katılamazdı; mesele bu kadar basitti. Ama "Partili olmayan Bolşevik" olarak kendisini Parti'yi tam destek sunan biri olarak tanımlamalarına izin veriyordu. Devrim'i ve onun bütün yapıtlarını yücelten film müzikleri, baleler, oratoryolar yazmıştı. İkinci Senfoni'si Devrim'in onuncu yıldönümünü kutlayan bir kantat olmuştu ve bu yapıtında Alexander Bezymensky'nin kaleminden çıkma bir hayli iğrenç dizeleri kullanmıştı. Kolektivizasyonu alkışlayan ve endüstride sabotajları ifşa eden partisyonlar yazmıştı. *Karşı Plan*

filmi için yazdığı müziği –üretimi artırmak için kendiliğinden bir plan geliştiren bir grup fabrika işçisi üzerine bir filmdi– inanılmaz bir başarı kazanmıştı. "Karşı Plan'ın Şarkısı" ülkenin her yerinde ıslıkla çalınmış ve mırıldanılmıştı; hâlâ da çalınıyor ve mırıldanılıyordu. Şu sıralar, belki de her zaman ve kesinlikle gerekli olduğu sürece, Lenin'in anısına adanmış bir senfoni üzerinde çalışmaktaydı.

Bunların herhangi birinin Zakrevsky'nin yerine geçmiş olan kişiyi ikna edeceğinden kuşkuluydu. Zihninin bir köşesinde Komünizm'e inanıyor muydu? Alternatif Faşizm idiyse, kesinlikle inanıyordu. Ama Ütopya'ya, insanın yetkinleştirilebilirliğine, ruh mühendisliğine inanmıyordu. Lenin'in beş yıllık Yeni Ekonomik Politika'sından sonra, bir dostuna "Yeryüzüne cennet 200.000.000.000 yıl sonra gelecek" diye yazmıştı. Ama, şimdi düşünüyordu da, bu aşırı iyimserlik sayılabilirdi.

Teoriler açık, inandırıcı ve anlaşılırdı. Hayat karışık ve saçmalık doluydu. Serbest Aşk teorisini önce Tanya'yla, sonra da Nita'yla uygulamaya koymuştu. Aslında her ikisiyle aynı zamanda koymuştu; gönlünde birbirleriyle örtüşmüşlerdi ve bazen hâlâ örtüşüyorlardı. Aşk teorisinin hayatın gerçekliğine uymadığını keşfetmek ağır ve ağrılı olmuştu. Bu, tıpkı bir zamanlar beste yapmak üzerine bir el kitabı okuduğunuz için senfoni yazabileceğinizi düşünmek gibiydi. Ve üstüne üstlük, kendisi zayıf iradeli ve kararsız bir kimseydi; tabii güçlü iradeli ve kararlı olduğu durumlar dışında. Duygusal hayatı böyle olmuştu... Bunu özetlemenin en iyi yolu neydi? Kendi kendine acınmayla gülümsedi. Evet gerçekten de öyleydi: Müzik yerine karmaşa.

Tanya'yı istemişti; annesi onay vermemişti. Nina'yı istemişti; annesi onay vermemişti; ilk mutluluklarının kötü duygularla bulutlanmasını istemediklerinden, evli-

liklerini birkaç hafta boyunca annesinden saklamışlardı. Kabul ediyordu, bu, hayatının en kahramanca hareketi olmamıştı. Ve evlendiğini itiraf edecek olduğunda, annesi bunu sanki başından beri biliyormuş –belki de nikâh dairesi görevlisinin defterini okumuştu– ve onaylamak için hiçbir gerekçe görmüyormuşçasına tepki vermişti. Nina'dan öyle söz ediyordu ki sözde onu övüyormuş gibi görünüyor, gerçekteyse eleştiriyordu. Belki de, kendi ölümünden sonra, ki bu çok uzak olamazdı, birlikte bir ev halkı oluştururlardı. Anne, gelin, torun: Kadınlardan oluşan üç kuşak. Böyle evler günümüzde Rusya'da gitgide daha çok görülüyordu.

Bazı şeyleri yanlış anlamış olabilirdi ama aptal değildi, ne de tümüyle naif biriydi. Başlangıçtan beri Sezar'ın hakkını Sezar'a vermek gerektiğinin bilincinde olmuştu. Peki, o zaman Sezar ona niçin kızgındı? Üretken olmadığını hiç kimse söyleyemezdi: Hızlı yazıyor, teslim tarihlerini pek kaçırmıyordu. Ona bir ay boyunca, halka ise bir on yıl boyunca zevk veren ezgileri verimli bir çalışmayla üretebilirdi. Ama mesele de buydu zaten. Sezar sadece kendi payının verilmesini talep etmiyordu; aynı zamanda bu haraç bedelinin ödeneceği para birimini de belirliyordu. Söyleyin, Yoldaş Şostakoviç, yeni senfoniniz kulağa niçin o harika "Karşı Plan'ın Şarkısı" gibi gelmiyor? Yorgun çelik işçisi evine giderken niçin senfoninizin ilk temasını ıslıkla çalmıyor? Sizin pekâlâ kitlelere hitap eden müzik yapabileceğinizi biliyoruz, Yoldaş Şostakoviç. Peki o zaman niçin hâlâ konser salonlarını dolduran kendini beğenmiş burjuvaların hayranlık duyarmış gibi yaptıkları şu biçimci gakguk'larda, şu uğuldamalarda ısrar edip duruyorsunuz?

Evet, Sezar konusunda naiflik etmişti. Ya da daha doğrusu, modası geçmiş bir modelden yola çıkarak çalışıyordu. Eski günlerde Sezar haraç parası talep etmişti, iktidarını kabullendiğinizi gösteren bir tutar, hesaplanmış

değerinizin belli bir yüzdesi. Ama şimdi her şey değişmiş ve Kremlin'in yeni Sezarları sistemi güncellemişlerdi: Günümüzde haraç parası bedeliniz değerinizin yüzde 100'ü alınarak hesap ediliyordu. Ya da mümkünse, daha fazlası.

Öğrenciyken –şu neşe, umut ve incinmezlik yılları– üç yıl bir sinema piyanisti olarak ter dökmüştü. Nevsky Prospekt'teki Piccadilly Sineması'nda eşlikçilik etmişti; aynı şeyi Parlak Bobin ve Görkemli Saray sinemalarında da yapmıştı. Zor, insanı küçülten bir işti; bazı sinema sahipleri ücretinizi ödemektense sizi kapı dışarı edebilecek pinti kişilerdi. Ne var ki kendine Brahms'ın, geçmişte Hamburg'da denizcilerin gittiği bir genelevde piyano çalmış olduğunu anımsatırdı. İtiraf etmek gerekir ki, bu daha eğlenceli bir şey olabilirdi.

Yukarıda asılı perdeyi seyredip oradaki görüntülere uygun müzik çalmaya çalışıyordu. Seyirciler aşina oldukları eski romantik ezgileri yeğliyorlardı; ama çoğu kez, canı sıkılır ve kendi bestelerini çalardı. Bunlar çok iyi tepki almıyordu. Sinemada, konser salonundakinin karşıtı bir şey söz konusuydu: Seyirciler bir şeyi onaylamadıkları zaman alkışlarlardı. Bir akşam, İsveç'in Bataklık ve Su Kuşları adlı bir filme eşlikçilik ederken, kendini hiciv yapmaya her zamankinden daha yatkın bir ruh hali içinde buldu. Önce, piyanoda kuş seslerini taklit etmeye başladı, sonra, bataklık ve su kuşları gitgide daha yükseklerde uçtukça, piyano kendini her saniye daha büyük bir tutkuya kaptırdı. Salonda yüksek perdeden bir alkış koptu, kendisi saf saf bunun filmin komikliğinden kaynaklandığını sanıp daha da sert çaldı. Seyirciler sonradan sinema yöneticisine şikâyette bulunmuşlardı: piyanist sarhoş olmalıydı, çaldığı şeyin müzikle zerre kadar alakası yoktu, güzelim filme ve aynı zamanda da seyircilerine hakaret etmişti. Yönetici onu kovmuştu.

Şimdi anlıyordu ki bu olay, kariyerinin bir minyatürüydü: Çok çalışma, birtakım başarılar, müzikal normlara saygı göstermeme, resmi otoritelerden onay görmeme, ödemelerin askıya alınması, kovulma. Ancak şimdi yetişkinler dünyasındaydı ve bu dünyada kovulma çok daha sonul bir şey anlamına geliyordu.

Kız arkadaşlarının görüntüleri perdeye yansırken annesini bir sinemada oturmuş olarak hayal etti. Tanya – annesi alkışlıyor. Nina – annesi alkışlıyor. Rozaliya – annesi daha da çok alkışlıyor. Kleopatra, Milo Venüsü, Saba Melikesi – annesi, hiç etkilenmeden, yüzünde gülümseme olmaksızın alkışlamayı sürdürüyor.

Gece nöbetleri on gün boyunca sürdü. Nita, kanıtlardan yola çıkarak değil de daha çok iyimserliğinden ve kararlılığından, yakın tehlikenin büyük ihtimalle geçtiğini ileri sürüyordu. Buna hiçbiri inanmıyordu ama kendisi ayakta durmaktan, asansörün makine aksamının uğuldayıp sesler çıkarmasını beklemekten usanmıştı. Kendi korkusundan usanmıştı. Bu yüzden bütün giysileri üzerinde olarak, yanında karısı, yatağının kenarında gece çantası, karanlıkta uzanma turlarına geri döndü. Birkaç adım ötedeki Galya küçük bir çocuğun uyuyacağı gibi uyurdu, devlet meselelerine hiç aldırış etmeksizin.

Derken, bir sabah, çantasını yerden alıp açtı. İç çamaşırlarını yeniden çekmeceye, diş fırçasıyla diş macununu banyo dolabına ve üç paket Kazbegi'yi de çalışma masasının üzerine koydu.

Ve İktidar'ın, kendisiyle konuşmayı yeniden başlatmasını bekledi. Gelgelelim, Büyük Saray'dan asla yeni bir haber alamadı.

İktidar aylaklık ediyor değildi. Çevresindekilerin birçoğu ortadan kaybolmaya başladı, bazıları kamplara gitti, bazıları infaza. Kayınvalidesi, kayınbiraderi, Eski Bolşevik amcası, çalışma arkadaşları, eski sevgililerinden biri. Peki,

o ölümcül pazartesi işe gelmeyen Zakrevsky'ye ne olmuştu? Ondan bir daha hiç kimse haber alamadı. Belki de Zakrevsky hiçbir zaman gerçekten var olmamıştı.

Ama insanın yazgısından kaçması diye bir şey yoktu ve görünüşe bakılırsa onun yazgısı şimdilik yaşamaktı. Yaşamak ve çalışmak. Hiç dinlenme olmayacaktı. "Biz ancak rüya görürken dinleriz" demişti Blok; gerçi şu sıralar çoğu insanın rüyaları huzurlu değildi. Ama hayat devam ediyordu; çok geçmeden Nita yeniden gebe kaldı ve kendisi de çok geçmeden Dördüncü Senfoni'yle son bulacağından korktuğu opus sayılarına yenilerini eklemeye başladı.

O yaz yazdığı Beşinci Senfoni'sinin prömiyeri 1937'nin Kasım ayında Leningrad Filarmoni Orkestrası'nın Salonu'nda yapıldı. Yaşlı bir filolog, Glikman'a ömründe ilk kez böylesine coşkulu ve ısrarlı bir alkışa tanık olduğunu söyledi. Kırk dört yıl önce, Çaykovski Altıncı Senfoni'sinin prömiyerini yönettiğinde olmuştu böyle bir alkış. Bir gazeteci –aptalca mı, umutla mı, yoksa duygudaşlıkla mı?– Beşinci Senfoni'yi "Bir Sovyet Sanatçısının Adil Eleştirilere Yaratıcı Yanıtı" olarak niteledi. Bu ifadesini de asla yadsımadı; birçok kişi de bu ifadenin bestecinin notalarının üst tarafında kendi elyazısıyla bulunduğuna inanır oldu. Bu sözcükler onun şimdiye dek yazdığı ya da daha doğrusu, hiçbir zaman yazmadığı en ünlü sözcükleri oldu çıktı. Bu sözcüklerin ortalıkta dolaşmasına izin verdi çünkü müziğini koruyorlardı. Bırakalım İktidar sözcüklere sahip olsundu, çünkü sözcükler müziği lekeleyemezdi. Müzik sözcüklerden kaçardı: amacı ve yüceliği buydu müziğin.

Bu sözler aynı zamanda eşekkulaklılara, senfonisinde duymak istediklerini duyma olanağını verdi. Onlar son bölümün cırlak ironisini, zaferin parodisini kaçırdılar. Sadece zaferin kendisini, Sovyet müziğinin, Sovyet mü-

zikolojisinin, Stalin anayasası güneşi altındaki hayatın sadık bir doğrulamasını duydular. Senfoniyi fortissimo ve majör tonda sonlandırmıştı. Ya onu pianissimo ve minör tonda sonlandırmış olsaydı? Bir hayat, birden fazla hayat, böyle şeylere bağlı olabilir. Doğrusu, "Dünyada saçmalıktan başka bir şey yok."

Beşinci Senfoni'nin başarısı beklenmedik ve evrenseldi. Böylesine beklenmedik bir fenomeni gereğince analiz eden Parti bürokratları ve evcilleştirilmiş müzikologlar Sovyet halkının anlamasına yardımcı olmak üzere yapıtın resmi bir tanımıyla ortaya çıktılar. Beşinci Senfoni'sini "iyimser bir trajedi" olarak adlandırdılar.

2
Uçakta

Bütün bildiği *bunun* en kötü zaman olduğuydu.

Çivinin çiviyi sökmesi gibi, bir korku diğerini ortadan kaldırır. Bu yüzden, tırmanan uçak, sert hava katmanlarına çarpıyormuş gibi görünürken, o anki korku üzerinde yoğunlaştı: yok olma, parçalanma, ansızın unutulma korkusu. Korku normalde diğer bütün heyecanları da ortadan kaldırır; ama utancı kaldıramaz. Korku ve utanç midesinde bir arada mutlu bir şekilde çalkalanıyordu.

American Overseas Airlines uçağının kanadını ve dönüp duran bir pervanesini görebiliyordu; ve bir de içine girdikleri bulutları. Daha iyi koltuklarda oturan ve daha büyük bir merak duyan, delegasyonun öteki üyeleri, New York ufuk çizgisine son bir bakış atabilmek için küçük pencerelere abanmışlardı. İşitebildiği kadarıyla, altı üye bir kutlama hali içindeydi ve hostesin gelip ken-

dilerine ilk tur içki servisi yapmasını sabırsızlıkla bekliyordu. Kadehlerini kongrenin büyük başarısına kaldıracaklar ve birbirlerine, Barış davasını bu denli ilerlettikleri için savaş yanlısı Dışişleri Bakanlığı'nın, vizelerini iptal edip onları yurda erken yolladığı konusunda gaz verici sözler söyleyeceklerdi. Farklı sebeplerle olsa da, kendi gözü de hostesin ve içkilerin üzerindeydi. Olup biten her şeyi unutmak istiyordu. Belleğindekileri silmek istercesine desenli perdeleri çekti. Ne kadar içerse içsin unutmaya pek ihtimal yoktu.

"Sadece iyi votka ve çok iyi votka vardır, kötü votka diye bir şey yoktur." Moskova'dan Leningrad'a, Arhangelsk'ten Kuybişev'e kadar yapılan espri hep buydu. Ama, şimdi öğrendiğine göre, bir de Amerikan votkası vardı ki, bu votka ritüellere uyarak meyve rayihalarıyla, limon, buz ve tonikle geliştiriliyor, tadı kokteyllerin içinde bastırılmış oluyordu. Bu yüzden belki de kötü votka diye bir şey olabilirdi.

Savaştan önce, uzun bir yolculuk öncesi kaygılı olur, bu yüzden de kimi zamanlar hipnoz terapisine giderdi. Yurtdışı uçuşundan önce, sonra New York'ta geçirdikleri haftanın her günü ve nihayet dönüş yolculuğundan önce bu tedaviyi bir kere daha almış olmayı arzu etti. Ya da daha iyisi, onu bir haftalık sosis ve votka stokuyla birlikte, ahşap bir sandığın içine koyabilirler, sandığı La-Guardia havalimanında indirirler ve dönüşte de, uçağa yeniden yükleyebilirlerdi. Ee, Dimitri Dimitriyeviç, yolculuğunuz nasıl geçti bakalım? Harika, teşekkür ederim, görmeyi arzu ettiğim her şeyi gördüm; yolculuğumda bana eşlik edenler de çok hoştu.

Uçuşta yanındaki koltuk, yirmi dört saat öncesinden resmi koruyucusu, muhafızı, çevirmeni ve en iyi dostu tarafından işgal edilmişti. Doğal olarak Belomory sigarası içiyordu. Kendilerine İngilizce ve Fransızca mönüler

uzatıldığında, arkadaşından çevirmesini istemişti. Sağda kokteyller, alkollü içkiler ve sigaralar vardı. Solda yiyeceklerin olduğunu düşünüyordu. Hayır, diye geldi yanıt, bunlar sipariş edebileceğiniz başka şeylerdi. Bürokratik bir işaret parmağı listeyi baştan sona taradı. Domino, dama, zar, tavla. Gazeteler, kırtasiye, magazinler, kartpostallar. Elektrikli tıraş makinesi, buz torbası, dikiş dikme takımı, tıbbi takım, çiklet, diş fırçaları, kâğıt mendil.

"Peki şu?" diye sormuştu, adı çevrilmemiş tek parçayı işaret ederek.

Bir hostes çağırıldı, akabinde uzun bir açıklama geldi. Sonunda, ona şu söylendi:

"Benzedrin nefes açıcısı."

"Benzedrin nefes açıcısı mı?"

"Kalkış ve inişlerde altlarına dolduran uyuşturucu bağımlısı kapitalistler için" dedi en iyi arkadaşı, gözle görülür bir ideolojik kibirle.

Kendisi iniş ve kalkışlarda kapitalist olmayan korkudan mustaripti. Dosdoğru resmi dosyasına gireceğini bilmemiş olsaydı bu dekadan Batı icadını deneyebilirdi.

Korku: Onu empoze edenler ne biliyordu? Korkunun işe yaradığını, hatta nasıl işe yaradığını biliyorlar ama insanda ne gibi duygular uyandırdığını bilmiyorlardı. Dedikleri gibi, "Kurt kuzunun korkusunu anlayamaz"dı. O, Leningrad'daki Büyük Saray'dan gelecek emirleri beklerken, Oistrakh Moskova'da tutuklanmayı bekliyordu. Kemancı ona, apartmanlarında oturan biri için nasıl her gece geldiklerini anlatmıştı. Asla toplu bir tutuklama olmuyordu: Yalnızca bir kurban seçiyorlardı ve ertesi gece de bir başka kurban; geride kalanlar, geçici olarak hayatta kalanlar için korkuyu tırmandıran bir sistem. Sonunda, kendi dairesindekiler ve karşı dairedekiler dışında bütün kiracılar alınıp götürülmüştü. Ertesi gece polis minibüsü yeniden geldi, aşağıdaki kapının güm diye kapandığını,

koridor boyunca ilerleyen ve öteki daireye giden ayak sesleri işittiler. Tam da bu noktadan yola çıkarak, her zaman korktuğunu, söyledi Oistrakh. Ve biliyordu ki, hayatının geri kalanında da hep korkacaktı.

*

Şimdi, dönüş uçağında, muhafızı onu yalnız bırakmıştı. Newfoundland, Reykjavik, Frankfurt ve Berlin'de duraklayarak Moskova'ya otuz saat sonra varacaklardı. En azından rahat olacaktı, koltuklar iyiydi, gürültü katlanılabilir düzeydeydi, hostesler de bakımlıydı. Porselen tabaklar, keten peçeteler ve esaslı çatal bıçak takımlarıyla donatılmış yemek servisleri sunuyorlardı. Siyasetçiler gibi şişman ve kaypak, karides kokteyl sosu içinde yüzen kocaman karidesler. Yanında mantar, patates ve yeşil fasulyeyle birlikte neredeyse eni boyuna eşit bir biftek. Meyve salatası. Yedi; ama daha çok da içti. Artık gençlik günlerinde olduğu gibi çok kolay sarhoş olmuyordu. Sodalı bir İskoç viski diğerini izliyor ama onu sarhoş etmeye yetmiyordu. Onu hiç kimse, ne havayolu elemanları ne de, şen şakrak seslerini duyduğu ve muhtemelen kendisi kadar içmekte olan kendi arkadaşları durdurmuyordu. Kahve servisinden sonra, kabin daha bir sıcaklaşmış göründü ve kendisi dahil, herkes uykuya daldı.

Amerika'dan ne ummuştu? Stravinsky'yle tanışmayı ummuştu. Bunun bir düş, aslında bir fantezi olduğunu biliyor olsa da. Stravinsky'nin müziğine her zaman saygı duymuştu. *Petruşka*'nın Mariinsky Tiyatrosu'ndaki temsillerini neredeyse hiç kaçırmamıştı. *Düğünler* bale kantatının Rusya prömiyerinde ikinci piyano çalmış, La minör Serenat'ı halk önünde icra etmiş, *Mezmurlar Senfonisi*'nin dört el için transkripsiyonunu yapmıştı. Yirminci yüzyılın büyük diye adlandırılabilecek tek bir

bestecisi var idiyse, o Stravinsky'ydi. *Mezmurlar Senfonisi* müzik tarihinin en parlak yapıtlarından biriydi. Kuşku ya da tereddüt duymaksızın, bütün bunların gerçek olduğunu ilan ediyordu.

Ne var ki Stravinsky orada olmayacaktı: Oldukça snop ve reklam kokan bir telgraf göndermişti besteci: "Bu ülkeye gelen Sovyet sanatçılarını karşılayanlara katılamayacağım için üzgünüm. Ancak bütün etik ve estetik inançlarım böylesi bir davranışın karşısında duruyor."

*

Peki, Amerika'dan ne beklemişti? Kesinlikle Beşinci Cadde'yi boydan boya arşınlayıp açlıktan ölen proletaryayı ayakları altında çiğneyen silindir şapkalı ve Amerikan Bayrağı yelekli şu karikatür kapitalistler değildi beklediği. Göklere çıkarılan bir özgürlük ülkesini de beklememişti; dünyanın herhangi bir köşesinde böyle bir yerin var olduğundan kuşkuluydu. Belki de teknolojik ilerlemenin, toplumsal mutabakatın ve zenginleşmiş öncü bir ulusun ağırbaşlı hal ve tavırlardan oluşan bir birleşimi hayal etmişti. Ilf ile Petrov*, ülkeyi bir baştan bir başa gezdikten sonra, Amerika'yı düşünmenin kendilerini melankolik yaptığını, oysa bunun Amerikalılar üzerinde tersi bir etki yarattığını yazmışlardı. Amerikalıların aynı zamanda, kendi propagandalarının tersine, doğaları gereği son derece edilgin olduklarını, çünkü onlar için fikirlerden yiyeceğe her şeyin önceden kotarılmış olduğunu rapor ediyorlardı. Tarlalarda hareketsiz duran inekler bile konsantre süt reklamlarına benziyordu.

* İlya Arnoldoviç Faynzılberg ve Yevgeniy Petroviç Katayev adlı Rus mizah yazarları. Ortaklaşa yazdıkları yapıtlarda Ilf ile Petrov imzasını kullanmışlardır. (y.h.n.)

İlk şaşkınlığı Amerikalı gazetecilerin davranışları olmuştu. Gidiş yolunda Frankfurt havalimanında pusuya yatmış bekleyen bir öncü kuvvetleri vardı onların. Yüksek sesle sorular yöneltip kameralarını yüzünüze sokuyorlardı. Üzerlerinde neşeli bir kabalık, üstün değerlere sahip oldukları havası vardı. Adınızı telaffuz edememeleri, onların değil sizin hatanızdı. Bu yüzden onu kısaltarak söylüyorlardı.

"Hey, Şosti, bu tarafa baksanıza! Bize şapkanızı sallayın!"

Bu daha sonra, LaGuardia Havalimanı'nda olmuştu. Saygılı bir şekilde, şapkasını çıkarmış ve öteki delege arkadaşları gibi sallamıştı.

"Hey, Şosti, bize bir gülümseyin!"

"Hey, Şosti, Amerika'yı nasıl buldunuz?"

"Hey, Şosti, sarışınları mı tercih edersiniz yoksa esmerleri mi?"

Evet, ona bunu bile sormuşlardı. Şayet yurdunuzda Belomory sigarası içen adamlar tarafından gözetleniyorsanız, burada Amerika'da da basın tarafından gözetleniyordunuz. Uçakları indikten sonra, bir gazeteci bir hostesi bir kenara çekmiş ve ona Sovyet delegasyonunun uçuş sırasındaki davranışları hakkında sorular yöneltip durmuştu. Hostes, delegasyon üyelerinin birbirleriyle gevezelik ettiklerini, sek martini ve sodalı İskoç viski içmekten zevk aldıklarını haber olarak vermişti. Ve bu tür bilgiler *New York Times*'da sanki kayda değer bir yanları varmış gibi ciddi ciddi basılmıştı.

Önce iyi şeyler. Valizi, gramofon plakları ve Amerikan sigaralarıyla doluydu. Julliards dörtlüsünün üç Bartok kuartetini icra edişlerini dinlemiş, sonra da onlarla sahne arkasında tanışmıştı. Stokowski yönetimindeki New York Filarmoni'yi Panufnik, Virgil Thomson, Sibelius, Haçaturyan ve Brahms'ın yapıtlarının icra edildiği bir prog-

ramda dinlemişti. Kendisi Madison Square Garden'da 15.000 kişi önünde Beşinci Senfoni'sinin ikinci bölümünü, küçük, "piyanist ellerine benzemeyen" elleriyle çalmıştı. Dinleyicilerin alkışları gök gürültüsünü andırıyor, durmak bilmiyor, birbiriyle yarışıyordu. Doğrusu, Amerika bir rekabet ülkesiydi, belki de bu yüzden Rus dinleyicilerden daha uzun süre ve daha yüksek sesle alkışlayabileceklerini kanıtlamak istiyorlardı. Bu durum onu şaşırttı, kim bilir belki de Dışişleri Bakanlığı'nı da... Onu son derece içten karşılayan bazı Amerikalı sanatçılarla tanıştı: Aaron Copland, Clifford Odets, Arthur Miller ve Mailer adında genç bir yazar. Amerika'ya ziyareti için ona teşekkür etmek üzere, Artie Shaw'dan Bruno Walter'e kadar, kırk iki müzisyenin imzasının bulunduğu büyük bir imza listesi aldı. İyi şeyler bu noktada son buluyordu. Bir katran fıçısı içinde bir iki kaşık bal ne kadar yer tutarsa sevinçleri de o kadar yer tutmuştu.

Kafileye katılan öteki yüzlerce kişi arasında karanlıkta kalmayı ummuştu ama, kaygıyla Sovyet delegasyonunun yıldız adı olduğunu fark etmişti. Cuma gecesi kısa bir konuşma, cumartesi gecesiyse çok uzun bir konuşma yapmıştı. Soruları yanıtlamış ve fotoğrafçılara poz vermişti. İyi muamele görüyordu; hayatının kamusal bir başarısı ve aynı zamanda da en büyük aşağılamasıydı. Kendinden nefret etmekten ve kendine horgörü duymaktan başka hiçbir şey hissetmiyordu. Kusursuz bir tuzak olmuştu, çünkü bu tuzağın iki parçası birbiriyle bağlantılı değildi. Bir yanda komünistler, öteki yanda kapitalistler bulunuyordu, kendisi ortada kalmıştı. Önünde bir dizi kapı açılıp ardından hemen kapanırken bir deneyin ışıl ışıl aydınlatılmış koridorlarında koşuşturmaktan başka yapacak bir şey yoktu.

Ve her şey Stalin'in operaya yaptığı bir başka ziyaret yüzünden yeniden başlamıştı. Ne kadar da ironikti? Bu-

nun kendi operası değil de Muradeli'nin operası olması, ne sonda ne de aslında başlangıçtan itibaren, kesinlikle hiçbir şey fark ettirmiyordu. Her şey yeterince doğaldı, bir artık yıl olmuştu: 1948.

Tiranlığın dünyayı altüst ettiğini söylemek basmakalıp bir laftı; ancak doğruydu. 1936 ile 1948 arasında geçen on iki yılda, Büyük Yurtseverlik Savaşı yıllarındakinden daha güvende hissetmemişti kendini. Dedikleri gibi, kurtuluş için gereken yıkımdı o. Milyonlarca insan ölmüştü, ama en azından ıstırap genele yayılmıştı ve gelip geçici kurtuluş hissiyatı da bunda yatıyordu. Çünkü tiranlık paranoit olabilirdi ama zorunlu olarak aptalca bir şey değildi. Eğer aptalca olsa, hayatta kalamazdı; tıpkı ilkeleri olsa, hayatta kalamayacağı gibi. Tiranlık çoğu insanın bazı yanlarının, zayıf yanlarının nasıl işlediğini anlıyordu. Papazları öldürüp kiliseleri kapatarak yıllar geçirmişti, ama eğer askerler papazların kutsamaları altında daha inatla çarpışacak olsalar, o zaman papazlar da kısa vadeli yararlılıkları için geri getirilirlerdi. Eğer savaş zamanında insanların morallerini yüksek tutmak için müziğe gereksinim varsa, o zaman besteciler de işe alınabilirdi.

Eğer devlet tavizler veriyorsa, yurttaşlar da veriyordu. Başkaları tarafından kaleme alınmış politik konuşmalar yaptı, ne var ki bunlar –dünya öylesine alt üst olmuştu ki– aslında dilini değilse bile duygularını destekleyebileceği konuşmalardı. "Alman vandalizmine karşı dev savaşımız" sloganı çerçevesinde yürütülen bir anti-Faşist sanatçılar toplantısında konuştu, "insanlığı kahverengi vebadan özgürlüğüne kavuşturma misyonu" konusunda konuştu. "Her şey Cephe için" sözünün, kulağa İktidar'ın kendisi gibi geldiğini ileri sürmüştü. Özgüvenliydi, konuşması akıcıydı, inandırıcıydı. "Yakında mutlu zamanlar gelecek" diye söz veriyordu sanatçı arkadaşlarına, bir papağan gibi Stalin'e öykünerek.

Kahverengi veba Wagner'i kapsıyordu; İktidar tarafından her zaman işe koşulmuş bir besteciydi Wagner. Günün politikasına göre, her yüzyılda moda olmuş ya da modası geçmişti. Molotov-Ribbentrop Paktı imzalandığında, Rusya Ana yeni Faşist müttefikini orta yaşlı bir dulun güçlü kuvvetli genç komşusunu kucaklaması gibi kucaklamıştı, geç gelen tutkudan dolayı daha da bir coşkuyla ve her türlü akla karşı olarak. Wagner yeniden büyük bir besteci oldu ve Eisenstein'a, *Valkyrie*'leri Bolşoy'da yönetmesi buyuruldu. İki yıldan daha az bir zaman sonra, Hitler Rusya'yı işgal etti ve Wagner, adi bir Faşist, kahverengi gömlekli pisliklerin parçası olma rolüne geri döndü.

*

Bütün bunlar bir kara komedi olmuştu; gerçi, daha önemli bir soruyu karanlıkta bırakan bir komedi. Puşkin, Mozart'ı şöyle konuşturmuştu:

Deha ve kötülük
Bağdaşmaz iki şeydir. Aynı görüşte değil misin?

Kendi payına aynı görüşteydi. Wagner'in bayağı bir ruhu vardı ve bunu gösteriyordu. Anti-semitizminde ve diğer ırksal tutumlarında kötücüldü. Dolayısıyla, müziğinin bütün cilasına ve parıltısına karşın bir dahi olamazdı.

Savaşın büyük bir bölümünü Kuybişev'de ailesiyle birlikte geçirmişti. Orada güvendeydiler ve annesi bir kez Leningrad dışına çıkıp da onlara katıldığında, kaygıları daha da azaldı. Ve artık ruhu üzerinde pençelerini sivriltten daha az kedi vardı. Elbette, Besteciler Birliği'nin yurtsever bir üyesi olarak, ona Moskova'da sık sık ihtiyaç duyuluyordu. Yanına yolculuk boyunca yetecek kadar

sarmısaklı sosis ve votka alıyordu. Ukrayna'da dedikleri gibi, "En iyi kuş sosistir." Trenler saatlerce, bazen günlerce dururdu; ani birlik hareketlerinin ve kömür kıtlığının yolculuğunuzu ne zaman yarıda keseceğini asla bilemezdiniz.

Lüks sınıfta yolculuk ediyordu, ikinci mevki vagonları tifüs şüphesiyle doldurulmuş koğuşlara benzediği için akla yatkın bir şeydi bu. Enfeksiyonun önüne geçmek için, boynuna sarımsaklardan yapılma bir muska asıyor ve her iki bileğinin çevresine de aynı şeyden birer tane takıyordu. "Koku kızları uzaklaştıracak, ama böyle fedakârlıkların savaş zamanında yapılması gerekiyor" diye açıklamada bulunurdu.

Bir keresinde, Moskova'ya yaptığı yolculuktan dönüyordu... Yanında da, hayır, anımsayamıyordu. Bir iki gün yol katettikten sonra, tren uzun, tozlu bir peronda durmuştu. Pencereyi açıp kafalarını dışarı çıkarmışlardı. Erken sabah güneşi gözlerine giriyor ve kulaklarına da boğuk sesli bir dilencinin söylediği açık saçık şarkının sözleri çalınıyordu. Ona birkaç sosis mi vermişlerdi? Votka mı? Birkaç kopek mi? Bu istasyonu, binlerce başka dilenci arasında bu dilenciyi niçin şöyle böyle anımsıyordu? Bir şakayla mı ilgiliydi bu? Aralarından biri bir şaka mı yapmıştı? Ama hangisi? Hayır, yararı yoktu.

Dilencinin kışla koğuşlarında anlatılan açık saçık sözlerini aklına getiremiyordu. Onun yerine belleğine takılan önceki yüzyıldan bir asker şarkısıydı. Ezgiyi bilmiyor, yalnızca bir zamanlar Turgenyev'in mektuplarına göz atarken bulduğu sözcükleri anımsıyordu:

Rusya, benim sevgili anam,
Hiçbir şeyi zorla almaz;
Yalnızca helal edilmiş şeyleri alır
Gırtlağınıza bir bıçak dayarken.

Turgenyev onun edebi beğenilerine uygun bir yazar değildi: fazla yontulmuştu, yeterince fantastik değildi. Puşkin'i ve Çehov'u ve en çok da Gogol'ü yeğliyordu o. Ancak bütün kusurlarına karşın, Turgenyev bile, gerçek bir Rus kötümserliği taşıyordu. Aslında, Rus olmanın kötümserlik olduğunu anlıyordu. Aynı zamanda, bir Rus'un derisini ne kadar ovalarsanız ovalayın, o hep bir Rus olarak kalacaktı. Karlo-Marlo ve ardıllarının hiçbir zaman anlamadıkları şey buydu. Onlar insan ruhunun mühendisi olmak istiyorlardı ama Ruslar, bütün kusurlarına karşın, makine değillerdi. Bu yüzden de gerçekte yüz yüze oldukları şey mühendislik değil, ovalanmaktı. Ovalayıp ovalayıp bütün bu eski Rusluğu yıkayıp atalım ve üste parlak yeni bir Sovyetik cila atalım. Ama bu hiç yürümedi, cila sürülür sürülmez neredeyse anında pul pul dökülmeye başladı.

Rus olmak kötümser olmaktı; Sovyet olmak iyimser olmaktı. İşte bu yüzden *Sovyet Rusya* sözcükleri kendi kendisiyle çelişen sözcüklerdi. İktidar bunu hiçbir zaman anlamamıştı. Nüfusun yeterli bir bölümünü öldürüp gerisini de bir propaganda ve terör diyetiyle besleyecek olursanız, o zaman bundan iyimserlik çıkar diye düşünüyordu. Ama bunun mantığı neresindeydi? Tıpkı ona, çeşitli şekillerle ve sözcüklerle, müzik bürokratları ve gazete başyazıları aracılığıyla söyleyip durdukları gibi, istedikleri şey "iyimser bir Şostakoviç"ti. Bir başka kendisiyle çelişen ifade.

İyimserlikle kötümserliğin bir arada mutlu bir şekilde var olabileceği, aslında, her ikisinin de varlığının hayatta kalmak için gerekli olduğu, az sayıdaki yerden biri aile hayatıydı. Bu yüzden, sözgelimi, Nita'yı seviyordu (iyimserlik), ama kendisi iyi bir koca olup olmadığını bilmiyordu (kötümserlik). Kaygılı bir adamdı ve kaygının insanları bencil ve huysuz yaptığının farkındaydı. Nina

işe gidiyordu ve daha Enstitü'ye vardığı an ona telefon edip eve gelip gelmeyeceğini soruyordu. Bunun rahatsız edici olduğunu anlayabiliyordu; ne var ki kaygısı onu bir şekilde alt ediyordu.

Çocuklarını seviyordu (iyimserlik), ama iyi bir baba olup olmadığından emin değildi (kötümserlik). Bazen çocuklarına duyduğu sevginin anormal, hatta hastalıklı olduğunu hissediyordu. Doğrusu, o dizede dendiği gibi, hayat bir tarlada yürüyüş yapmak değildi.

Galya ve Maksim'e hiçbir zaman yalan söylememeleri, her zaman nazik olmaları öğretildi. Görgü kuralları üzerinde ısrarla duruyordu. Maksim'e erken bir yaşta merdivenden çıkarken hanımların önünden çıkmak ama inerken de arkasından inmek gerektiğini öğretiyordu. Her ikisi de bisiklet sahibi olduklarında, onlara karayolu trafik kurallarını öğretti, hatta en boş orman yollarında bile bu kuralları uygulattı: Sola dönüşü göstermek için sol kolu yana açmak gerekiyordu: sağa dönüşlerde de sağ kolu. Kuybişev'de aynı zamanda her zaman jimnastik egzersizlerine nezaret etti. Radyoyu açar ve üçü birden Gordeyev adlı bir adamın kalpten söylenen talimatlarını izlerdi. "Tamam! Ayaklar omuz, iyice açılsın! İlk egzersiz..."

Çocuklarına yönelik bu fiziksel kımıldanmaların dışında, bedenini hiç eğitmiyordu; yalnızca onun içinde ikamet ediyordu. Bir dostu bir keresinde ona aydın takımı için jimnastik adını verdiği şeyi göstermişti. Bir kibrit kutusu alıp içindekileri yere saçıyor, sonra da eğilip onları teker teker topluyordunuz. Bu egzersizi ilk deneyişinde, sabrı taşmış ve bütün kibritleri avuç avuç yeniden kutunun içine tıkmıştı. Sebat etti, ancak bir sonraki sefer, tam eğilirken, telefon çaldı; ona hemen ihtiyaç vardı; bu yüzden yardımcı kadına yerdeki kibritleri onun yerine toplaması talimatı verildi.

Nita kayak ve dağcılık yapmaktan hoşlanıyordu; kendisiyse kayaklarının altındaki hain kar katmanına dokunur dokunmaz ölümcül bir korkuya kapılıyordu. Nina boks maçlarından zevk alıyordu; o ise bir insanın bir başkasını öldüresiye dövmesini seyretmeye katlanamıyordu. Hatta kendi sanatına en yakın duran egzersiz formuna, yani dansa, bir türlü ayak uyduramamıştı. Bir polka yazabilirdi, piyanoda neşeli bir polka havası çalabilirdi, gelgelelim onu dans salonunun zeminine koymaya görün, ayakları beceriksiz bir itaatsizlikle hareket ederdi.

Zevk aldığı şey iskambil kâğıtlarıyla pasyans açmaktı, bu onu sakinleştiriyordu; parasına oynadıkları sürece arkadaşlarıyla iskambil oynamaktan da hoşlanıyordu. Ne güçlü bir bünyesi vardı ne de spor yapabilecek kadar uyumlu biriydi ama yine de hakemlik yapmaktan hoşlanıyordu. Savaştan önce, Leningrad'da, futbol hakemi olarak vasıf kazanmıştı. Kuybişev'de geçirdiği sürgün yılları sırasında, voleybol yarışmaları organize etti, hakemlik yaptı. Her nasılsa bir yerlerden kaptığı az sayıdaki İngilizce ifadelerden birini kullanarak, ağırbaşlı bir şekilde, "It is time to play volleyball" diye anons yapardı. Sonra da, Rusça, bir spor yorumcusunun en gözde ifadesini eklerdi: "Hava ne olursa olsun maç oynanacak."

Galya ve Maksim ender olarak cezalandırılırlardı. Eğer yaramazlık ya da dürüstlüğe sığmaz bir şey yapmışlarsa bu, anne babalarını anında aşırı bir kaygı durumuna sokuyordu. Nita kaşlarını çatar ve çocuklara kınayarak bakardı; o ise sigara üstüne sigara yakarak odayı arşınlayıp dururdu. Dilsiz gibi oynanan bu kaygı oyunu çocuklar için çoğu kez yeterli bir cezalandırmaydı. Zaten, bütün ülke bir cezalandırma hücresine dönmüştü: Bir çocuğu bütün ömrü boyunca bir hayli göreceği bir şeyle bu kadar erken tanıştırmanın anlamı neydi?

Ancak, ara sıra bazı aşırı yaramazlık durumları olmuyor değildi. Bir keresinde Maksim, yaralanmış gibi yaparak yalancıktan bir bisiklet kazası hikâyesi uydurmuş, belki de bunu bilinçdışı olarak yapmış, ne var ki anne babasının ne kadar alt üst olduklarını görünce birden ayağa fırlayıp gülmeye başlamıştı. Böyle durumlarda Maksim'e (çünkü genellikle Maksim olurdu) şunu söylerdi: "Lütfen gelip beni çalışma odamda gör. Seninle ciddi ciddi konuşmam gerekiyor." Ona söylediği bu sözler bile çocuğa bir çeşit ıstırap veriyordu. Çalışma odasında, Maksim'e yaptığı şeylerin bir betimini yazdırır, bunu bir daha asla böyle davranmayacağına ilişkin bir vaat izler, sonra da bu yazılanları ona imzalatır, altına da tarih atardı. Eğer Maksim günahını yineleyecek olursa, oğlanı çalışma odasına çağırır, yazılı vaat bildirimini masasının çekmecesinden çıkarıp Maksim'e yüksek sesle okuturdu. Gerçi oğlanın utancı çoğu kez öylesine boyutlara varıyordu ki sanki ceza babanın üzerine yıkılıyor gibiydi.

*

Savaş zamanı sürgün yıllarına ilişkin en iyi anıları basit anılardı: Yeni doğmuş domuz yavrularıyla oynayan, hırlayıp duran, sert kıllı et yığınlarını tutmaya çalışan o ve Galya ya da ayakkabı bağlarını bağlayan bir Bulgar polisinin taklidini yapan Maksim. Ivanova'daki eski bir çiftlik evinde, 69 Numaralı Kümes Hayvanları Kolektif Çiftliği'nin yalnızca müzisyenlere ayrılmış Besteciler Evi'ne dönüşmüş olduğu yazlar geçirdiler. Burada, dönüştürülmüş kümesin iç duvarına çivilenmiş bir tahta parçasından oluşan sıranın üzerinde Sekizinci Senfoni'sini yazdı. Çevresindeki karışıklığa ve rahatsızlığa hiç aldırış etmeksizin her zaman çalışabiliyordu. Bu onun

kurtuluşuydu. Başkalarının gündelik hayatın gürültüsünden dikkatleri dağılıyordu. Prokofyev olsa, sırf odasında duyabileceği bir mesafede bulunsalar bile Maksim ile Galya'yı kızgınca kovardı; oysa kendisi gürültüye kayıtsızdı. Canını sıkan tek şey köpeklerin havlamasıydı: o ısrarcı, isterik ses kafasının içinde duyduğu müzikleri kesintiye uğratıyordu. İşte bu nedenle kedileri köpeklere yeğliyordu. Kediler onun beste yapmasına izin vermekten her zaman mutluluk duyuyorlardı.

Onu tanımayanlar ve müziği sadece uzaktan izleyenler, muhtemelen 1936 travmasının şimdi iyice geçmişte kaldığını kafalarından geçiriyorlardı. *Mtsensk'li Lady Macbeth*'i yazmakla büyük bir hata işlemişti ve İktidar onu gerektiği gibi cezalandırmıştı. Nedamet getirerek, bir Sovyet sanatçısının hakkaniyetli eleştirilere yaratıcı yanıtını bestelemişti. Sonra, Büyük Yurtseverlik Savaşı sırasında, anti-Faşizm mesajı bütün dünyada yankı bulan Yedinci Senfoni'sini yazmıştı. Ve böylelikle de, bağışlanmıştı.

Ama dinin, dolayısıyla da İktidar'ın nasıl işlediğini anlayanlar daha bilgece davranırlardı. Günahkâr yeniden doğru yola getirilebilirdi, ama bu, günahın kendisinin yeryüzünden sökülüp atılmış olduğu anlamına gelmiyordu; böyle bir şey söz konusu bile değildi. Eğer ülkenin en ünlü bestecisi yanılgıya düşebiliyorsa, bu yanılgının ne denli kötücül sonuçlu ve başkaları için tehlikeli olabileceğini varın düşünün. Bu yüzden günahın adı konulmalı, tekrar tekrar yinelenmeli ve günahkâr onun sonuçlarına karşı sonsuza dek uyarılmalıydı. Bir başka deyişle, "Müzik Yerine Karmaşa" bir ders kitabı olmuştu ve müzik tarihinde konservatuvar derslerinin bir parçasını oluşturuyordu.

Baş günahkârın kendi yolunda başında bir çoban bulunmadan daha fazla gitmesine de izin verilemezdi. İla-

hiyat dilbilimi konusunda hünerli olanlar, *Pravda* başyazısının sözcüklerini hak ettiği kadar yakından inceleyenler, film müziğine örtük bir göndermede bulunulduğuna dikkat ederlerdi. Stalin, Dimitri Dimitriyeviç'in *Maxim* üçlemesi için yaptığı film müziğini büyük bir takdirle karşılamıştı; bu arada Jdanov'un da karısına piyanoda her sabah "Karşı Plan'ın Şarkısı"nı çaldığı biliniyordu. Dimitri Dimitriyeviç Şostakoviç'in kaybedilmiş bir dava olmadığı, *eğer doğru dürüst yönlendirilirse*, anlaşılabilir, gerçekçi müzik yazabilme yeteneği de taşıdığı en yüksek mevkide olanların görüşüydü. Lenin'in buyurduğu gibi, Sanat Halk'a aitti ve sinema Sovyet halkına operadan çok daha yarar sağlıyordu; bu yüzden de daha değerliydi. Böylelikle Dimitri Dimitriyeviç şimdi doğru dürüst bir yönlendirme almış oluyordu, bunun sonucu da 1940'ta film müziği için özel bir ödül olarak Kızıl Bayrak İşçi Nişanı'nı almış olmasıydı. Eğer doğru yolda yürümeyi sürdürürse, bu kesinlikle benzeri birçok onurun ilki olacaktı.

5 Ocak 1948'de, *Mtsensk'li Lady Macbeth*'e yaptığı kısa tutulmuş ziyaretten on iki yıl sonra, Stalin ve çevresi, bu kez Vano Muradeli'nin *Büyük Dostluk*'u için yeniden Bolşoy'daydı. Aynı zamanda Sovyet Müzik Fonu'nun başkanı olan besteci melodik, yurtsever ve toplumcu-gerçekçi çizgide müzik yazmakla gururlanıyordu. Ekim Devrimi'nin otuzuncu yıldönümünü kutlamak için ısmarlanmış ve prodüksiyonunda hiçbir masraftan kaçınılmamış operası, şimdiden, iki ay boyunca büyük başarı kazanmıştı. İşlediği tema, İç Savaş sırasında Kuzey Kafkasya'da Komünist iktidarın güçlendirilmesiydi.

Muradeli kendi tarihini bilen bir Gürcü'dü; onun açısından ne yazık ki, Stalin de bir Gürcü'dü ve kendi tarihini daha iyi biliyordu. Muradeli Gürcüleri ve Osetleri Kızıl Ordu'ya karşı ayaklanma içerisinde resmetmiş-

ti; oysaki Stalin, özellikle annesi Oset olduğu için, aslında 1918-20'lerde olup biten şeyi, Gürcülerle Osetlerin Devrim'i savunmak üzere Rus Bolşevikleri'yle el ele vermiş oldukları gerçeğini biliyordu. Karşı-devrimci eylemleriyle gelecekteki Sovyetler Birliği'nin çok sayıdaki halkları arasında Büyük Dostluk'un kurulmasını engellemiş olanlar, Çeçenler ve İnguşlardı.

Muradeli bu politik-tarihsel yanılgıyı eş ölçüde büyük müzikal bir yanılgıyla pekiştirmişti. Operasına bir lezginka dahil etmişti; bu, kuşkusuz iyi bildiği gibi, Stalin'in en sevdiği danstı. Ne var ki otantik ve bildik bir lezginka seçip Kafkasya halkının halk geleneklerini kutsayacağına, besteci egosantrik davranarak kendi dansını "lezginka üslubunda" icat etme yolunu seçmişti.

Beş gün sonra, Jdanov, biçimciliğin süregiden yıpratıcı etkisini tartışmak üzere yetmiş besteci ve müzikologdan oluşan bir konferans toplamıştı; bundan birkaç gün sonra da, Merkez Komitesi "Vano Muradeli'nin *Büyük Dostluk* operası üzerine" Resmi Karar'ını yayımladı. Besteci, müziğinin, düşündüğü kadar melodik ve yurtsever olmak şöyle dursun, diğerleri gibi gak-guklayıp homurdadığını öğrendi. O da bir biçimci ilan edildi; "karışık nöropatolojik kombinasyonlara" hizmet ediyor, "dar bir uzmanlar ve gurmeler çevresi"nin pezevenkliğini yapıyordu. Muradeli postu değil ama kariyerini kurtarmak için, bulabildiği en iyi açıklamayla ortaya çıktı: Onu başkaları yoldan çıkarmıştı. Yanlış yola sapma konusunda baştan çıkarılmış ve aldatılmıştı, özellikle Dimitri Şostakoviç tarafından, daha da ayrıntıya girerek söylenecek olursa o bestecinin *Mtsensk'li Lady Macbeth* adlı yapıtı tarafından.

Jdanov ulusun bestecilerine bir kez daha *1936 Pravda* başyazısında vücut bulan eleştirilerin hâlâ geçerli olduğunu anımsattı: Gerekli olan Karmaşa değil Müzik'ti;

armoni içeren, zarif müzik. Baş suçlular Şostakoviç, Prokofyev, Haçaturyan, Myaskovsky ve Shebalin olarak ilan edildi. Müzikleri asfaltı delip geçen bir matkaba ve "müzikal bir gaz odası"nın çıkardığı sese benzetildi. Jdanov'un kullandığı sözcük *duşegubka* idi, bu, içindeki kurbanlar egzoz dumanlarından boğulup ölürken Faşistlerin sürdüğü kamyonun adıydı.

Barış gelmiş ve böylelikle dünya yeniden alt üst olmuştu; Terör ve onunla birlikte delilik de dönmüştü. Besteciler Birliği tarafından gerçekleştirilen özel bir kongrede, suçu Dimitri Dimitriyeviç hakkında naif bir övgü kitabı yazmak olan bir müzikolog, umutsuz durumunu yumuşatma çabası içinde, en azından bestecinin dairesine asla adım atmamış olduğunu savundu. Beyanını doğrulatmak üzere de besteci Yuri Levitin'e çağrıda bulundu. Levitin "vicdanı rahat olarak" müzikoloğun, biçimci bestecinin evinin kirli havasını hiçbir zaman solumamış olduğunu doğruladı.

Kongrede, Prokofyev'in Altıncı Senfoni'si, onun da Sekizinci Senfoni'si hedef alındı. Konuları savaş olan senfoniler; savaşın trajik ve korkunç bir şey olduğunu bilen senfoniler. Küçük biçimci bestecilerin anlayışları ne kadar da kıttı: Savaş görkemli ve muzaffer bir şeydi, dolayısıyla kutsanmalıydı! Böyle yapmak yerine onlar, kendilerini "kötümserliğe" olduğu kadar "sağlıksız bir bireyciliğe" de kaptırmışlardı. Kongreye katılmaktan geri durmuştu o. Hastaydı. Aslında, aklında intihar fikri vardı. Mazeretlerini gönderdi. Mazeretleri kabul edilmedi. Gerçekteyse, kongre, büyük ayrılıkçı Dimitri Dimitriyeviç katılana dek toplantı halinde kalacaktı: gerekirse, sağlık durumunu öğrenmek ve onu tedavi etmek için evine doktor göndereceklerdi. "İnsanın yazgısından kaçması diye bir şey yoktur"; bu yüzden kongreye katıldı. Herkesin önünde hatalı davrandığını kabullenmesi talimatı verildi. Neler

söyleyebileceğini düşünüp platforma çıkarken, eline bir konuşma metni tutuşturuldu. Onu alçak sesle baştan sona okudu. Gelecekte Parti'nin buyrultularını izleyip Halk için müzik yazacağına söz verdi. Resmi laf salatasının ortasında, metinden ayrıldı, başını kaldırdı, salonda çevresine bakındı ve çaresiz bir sesle: "Bana her zaman öyle gelmiştir ki, içten ve gerçekten hissettiğim gibi yazdığımda, müziğim Halk'a 'karşı' olamaz ve sonuçta, ben kendim de... mütevazı bir şekilde de olsa... Halk'ın bir temsilcisiyim" dedi.

Kongreden çökmüş bir halde dönmüştü. Hem Moskova hem de Leningrad'da konservatuvarlardaki profesörlük mevkilerinden uzaklaştırıldı. Sessiz kalmanın yapılacak en iyi şey olup olmayacağını merak ediyordu. Sessiz kalmak yerine, akıl sağlığını korumak için, Bach tarzında bir dizi prelüd ve füg yazmaya karar verdi. Doğal olarak, bu yapıtlar, ilkin mahkûm edildiler: Ona bu yapıtların "bizi çevreleyen gerçekliğe" karşı günah işledikleri söylendi. Aynı zamanda, geçmiş haftalarda ağzından çıkmış olan sözcükleri de –bunların bazıları onun sözcükleriydi, bazıları da ona söyletilmişti– unutamıyordu. Yapıtlarının eleştirilmesini sadece kabullenmekle kalmamış bu eleştirileri alkışlamıştı da. Gerçekte, *Mtsensk'li Lady Macbeth*'in varlığını yadsımıştı. Bir zamanlar besteci bir dostuna sanatsal ve bireysel dürüstlük konusunda söylemiş olduğu sözleri, bu dürüstlüklerden her birimizin payına ne kadar düştüğünü anımsadı.

Derken, bir yıl süren bir gözden düşme döneminden sonra, İktidar'la İkinci Konuşma'sını yaptı. Şairin dediği gibi, "Gök gürültüsü, gübre yığınından değil göklerden gelir." 16 Mart 1949 günü evde Nita ve besteci Levitin'le birlikte oturuyordu ki telefon çaldı. Telefona yanıt verdi, dinledi, kaşlarını çattı ve diğer ikisine:

"Stalin hatta bağlanmak üzere" dedi.

Nita hemen bitişik odaya girip paralel telefonu eline aldı.

"Dimitri Dimitriyeviç" diye söze başladı İktidar'ın sesi, "Nasılsınız?"

"Teşekkür ederim, Josef Visaryonoviç, her şey iyi. Sadece biraz mide ağrısından şikâyetçiyim."

"Bunu duyduğuma üzüldüm. Size bir doktor buluruz."

"Yok, teşekkür ederim. Hiçbir şeye ihtiyacım yok. İhtiyacım olan her şeye sahibim."

"Pekâlâ." Bir duraklama oldu. Derken kulağına çalınan güçlü Gürcü tınılar, bir milyon radyo ve anons aracının sesi, yakında New York'ta Dünya Barışı için yapılacak Kültürel ve Bilimsel Kongre'den haberdar olup olmadığını sordu. Haberdar olduğunu söyledi.

"Peki, bu konuda ne düşünüyorsunuz?"

"Barışın savaştan her zaman daha iyi olduğunu düşünüyorum, Josef Visaryonoviç."

"Güzel. O zaman temsilcilerimizden biri olarak katılmaktan memnuniyet duyuyorsunuz."

"Şey, maalesef, katılamayacağım."

"*Katılamayacak mısınız*?"

"Yoldaş Molotov katılmamı istedi. Ben de ona katılacak kadar iyi olmadığımı söyledim."

"O zaman, dediğim gibi, sizi iyileştirmek için bir doktor göndeririz."

"Mesele sadece o değil. Uçak tutuyor beni. Uçamıyorum."

"Bir sorun olmaz bu. Doktor size bazı haplar verir."

"Nezaketinize teşekkür ederim."

"O zaman gideceksiniz, değil mi?"

Durakladı. Bir yanıyla, ağzından çıkacak en küçük yanlış bir sözcüğün onu bir çalışma kampına gönderebileceğinin farkındaydı, ama bir yanıyla da, buna kendi de şaşarak, her türlü korkunun ötesinde olduğunu hissediyordu.

"Hayır, gerçekten de gidemem, Josef Visaryonoviç. Bir başka sebepten ötürü."

"Evet?"

"Giyecek bir frakım yok. Halk önüne fraksız çıkamam. Ve korkarım yaptıracak durumda da değilim."

"Benim doğrudan işim sayılmaz bu ama, Dimitri Dimitriyeviç, eminim Merkez Komitesi yönetiminin atölyesi sizi tatmin edebilecek bir frak diktirebilecektir."

"Teşekkür ederim. Ama, korkarım, bir başka sebep var."

"Bu sebebi de bana hemen söyleyebilirsiniz."

Evet, Stalin'in bunu bilmiyor olması pekâlâ mümkündü.

"Mesele şu ki, çok zor bir durumda olduğumu anlıyorsunuz. Orada, Amerika'da, müziğim sık sık çalınıyor, oysa burada çalınmıyor. Bana bu konuyu soracaklardır. O zaman böyle bir durumda nasıl davranmam gerekir?"

"Müziğinizin çalınmadığını söylemekle ne demek istiyorsunuz, Dimitri Dimitriyeviç?"

"Müziğim yasaklandı. Besteciler Birliği'nden çoğu meslektaşımın müziklerinin yasaklandığı gibi."

"Yasaklandı mı? Kim tarafından yasaklandı?"

"Devlet Repertuvar Komitesi tarafından. Geçen yılın 14 Şubat'ından beri. Çalınamayan uzun bir yapıtlar listesi var. Ama, tahmin edebileceğiniz gibi, bundan çıkarılacak sonuç, Josef Visaryonoviç, konser yöneticilerinin öteki bestelerimi de program listesine koymaya isteksiz olmaları. Müzisyenler de bunları çalmaya korkuyorlar. Bu yüzden gerçekte kara listede yer alıyorum. Meslektaşlarım gibi."

"Peki, böyle bir emri kim verdi?"

"Önde gelen yoldaşlardan biri vermiş olmalı."

"Hayır" diye yanıt verdi İktidar'ın sesi. "O emri biz vermedik."

İktidar'ın meseleyi gözden geçirmesine izin verdi, İktidar da gözden geçirdi.

"Hayır, o emri biz vermedik. Bu bir yanlış. Yanlış düzeltilecek. Yapıtlarınızın hiçbiri yasaklanmış değil. Hepsi serbestçe çalınabilir. Bu her zaman böyle olmuştur. Resmi bir kınama yapılması gerekecek."

Birkaç gün sonra, diğer bestecilerle birlikte, özgün yasaklama emrinin bir kopyasını aldı. Emrin üst tarafına ataşla tutturulmuş olarak kararı yasadışı olarak gören ve bu kararı çıkardığı için Devlet Repertuvar Komitesi'ni kınayan bir belge bulunuyordu. Düzeltmenin altında, "SSCB Bakanlar Kurulu Başkanı, J. Stalin" imzası vardı.

Ve böylelikle New York'a gitmişti.

Ona göre, kabalık ve tiranlık yakından bağlantılıydı. Lenin'in, siyasal vasiyetini dikte ettirip olası ardıllarını gözden geçirirken Stalin'in esas kabahatinin "kabalık" olduğu hükmüne varması, dikkatinden kaçmamıştı. Kendi dünyasında da, hayranlık duyularak "diktatör" olarak nitelenen orkestra şefleri görmekten nefret ediyordu. Elinden gelenin en iyisini yapan bir orkestra üyesine kaba davranmak nezakete aykırı bir şeydi. Ve bu tiranlar, bu değnek imparatorları böyle bir terminolojiden büyük bir haz alıyorlardı; sanki orkestra ancak kırbaçlanırsa, alay edilirse ve aşağılanırsa iyi çalabilirmiş gibi.

En kötüsü Toscanini'ydi. Şefi hiç çalarken görmemişti; onu sadece plaklardan tanıyordu. Ama her şeyi yanlıştı: tempoları, ruhu, nüansları... Toscanini müziği kıyma gibi doğruyor ve sonra da üstüne iğrenç bir sos bulaştırıyordu. Bu onu çok kızdırıyordu. "Maestro" ona bir keresinde Yedinci Senfoni'sinin bir kaydını göndermişti. O da yanıt olarak seçkin orkestra şefinin birçok hatasına işaret eden bir karşılık göndermişti. Toscanini'nin mektubunu alıp almadığını ya da aldıysa, anlayıp anlamadığını bilmiyordu. Belki de mektubunun sadece övgüler

içerdiğini düşünmüştü, çünkü çok geçmeden onun, Dimitri Dimitriyeviç'in, Toscanini Derneği'nin onursal üyeliğine seçilmiş olduğuna ilişkin muhteşem haberler ulaştı Moskova'ya! Bundan kısa bir zaman sonra da, hepsi de orkestra üyelerini köle gibi çalıştıran şef tarafından seslendirilmiş gramofon plakları hediyeleri almaya başladı. Bunları elbette hiçbir zaman dinlemedi, tersine, gelecekte başkalarına verebileceği hediyeler olarak istif etti. Tabii dostlar için değil, özel türde bazı tanışlar için, bunlardan peşinen heyecan duyabileceklerini söyleyebileceği kişiler için.

Sadece bir *amour propre** meselesi ya da sadece müziği ilgilendiren bir mesele değildi bu. Bu tür şefler orkestralara bağırıyor, lanetler okuyor, rezalet çıkarıyor, baş klarnetçiyi geç geldiği için kovmakla tehdit ediyorlardı. Buna katlanmak zorunda kalan orkestra da, şefin arkasından hikâyeler anlatarak bir tepki veriyordu; onu "gerçek bir karakter" haline getirerek öne çıkaran hikâyeler. Derken orkestra üyeleri bu değnek imparatorunun kendisinin inandığı şeye inanır oldular: Sırf kırbaçlandıkları için iyi çaldıklarına. Mazoşist bir sürü halinde bir araya toplandılar, şef hakkında birbirlerine ara sıra alaycı laflar fısıldadılar, ama temelde soyluluğu ve idealizminden dolayı, amaçlılığından dolayı, olup biteni sehpalarının ardında tıngırdatmaktan başka bir şey yapmayanlardan daha geniş görebilmesinden dolayı liderlerine hayranlık duydular. Zorunluluk gereği zaman zaman çok sert olabilmesine karşın, izlenmesi gereken büyük bir liderdi maestro. Şimdi, bir orkestranın bir toplumun mikrokozmosu olduğunu hâlâ kim yadsıyabilirdi ki?

Bu yüzden önünde öylesine duran notalardan sabırsızlığa kapılan bir orkestra şefi bir yanlış ya da kusur

* (Fr.) Öz saygı. (ç.n.)

hayal ettiğinde, her zaman, uzun süre önce yetkinleştirdiği nazik, törensel yanıtı verirdi.

Dolayısıyla aşağıdaki konuşmayı hayal etti:

İktidar: "Bakın, Devrim'i yapmış bulunuyoruz!"

Yurttaş İkinci Obua: "Evet, elbette harika bir devrim. Ve daha önceki duruma göre büyük bir ilerleme. Gerçekten de koskoca bir başarı. Ama zaman zaman merak ediyorum da... elbette, tamamen yanılıyor olabilirim, ama bütün şu mühendisleri, generalleri, bilim insanlarını, müzikologları vurup öldürmek kesinlikle gerekli miydi? Milyonlarcasını kamplara göndermek, köle emeği kullanmak ve insanları ölesiye çalıştırmak, herkese dehşet saçmak, Devrim adına zorla sahte itiraflar almak için mi? Her gece yüzlerce insanın yataklarından sürüklenircesine çıkarıldığı, Büyük Saray'a ya da Lubyanka'ya götürüldüğü, işkence gördüğü, baştan aşağı uydurmaca kâğıtlara imza attırıldığı, sonra da kafalarının arkasına birer kurşun sıkılarak vurulmayı beklediği bir sistem kurmak için mi? Sırf bunları merak ediyorum, anlıyorsunuz ya."

İktidar: "Evet, evet, ne demek istediğinizi anlıyorum. Eminim haklısınız. Ama bunu şimdilik bir kenara bırakalım. O değişikliği bir dahaki sefere yaparız."

Birkaç yıldır, hep aynı Yeni Yıl kutlamasını yapmıştı. Ülke, yılın üç yüz altmış dört günü boyunca, İktidar'ın olabilecek en güzel dünyanın içinde yaşadıkları dünya olduğuna, Cennet'in yeryüzünde yaratıldığına ya da birkaç ağaç kütüğü daha doğranıp milyonlarca yonga daha havaya uçuştuğunda ve birkaç yüz bin sabotajcı daha vurulduğunda çok geçmeden yaratılacağına ilişkin şu delice, bitmek bilmeyen ısrarını dinlemek zorunda kalacaktı. Daha mutlu zamanların geleceğini dinlemek zorunda kalacaktı, tabii daha önce gelmemişse. Ve üç yüz altmış beşinci gün, kadehini kaldırıp, en ağırbaşlı sesiyle: "Buna içelim, her şeyin daha da iyi olmamasına!" diyecekti.

Elbette, Rusya daha önce de tiranlar tanımıştı; burada ironinin bu kadar gelişmesinin nedeni de buydu. "Rusya fillerin anayurdudur" diyordu atasözü. Her şeyi Rusya icat ediyordu çünkü... Birincisi, orası yanılsamaların normal sayıldığı Rusya olduğu için, ikincisi, şimdilerde tarihte toplumsal olarak en ileri ulus olan Sovyet Rusya olduğu için her şeyin ilkin orada keşfedilmesi doğaldı. Bu yüzden Ford Motor Şirketi Ford Model A üretimini terk ettiğinde, Sovyet yetkilileri bütün imalat tesislerini satın almışlardı: bakın işte, otantik, Sovyet tasarımı yirmi koltuklu bir otobüs ya da hafif bir kamyon yeryüzündeydi! Aynı şey traktör fabrikaları için de geçerliydi: Amerika'dan ithal edilmiş, parçaları Amerikalı uzmanlarca bir araya getirilmiş bir Amerikan üretim hattı birdenbire Sovyet traktörleri üretmeye başlıyordu. Ya da Leica marka bir fotoğraf makinesini kopya ediyordunuz, tasarımcısı Felix Dzerjinsky'nin adıyla FED olarak yeniden doğuyor, bu yüzden de daha bir Sovyet yapımı oluyordu. Mucizeler çağının geçip gittiğini kim söylemişti? Ve bütün bunlar gerçekten de devrimci dönüştürücü güçlere sahip sözcüklerle yapılıyordu. Sözgelimi, Fransız ekmeği. Onu herkes bu adla bilir ve yıllar yılı da bu adla anardı. Derken bir gün, Fransız ekmeği dükkânlardan kayboldu. Onun yerine, "şehir ekmeği" ortaya çıktı; tamı tamına Fransız ekmeğinin aynısıydı elbette, ama şimdi bir Sovyet şehrinin yurtsever ürünüydü.

*

Gerçekleri konuşmak olanaksızlaştığında –çünkü anında ölüme götürüyordu– konuşmanın başka bir kılığa bürünmesi gerekiyordu. Yahudi folk müziğinde, umutsuzluk dans kılığına bürünür. Böylelikle, gerçeğin de kisvesi ironi oluyordu. Çünkü tiranın kulağı genelde onu

duyabilecek kadar güçlü değildi. Önceki kuşak, Devrim'i gerçekleştiren şu eski Bolşevikler, bunu anlamamıştı, birçoğunun yok olmasının nedeni de kısmen buydu. Onun kuşağı bunu daha içgüdüsel olarak kavramıştı. Bu yüzden, New York'a gitmeye razı olduğunun ertesi günü, aşağıdaki mektubu yazdı:

> Saygıdeğer Josef Visaryonoviç,
> Öncelikle, dün gerçekleşen konuşma dolayısıyla en kalpten minnetimi lütfen kabul edin. Bana fazlasıyla destek verdiniz, çünkü yakında çıkacağım Amerika yolculuğu beni son derece endişelendirmekteydi. Bana gösterilen güvenden ne kadar gururlansam azdır; görevimi yerine getireceğim. Barışı savunmak için büyük Sovyet halkımızın adına konuşmak benim için büyük bir onurdur. Rahatsızlığım böylesine sorumluluk gerektiren bir misyonun yerine getirilmesi için bir engel oluşturamaz.

İmzalarken, Büyük Önder'in ve Baş Dümenci'nin mektubu bizzat okuyacağından kuşku duydu. Belki de içinde yazılanlar ona aktarılacak ve sonra da mektup arşivdeki bir dosyada kaybolup gidecekti. Orada on yıllarca, belki kuşaklarca, belki de 200.000.000.000 yıl boyunca kalabilirdi; derken günün birinde onu birisi okuyabilir ve bu mektupla tam olarak ne demek istediğini, eğer bir şey demek istiyorsa, merak edebilirdi.

İdeal bir dünyada, genç bir adamın alaycı bir kişi olmaması gerekir. İroni o yaşta büyümeyi engeller, hayal gücünü güdük bırakır. Hayata başkalarına inanarak, iyimser olarak, herkese her şey konusunda içten davranarak neşeli ve açık bir kafayla başlamak en iyisidir. Daha sonra, insan şeyleri ve insanları daha iyi anlar olduğunda, bir ironi duygusu geliştirmek iyi olur. İnsan hayatının doğal ilerlemesi iyimserlikten kötümserliğe doğrudur ve ironi

duygusu kötümserliği azaltmaya, denge, uyum oluşturmaya yardımcı olur.

Ama bu bir ideal dünya değildi, bu yüzden ironi ani ve garip şekillerde boy attı. Bir gece içinde, bir mantar gibi büyüdü; kanser gibi, felaket getirircesine.

Acı alay onu kullanan kişi için tehlikeliydi, yıkıcının ve sabotajcının dili olarak belirginleşiyordu. Oysa ironi, zamanın gürültüsü pencere camlarını kıracak kadar yükselmiş olsa bile, size değer verdiğiniz şeyleri muhafaza etme gücü verebilirdi, belki de bazen verebilirdi, öyle umuyordu. Nelere değer veriyordu? Müziğe, ailesine, sevgiye. Sevgiye, müziğe, ailesine. Önem sırası değişebilirdi. İroni müziğini koruyabilir miydi? Müzik size şeyleri yanlış kulaklardan kaçırma olanağı veren gizli bir dil olarak kaldığı sürece. Ama müzik sadece bir kod olarak var olamazdı: Kimi zaman olup biteni dosdoğru söylemek için ıstırap çekiyordunuz. İroni çocuklarını koruyabilir miydi? On yaşındaki Maksim okulda bir müzik sınavı sırasında babasını herkesin gözü önünde aşağılamaya zorlanmıştı. Böyle durumlarda, ironinin Galya'ya ve Maksim'e ne yararı vardı?

Sevgiye gelince: Ona ilişkin kendi beceriksizce, sürçen, patavatsızca dile getirilen, rahatsız edici ifadelerine değil, tersine, genel olarak sevgiye: sevginin bir doğa gücü olarak ortadan kaldırılmaz olduğuna her zaman inanmıştı. Tehdit edildiğinde, korunabileceğine, kollanabileceğine, ironiyle sarıp sarmalanabileceğine de inanmıştı. Şimdi buna daha az inanıyordu. Tiranlık, yıkıp ortadan kaldırmakta o denli ustalaşmıştı ki, kasti ya da değil, sevgiyi de neden yıkıp ortadan kaldırmasındı? Tiranlık Parti'yi, Devlet'i, Büyük Önder'i ve Baş Dümenci'yi, Halk'ı sevmenizi talep ediyordu. Ama bireysel sevgi, burjuva ve ayrılıkçı sevgi, böylesine büyük, soylu, anlamsız, düşüncesiz "sevgiler"den insanı uzak tutuyordu. Yaşadığımız bu

zamanlarda, insanlar her zaman tam olarak kendileri olamama tehlikesi içindeydiler. Eğer onlara yeterince dehşet saçarsanız, başka bir şey, azalmış ve indirgenmiş bir şey, yalnızca hayatta kalma uzmanları oluyorlardı. Bu yüzden duyduğu şey yalnızca bir kaygı değil, çoğu kez kaba bir korkuydu: Sevginin son günlerinin gelmiş olduğu korkusu.

Odun yardığınızda, yongalar havaya uçuşur; sosyalizmin inşacılarının söylemekten hoşlandıkları şey buydu. Ama ya baltanızı elinizden bıraktığınızda bütün avluyu sadece yongayla doldurmuş olduğunuzu fark etmişseniz ne olacak?

Savaşın ortasında, *Britanyalı Şairlerden Altı Dize*'yi müziğe uyarlamıştı. Devlet Repertuvar Komitesi tarafından yasaklanan ve sonra Stalin tarafından yasağı kaldırılan yapıtlardan biriydi bu. Beşinci şarkı Shakespeare'in 66 numaralı sonesiydi: "Bütün bunlardan bezdim, can atıyorum huzurlu ölüme..." Bütün Ruslar gibi Shakespeare'i seviyor ve onu Pasternak'ın çevirilerinden iyi tanıyordu. 66. Sone'yi halkın önünde okuduğunda, dinleyiciler ilk sekiz dize boyunca dikkatle bekleyip, dokuzuncuya hevesle kulak verirlerdi:

Ve otorite bağlamışsa dilini sanatın.

İşte bu noktada hepsi birden katılırdı olaya, kimisi soluğunu tutarak, kimisi fısıldarcasına, aralarında en cüretli olanlar en yüksek sesleriyle, ama hepsi de o dizeyi yalanlayarak, hepsi de dillerinin bağlanmasını reddederek.

Evet, Shakespeare'i seviyordu; savaştan önce, *Hamlet*'in sahne prodüksiyonu için müzik yazmıştı. Shakespeare'in insan ruhu ve insanlık durumuna ilişkin derin bir kavrayışa sahip olduğundan kim kuşku duyabilirdi? İnsani yanılsamaların tuzla buz olmasının *Kral Lear*'den daha muhteşem bir tasviri var mıydı? Hayır, bu ifade tam ola-

rak doğru değildi: Mesele tuzla buz olmak değildi, çünkü bu tek bir büyük kriz anlamına geliyordu. İnsani yanılsamaların başına gelen şey daha çok onların ufalanmış, kuruyup gitmiş olmasıydı. Bu, ruhun dibine kadar işleyen bir diş ağrısı gibi uzun, yorucu bir süreçti. Ama bir dişi çekebilirsiniz ve çektiğinizde diş gitmiş olur. Oysa yanılsamalar, öldüklerinde bile, çürüyüp içimizde pis kokular yaymayı sürdürürler. Onların tatlarından ve kokularından kaçamayız. Onları hep yanımızda taşırız. O taşımıştı.

Shakespeare'i sevmemek nasıl mümkün olabilirdi? Sonuçta Shakespeare müziği sevmişti. Oyunları müzikle doluydu, hatta trajedileri bile. Müzik sesi işittiğinde Lear'in delilikten uyandığı o an... Shakespeare'in müzikten hoşlanmayan insan güvenilir değildir; böyle bir insan adi bir şey yapabilecek, hatta cinayet işleyecek yahut ihanet edebilecek tıynettedir dediği *Venedik Taciri*'ndeki o an. Bu yüzden elbette, müziği ne denli severmiş gibi yaparlarsa yapsınlar tiranlar müzikten nefret ediyorlardı. Gerçi şiirden daha çok nefret ediyorlardı. Ahmatova'nin sahneye çıkıp da bütün dinleyicilerin onu alkışlamak için içgüdüsel olarak ayağa kalktıkları, Leningradlı şairlerin katıldığı şu okuma gününde bulunmuş olmayı arzuladı. Stalin'i öfkeyle: "Bunu kim organize etti?" diye sormaya iten bir jestti bu. Ama tiranlar, şiir sanatından da fazla, tiyatrodan nefret ediyorlar ve korkuyorlardı. Shakespeare doğaya bir ayna tutuyordu, onda kendi yansılarını görmeye kim katlanabilirdi? Bu yüzden *Hamlet* uzun bir zaman yasaklanmıştı; Stalin oyundan neredeyse *Macbeth*'ten tiksindiği kadar tiksiniyordu.

Ancak, buna karşın, dizlerine kadar kana batmış tiranları betimleme konusunda eşsiz olmasına karşın Shakespeare biraz naifti. Çünkü onun canavarları kuşku besliyor, kötü düşler görüyor, vicdan azapları çekiyor, suçluluk duyuyorlardı. Öldürdükleri kişilerin mezarla-

rından kalkıp önlerinde dikilen ruhlarını görüyorlardı. Ama gerçek yaşamda, gerçek terör ortamında, hangi suçlu vicdan olabilirdi? Hangi kötü düşler olabilirdi? Bunların hepsi duygusallık, sahte iyimserlik, dünyanın olduğu gibi değil de bizim istediğimiz gibi olacağına duyduğumuz bir umuttu. Odun yarıp yongaları havaya uçuranlar, Büyük Saray'da masalarının arkasında Belomory sigarası içenler, emirleri imzalayanlar, bir dosyayı ve onunla birlikte bir hayatı kapatarak telefon konuşması yapanlar... Bunların ne kadar da azı kötü düşler ya da kendilerini suçlamak üzere mezarlarından kalkıp gelmiş ölülerin ruhlarını görüyorlardı.

Ilf ile Petrov şunu yazmışlardı: "Sovyet iktidarını sevmeniz yetmez. Onun sizi sevmesi gerekir." Kendisi Sovyet iktidarı tarafından hiçbir zaman sevilmeyecekti. O yanlış kökenden geliyordu: şüpheli Leningrad şehrinin liberal aydın takımından. Aryan saflığı Naziler için ne kadar önemli olmuş idiyse proleter saflığı da Sovyetler için o kadar önemliydi. Dahası, Parti'nin dün söylediği şeylerin bugün söylediği şeylerle çoğu kez doğrudan çeliştiğini fark etmek ve anımsamak gibi bir kendini beğenmişliği ya da aptallığı vardı. Müziğiyle, ailesiyle, dostlarıyla birlikte yalnız bırakılmayı istiyordu; arzuların en basitiydi bu, ancak hiçbir şekilde yerine getirilemez bir arzuydu. Başka herkesle birlikte onu da yapılandırmayı istiyorlardı. Beyaz Deniz Kanalı'ndaki bir köle işçi gibi kendini yeni bir kalıba dökmesini istiyorlardı. "İyimser bir Şostakoviç" talep ediyorlardı. Dünya gırtlağına kadar kan ve tezeğe batmış olsa bile, sizden yüzünüzdeki gülümsemeyi korumanız bekleniyordu. Ancak, kötümser ve nevrotik olmak bir sanatçının doğasında vardı. Bu yüzden, bir sanatçı olmanızı istemiyorlardı. Ama zaten sanatçı olmayan çok sayıda sanatçıları vardı! Çehov'un dediği gibi: "Size kahve getirdiklerinde, içinde bira bulmaya çalışmayın."

Aynı zamanda, gerekli olan politik hünerlerin hiçbiri onda yoktu: Kıç yalamaktan hoşlanmıyordu; masumlara karşı ne zaman komplo kuracağını, dostlara ne zaman ihanet edeceğini bilmiyordu. Bu iş için Khrennikov gibi birine ihtiyacınız vardı. Tihon Nikolayevich Khrennikov'a: devlet kapısında atanmayı bekleyen bir besteciye. Khrennikov'un ortalama bir müzik kulağı, ama iş iktidar elde etmeye geldiğinde mükemmel taktik oyunları vardı. Böylesi keşifleri içgüdüsel olarak gerçekleştiren Stalin tarafından özellikle seçilmiş olduğunu söylüyorlardı. Atasözünde dendiği gibi: "Bir balıkçı bir diğerini uzaktan tanır."

Khrennikov, kendine yakışacak, at tüccarı bir aileden geliyordu. Eşekkulaklılardan emir almanın, beste yapmak söz konusu olduğunda aynı zamanda talimat almanın doğal bir şey olduğunu düşünüyordu. 1930'ların ortalarından beri sanatçılara, Stalin'den daha büyük bir yetenek ve özgünlükle saldırıyordu, ama Stalin onu 1948'de Besteciler Birliği'nin Birinci Sekreteri görevine getirdiğinde, iktidarı resmileşti. Kulaklardan kan getiren bütün şu terminolojiyi kullanarak biçimcilere ve köksüz kozmopolitlere saldırılar gerçekleştirdi. Kariyerler mahvoldu, işler ellerden alındı, aileler yıkıma uğradı...

Ne var ki onun iktidar anlayışına hayranlık duymaktan başka bir şey yapamıyordunuz; bu konuda, hiç kimse eline su dökemezdi. Dükkânlarda, insanları nasıl davranmaları gerektiğine özendiren posterler sergiliyorlardı: MÜŞTERİ VE TEZGÂHTAR, BİRBİRİNİZE KARŞI NAZİK OLUN. Ancak tezgâhtar müşterilerden her zaman daha önemliydi: Müşteriden çok sayıda vardı ama yalnızca tek bir tezgâhtar bulunuyordu. Benzer biçimde, çok sayıda besteci ama yalnızca bir tanecik Birinci Sekreter vardı. Khrennikov meslektaşlarına karşı, posterleri hiç okumamış bir tezgâhtar gibi davranıyordu. Küçük iktidarını mutlak hale getiriyordu: onları filancadan mahrum

bırakıyor, falancayla ödüllendiriyordu. Ve her başarılı mevki meraklısı gibi, gerçek iktidarın nerede yattığını hiçbir zaman unutmuyordu.

Dimitri Dimitriyeviç'in Konservatuvar'da eski görevlerinden biri de öğrencileri Marksist-Leninist ideoloji konusunda sınamaya yardımcı olmaktı. Baş mümeyyizle birlikte, üzerinde SANAT HALKA AİTTİR - V. I. LENİN yazan kocaman bir pankartın altında otururdu. Kendisinin siyaset teorisi anlayışı derin olmadığı için genellikle sessiz kalıyordu, ta ki bir gün amiri onu soru sormaya katılmadığı için kınayana dek. Bu yüzden bir sonraki öğrenci içeri girip de baş mümeyyiz genç ortağına anlamlı baş işareti yaptığında, genç kıza düşünebildiği en basit soruyu sormuştu.

"Söyle bakalım, sanat kime aittir?"

Genç kız tamamen afallamış göründü. Kibarca, ona bir fikir vererek yardımcı olmaya çalıştı.

"Şey, Lenin ne diyordu?"

Ne var ki kız öğrenci ipucunu yakalayamayacak kadar paniklemişti; başını eğip durmasına, gözlerini ikide bir yukarı doğru kaldırmasına karşın yanıtı bir türlü bulamadı.

Ona göre, genç kız başarılı olmuştu; onu ara sıra Konservatuvar'ın koridorlarında ya da merdivenlerinde gördüğünde, cesaret aşılayan bir tebessümle gülümsemeye çalışıyordu. Gerçi, en belirgin bir imayı bile anlayamadığı göz önünde tutulursa, kız belki de gülümsemelerinin de, tıpkı tuhaf göz devirmeleri ve baş sallamaları gibi, seçkin bestecinin kontrol edemediği yüz tikleri olduğunu düşünüyordu. Ancak yanından ne zaman geçecek olsa, soru kafasında yankılanıp duruyordu: "Söyle bakalım, sanat kime aittir?"

Sanat herkese aittir ve hiç kimseye ait değildir. Sanat bütün zamanlara aittir ve hiçbir zamana ait değildir. Sanat

onu yaratanlara ve onu tadanlara aittir. Sanat Halk'a ve Parti'ye bir zamanlar aristokrasiye ve patrona ait olduğundan daha fazla ait değildir. Sanat, zamanın gürültüsü üzerinde duyulan tarihin fısıltısıdır. Sanat sanat için değil halk içindir. Ama hangi halk ve o halkı kim tanımlar? Kendi sanatını her zaman anti-aristokrat bir sanat olarak görüyordu. Onu çekiştirenlerin ileri sürdükleri gibi, burjuva kozmopolit bir elit tabaka için mi yazıyordu? Hayır. Onu çekiştirenlerin yazmasını istedikleri gibi, vardiya nöbetinden yorgun argın çıkmış ve onu yatıştırabilecek bir içki ihtiyacında olan Donbass maden işçisi için mi yazıyordu? Hayır. Herkes için müzik yazıyordu ve hiç kimse için yazmıyordu. Toplumsal kökenine bakmaksızın, yazdığı müziği en iyi değerlendirenler için yazıyordu. Duyabilen kulaklar için yazıyordu. Bu yüzden de, sanatın bütün gerçek tanımlarının döngüsel* olduğunu, bütün gerçekdışı sanat tanımlarının ise ona özel bir işlev yüklediklerini biliyordu.

Bir inşaat alanında çalışan bir vinç operatörü ona bir keresinde yazdığı bir şarkıyı göndermişti. Şöyle yanıt vermişti ona: "Seninki harika bir meslek. Fena halde ihtiyacımız olan evler inşa ediyorsun. Sana tavsiyem yararlı işini sürdürmeye devam etmen olacaktır." Bu yanıtı, vinç operatörünün şarkı yazma yeteneği olmadığına inandığı için vermemişti; tersine, kendisi şayet bir vinç kabininin içine konulup da ona levyeleri çalıştırması talimatı verilecek olsa, bu işte ne kadar yetenek gösterirse bu özel müstakbel besteci de müzikte o kadar yetenek gösterdiği için vermişti. Ve yine umuyordu ki, eski günlerde, şayet bir aristokrat ona eş değerde bir bestesini göndermiş olsaydı, ona da şöyle bir yanıt verme metane-

* Döngüsel tanım (circular definition): İki farklı olgunun ya da kavramın birbiriyle açıklanması; tanımlanan şeyin, tanımlayanda var olması. (y.h.n.)

tini gösterirdi: "Ekselansları, sizin seçkin ve çok çaba gerektiren bir mevkiiniz var, bir taraftan aristokrasinin vakarını korumaktan sorumlusunuz, bir taraftan da topraklarınızda çalışanların refahını gözetmekle yükümlüsünüz. Size tavsiyem yararlı işinizi sürdürmeye devam etmenizdir."

Stalin Beethoven'ı seviyordu. Stalin'in söylediği, birçok müzisyenin de yinelediği şeydi bu. Stalin Beethoven'ı seviyordu çünkü o gerçek bir devrimciydi, çünkü o dağlar gibi yücelere çıkarılmıştı. Stalin yücelere çıkarılan her şeyi seviyordu, Beethoven'ı sevme nedeni de buydu. İnsanlar ona bunu söylediklerinde kulaklarından kusmuk getiriyordu bu.

Ne var ki Stalin'in Beethoven sevgisinin mantıksal bir sonucu vardı. Alman müzisyen, hiç kuşkusuz, burjuva, kapitalist zamanlarda yaşamıştı; bu yüzden proletaryayla dayanışması, onların kölelik boyunduruğunu kırıp atmalarını görme arzusu, kaçınılmaz olarak Devrim öncesi siyasal bir bilinçten kaynaklanıyordu. O bir öncü olmuştu. Ama mademki o özlenen Devrim gerçekleşmişti, mademki yeryüzünde siyasal olarak en ileri toplum inşa edilmişti, mademki Ütopya, Cennet Bahçesi ve Vaat Edilmiş Topraklar, evet bunların hepsi tek bir ülkede toplanmıştı, bundan mantıksal olarak çıkması gereken sonuç besbelliydi: Kızıl Beethoven.

Bu gülünç fikir nereden gelmiş olursa olsun, belki de, başka çoğu şey gibi Büyük Önder ve Baş Dümenci'nin alnından tepeden tırnağa şekillenmiş olarak fırlamıştı; bir kez zikredilince tecessüm etmesi gereken bir kavramdı. Kızıl Beethoven neredeydi? Ve Hirodes'in bebek İsa'nın peşine düşmesinden bu yana eşi görülmedik bir ulus ölçekli araştırma başlatıldı. Öyle ya, fillerin anayurdu Rusya neden Kızıl Beethoven'ın anayurdu da olmasındı?

Stalin onların hepsine de Devlet'in mekanizmasında birer vida oldukları konusunda güven veren laflar etti. Ancak Kızıl Beethoven, gizli tutulması zor, kudretli bir dişli olacaktı. Apaçıktı ki o, saf bir proleter ve bir Parti üyesi olmalıydı. Bereket versin, Dimitri Dimitriyeviç Şostakoviç'i hesabın dışında bırakan koşullardı bunlar. Onun yerine bir süre, RAPM'nin* liderlerinden biri olan Aleksandr Davidenko'yu işaret ettiler. Kızıl Ordu'nun 1929'da Çinliler karşısındaki görkemli zaferini kutlamak için yazılmış "Bizi Yenmek İstediler, Bizi Yenmek" şarkısı "Karşı Plan'ın Şarkısı"ndan bile daha popüler olmuştu. Solo sanatçılar ve büyük korolar, piyanistler, kemancılar ve yaylı kuartetler tarafından icra edilen şarkı, ülkeye tam on yıl boyunca hareket ve neşe katmıştı. Bir noktada, bütün öteki mevcut müziklerin yerini alması muhtemeldi.

Davidenko'nun kusursuz bir karnesi vardı: Moskova'da bir yetimhanede ders vermiş, Ayakkabıcılar Birliği'nin, Tekstil İşçileri Birliği'nin, hatta Sivastopol'daki Karadeniz Filosu'nun sanatsal etkinliklerine nezaret etmişti. 1905 Devrimi üzerine hakiki bir proleter opera yazmıştı. Ancak, ancak... Bütün bu vasıflarına karşın, inatla "Bizi Yenmek İstediler, Bizi Yenmek" şarkısının bestecisi olarak kaldı. Elbette şarkının güzel bir melodisi vardı, biçimci eğilimlerden de tümüyle arınmıştı. Ama her nasılsa Davidenko o tek büyük başarı üzerine yeni bir başarı ekleyememiş ve Stalin'in vermeye can attığı unvanı kazanamamıştı. Bunu da talihli oluşuna bağlamak söz konusu olabilirdi. Bir zamanlar taç giymiş Kızıl Beethoven sonunda Kızıl Napoléon'un yazgısını paylaşabilirdi. Ya da *Karşı Plan*'ın söz yazarı Boris Kornilov'un yazgısını. "Şarkı"ya yazdığı bütün şu çok sevilen sözler, onları terennüm eden bütün

* RAPM: Rusya Proleter Müzisyenler Birliği. (ç.n.)

ağızlar, onu 1937'de tutuklanmaktan, söylemekten hoşlandıkları gibi, 1938'de de tasfiyeye uğramaktan kurtaramamıştı.

Kızıl Beethoven arayışı bir komedi olabilirdi; ancak Stalin'in etrafında hiçbir şey asla bir komedi olmamıştı. Büyük Önder ve Baş Dümenci Kızıl Beethoven'ın ortaya çıkmasındaki başarısızlığın Sovyetler Birliği'ndeki müzik hayatının organizasyonuyla hiçbir ilgisi olmadığına, her şeyin sorumlusunun yıkıcıların ve sabotajcıların etkinlikleri olduğuna kolayca karar verebilirdi. Peki, Kızıl Beethoven arayışını sabote etmeyi kim istemiş olabilirdi? Sormaya ne gerek var, biçimci müzikologlar, elbette! NKDV'ye yeterince zaman tanıyın, müzikologların komplosunu kesinlikle ortaya çıkarırdı. Bu da bir şaka olmazdı.

*

Ilf ile Petrov Amerika'da politik suç diye bir şey bulunmadığını, yalnızca kriminal suçlar olduğunu, Al Capone'nin, Alcatraz Hapishanesi'ndeki hücresindeyken, Hearst basın grubu için Sovyet karşıtı makaleler yazdığını rapor etmişlerdi. Aynı zamanda Amerikalıların "ilkel mutfak becerileri ve ilkel şehvet duyguları" olduğunu belirtiyorlardı. İkincisi üzerine bir değerlendirme yapamazdı, gerçi bir konser arasında bir kadınla tuhaf bir olay yaşamıştı ama... Çevresi iple çevrilmiş bir alanda bulunuyordu ki adını ısrarla yineleyen bir kadın sesi işitti. Kadının, müziğinden söz etmek istediğini düşünerek, onun iple çevrili alandan içeri alınabileceğini işaret etmişti. Kadın önünde durdu ve canlı, açık, dostane bir tavırla:

"Merhaba. Siz benim kuzenime çok benziyorsunuz" dedi.

Casusların birbirleriyle temas kuracakları türden bir cümleye benziyordu bu, bu yüzden onu savunma durumuna geçirdi. Bu kuzenin Rus olup olmadığını sordu.

"Hayır, Rus değil" diye yanıt verdi kadın, "yüzde yüz Amerikalı. Hayır, hayır, yüzde yüz on Amerikalı."

Müziğinden ya da her ikisinin de katıldıkları konserden söz açmasını bekledi, ne var ki kadın mesajını vermişti, yine canlı, ağız dolusu bir gülüşle oradan ayrıldı. Kafası çok karışmıştı. Demek bir başkasına benziyordu. Ya da bir başkası ona benziyordu. Bu bir anlama geliyor muydu yoksa hiçbir anlamı yok muydu?

Dünya Barışı için Kültürel ve Bilimsel Kongre'ye katılmaya razı olduğunda başka hiçbir seçeneği olmadığını biliyordu. Sovyet değerlerinin temsilcisi olabileceğinden de kuşkuluydu. Bazı Amerikalıların misafirperver, bazılarının ise düşmanca davranabileceklerini beklemişti. Kendisine kongreden sonra New York dışına yolculuklar yapacağı, Newark ve Baltimore'da barış toplantılarına katılacağı, Yale ve Harvard'da konuşma yapacağı ve aynı zamanda çalacağı da söylenmişti. LaGuardia Havaalanı'na indiklerinde bu davetlerin bazılarının çoktan iptal edilmiş olmasına şaşırmadı; Dışişleri Bakanlığı'nın, kendilerini yurda erken geri göndermesinden de hayal kırıklığı duymadı. Bütün bunlar öngörülebilirdi. Kendini hazırlamadığı şey, New York'un aşağılanmanın ve ahlaki utancın en saf şekilde ortaya çıktığı bir yer olmasıydı.

Önceki yıl, Sovyet konsolosluğunda çalışan bir kadın pencereden atlamış ve siyasi sığınma talebinde bulunmuştu. Bu yüzden bir adam kongre boyunca her gün, Waldorf Astoria Oteli'nin önünde, üzerinde "ŞOSTAKOVİÇ, PENCEREDEN ATLA!" yazılı pankartla bir gidip bir gelerek gösteri yaptı. Hatta Rus delegelerin kaldığı binanın çevresine ağlar germe önerisinde bulunanlar bile oldu, böylelikle, eğer arzu ederlerse, kendilerini özgürlü-

ğe atabileceklerdi. Kongrenin sonunda, atlamanın cezp edici olduğunu ama şayet atlayacak olursa, hiçbir ağın üzerine düşmemeye dikkat edeceğini biliyordu.

Hayır, doğru değildi bu; dürüstçe konuşmuyordu. Kaldırımı nişan almazdı, şu basit nedenle: atlamazdı. Yıllar içinde kaç kez intihar etme tehdidinde bulunmuştu? Sayısız kez. Peki, gerçekte kaç kez denemişti? Hiçbir kez. Ciddi olmadığı anlamına gelmiyordu bu. O an, gerçekten de, intihar edecekmiş gibi hissediyordu, tabii intihar edimine geçmeksizin gerçekten intihar edecekmiş gibi hissetmek mümkünse. Bir iki kez, bu işi halletmek için hap bile satın almış, ama bu sırrı kendine saklamayı bir türlü başaramamıştı. Bunun üzerine, saatlerce gözyaşı döküp tartıştıktan sonra, haplara el konmuştu. Annesini, Tanya'yı ve sonra da Nita'yı intihar etmekle tehdit etmişti. Tehditlerin hepsi de tümüyle hakikiydi, hepsinin de tümüyle gençliğe özgü olması gibi.

Tanya tehditlerine gülmüştü; annesi ve Nita onları ciddiye almıştı. Besteciler kongresindeki aşağılanmadan döndüğünde, onunla ilgilenen Nita olmuştu. Ama onu kurtaran sadece Nita'nın moral kuvveti değildi; aynı zamanda ne yaptığını kendi payına tam olarak kavramış olmasıydı. Bu kez, Tanya'yı ya da Nita'yı yahut annesini intihar etmekle tehdit etmiyordu; İktidar'ı tehdit ediyordu. Besteciler Birliği'ne, pençelerini ruhu üzerinde sivrilten kedilere, Tihon Nikolayevich Khrennikov'a ve Stalin'in kendisine şunu söylüyordu: Beni düşürdüğünüz duruma bakın bir, ölümüm çok geçmeden ellerinizin ve vicdanınızın üzerinde kalacak. Ama bunun boş bir tehdit olduğunu ve İktidar'ın vereceği yanıtın dile getirilmesine hiç ihtiyaç olmadığını kavradı. Şu olacaktı yanıt: İyi, hadi intihar et, o zaman biz de bütün dünyaya hikâyeni anlatırız. Nasıl Tuhaçevski'nin suikast komplosuna gırtlağına kadar battığının, Sovyet müziğini on yıllardır nasıl balta-

lamayı planladığının, genç bestecileri nasıl yoldan çıkardığının, SSCB'de kapitalizmi yeniden canlandırmaya nasıl çalıştığının, yakında bütün dünyaya ifşa edilecek olan müzikologlar komplosunda nasıl önemli bir rol oynadığının hikâyesini. Bütün bunlar intihar notunda açıkça belirtiliyor. İşte kendini bu yüzden öldürememişti: Çünkü o zaman hikâyesini çalıp onu yeniden yazacaklardı. Kendi umutsuz, isterik tarzında da olsa, hayatını, hikâyesini bir şekilde kontrol altına almaya ihtiyaç duyuyordu.

Ahlaki utancının kışkırtıcısı Nabokov adında bir adamdı. Nicolas Nabokov. Küçük çaplı bir besteci. Otuzlar'da Rusya'yı terk edip kendine Amerika'da yurt bulmuş birisi. Machiavelli bir sürgüne hiçbir zaman güvenmemeniz gerektiğini söylüyordu. Bu adam muhtemelen CIA için çalışıyordu. Sanki bunların herhangi biri onu daha iyi yapabilirmiş gibi.

Waldorf Astoria'daki halk önünde ilk buluşmada, Nabokov ön sırada, tam onun karşısında oturmuştu, dizleri neredeyse birbirine değecek kadar yakınlardı birbirlerine. Çok iyi kesimli tüvit bir Amerikan ceketle briyantinli saçları olan bu Rus, küstah bir dost canlısı tavırla içinde bulundukları konferans salonunun adının Perroquet Salonu olduğunu belirtti. *Perroquet*'nin papağan anlamına geldiğini açıkladı. Sözcüğü Rusçaya çevirdi. Sanki herkes ironiyi fark edebilecekmiş gibi kıs-kıs güldü. Ön sıraya yerleşmesindeki rahatlık gerçekten de Amerikan otoritelerinden para almakta olduğunu düşündürüyordu. Bu durum Dimitri Dimitriyeviç'i önceki halinden daha da sinirli yapmıştı. Sigara yakmaya uğraştığında ya kibriti kırıyor ya da dalgın dalgın, sigarasını sönmeye bırakıyordu. Tüvit giysilere bürünmüş sürgün, elinde bir çakmakla hep orada oluyor, "Pencereden Atla, senin de benim gibi cakalı bir çakmağın olur" dercesine, onu burnunun altında dalkavukça yakıyordu.

Zerre kadar siyasal anlayış sahibi bir kimse, onun yaptığı konuşmaları kendisinin yazmadığını bilirdi: Cuma günkü kısa olanı ve cumartesi günkü çok uzun olanı. Onlar kendisine önceden verilmiş ve konuşmasını hazırlama talimatı almıştı. Doğal olarak, hazırlamadı. Eğer onu kınama yoluna gidecek olurlarsa, bir besteci olduğunu, bir konuşmacı olmadığını belirtecekti. Cuma konuşmasını metne hiç aşina olmadığı gerçeğini güçlendirerek hızlı, tekdüze bir tonda okudu. Sanki hiç yokmuşlar gibi noktalama işaretlerine hiç dikkat etmedi, etki yapmak için de tepkileri görmek için de duraklamadı. Tavrında, bunların benimle kesinlikle hiçbir ilgisi yok ısrarı vardı. Bir tercüman İngilizce metnin çevirisini okurken, Bay Nicolas Nabokov'un bakışını görmezden geldi, söner korkusuyla da sigara yakmadı.

Ertesi günkü konuşma farklıydı. Uzunluğunu ve ağırlığını elinde hissediyordu; böylelikle, sağlığından kaygı duyanları uyarmaksızın, sadece ilk sayfayı okuyup oturdu ve bütün metni tercümana bıraktı. İngilizce metin okunurken, müzik, barış ve bunların yüz yüze olduğu tehlikeler üzerine kendi basmakalıp görüşlerini keşfetme arzusuyla Rusça orijinalini takip etti. Bir arada barış içinde yaşamın düşmanlarına ve üçüncü bir dünya savaşı çıkarmaya niyetli, nefret tohumları eken militarist bir grubun saldırgan eylemlerine hücum ederek başladı konuşmasına. Özel olarak da Amerikan hükümetini kendi topraklarından binlerce mil uzakta askeri üsler inşa etmekle, uluslararası zorunlulukları ve antlaşmaları provokatif bir tutumla çiğnemekle ve yeni türden kitle imha silahları geliştirmekle suçladı. Nezaketi iyice elden bırakıp lafını hiç mi hiç esirgememesi salonda bir alkış tufanı kopardı.

Sonra Amerikalılara, tepeden bakan bir tavırla, Sovyet müzik sisteminin yeryüzündeki herhangi bir sistemden

nasıl daha üstün olduğunu açıkladı. Bunca orkestra, askeri bando, folk grupları, korolar... Evet tüm bunlar toplumun daha da gelişmesi için müziğin aktif biçimde kullanımının kanıtıydı. Sözgelimi, Sovyet Orta Asya ve Sovyet Uzakdoğu halkları son yıllarda kültürlerinin Çarlık rejiminde maruz kaldıkları kolonyal statünün son artıklarını üzerlerinden atmışlardı. Özbekler ve Tacikler, geniş topraklara sahip Sovyetler Birliği'nin öteki halklarıyla birlikte, önceden görülmemiş düzeyde ve kapsamda müzikal bir gelişmeden yararlanıyorlardı. Tam da bu noktada, *New York Times*'ın askeri konularla ilgili yazılar kaleme alan editörü Mister Hanson Baldwin'e saldırmayı özel bir fırsat bildi; Baldwin, kendisinin doğal olarak ne okuduğu ne de duyduğu yeni yayımlanan bir makalesinde, Sovyet Asya'nın halklarına ilişkin kötüleyici şeyler yazmıştı.

"Böylesi gelişmeler kaçınılmaz olarak", diye sürdürdü sözünü, Halk, Parti ve Sovyet bestecisi arasında daha büyük bir yakınlık ve anlayışlılık getirdi. Eğer bestecinin Halk'ı yönlendirmesi ve ona esin vermesi gerekiyorsa, o zaman Halk'ın Parti aracılığıyla besteciyi de yönlendirip ona esin vermesi gerekir. Aktif, yapıcı bir eleştiri ruhu vardı, böylelikle eğer bir besteci önemsiz öznellik ve de içebakışçı bireycilik, biçimcilik ya da kozmopolitizm yanılgılarına kayacak olursa; kısacası eğer Halk'la temasını yitiriyorsa uyarılabilirdi. Bu konuda kendisi de kusursuz değildi. Bir Sovyet bestecinin gerçek yolundan, büyük temalardan ve çağdaş imgelerden ayrılmıştı. Kitlelerle temasını yitirmiş, yalnızca sofistike müzisyenlerden oluşan dar bir toplum tabakasının hoşuna gitmeye çalışmıştı. Ne var ki Halk böylesi bir kopuşa kayıtsız kalamazdı, bu yüzden de onu yeniden doğru yola döndüren kamusal eleştiriye uğramıştı. Meydana geldiği için geçmişte özür

dilediği ve şimdi yeniden özür dilemekte olduğu bir başarısızlıktı bu. Gelecekte daha başarılı olmaya çalışacaktı.

Şu âna dek son derece basmakalıptı söyledikleri; en azından, Amerikalıların kulaklarına öyle gelmiş olmasını umuyordu. Yabancı topraklarda bile itiraf edilmesi gereken günahlardı bu. Derken gözü sonraki satırlara kaydı ve zihni dondu. Metinde yüzyılın en büyük bestecisinin Amerikan aksanıyla yazılmış adını gördü. Önce, kitleler için sanat değil de sanat için sanat öğretisine inanan bütün müzisyenlerin genel olarak mahkûm edilmesi gerektiği gündeme geldi; müziğin çok iyi bilinen sapkınlıklarına yol açan bir tutumdu bu. "Böyle bir sapmanın en önde gelen örneği", dediğini işitti kendisinin, Igor Stravinsky'nin yapıtlarıydı; Stravinsky gerici modern müzisyenler kliğine katılarak anayurduna ihanet etmiş, kendini halkından koparmıştı. Nihilist yazılarında açıkça gösterildiği gibi, sürgünde ahlaki bir kısırlık örneği sergilemişti; bu yazılarda kitleleri "hiçbir zaman göz önünde bulundurmadığı niceliksel bir terim" olarak dışlıyor ve "benim müziğim gerçekçi hiçbir şey ifade etmez" diyerek böbürleniyordu. Besteci böylelikle yaratımlarının söz konusu anlamsızlığını ve içerikten yoksunluğunu doğrulamış oluyordu.

Bu sözcüklerin sözde yazarı orada hareketsiz ve hiç tepki vermeden oturuyor, oysa o utanç ve kendini hor görme dalgalarıyla çalkalanıyordu. Bunun geldiğini niçin görmemişti? Bunu değiştirebilir, metne bazı değişiklikler getirebilirdi, en azından Rusça metni baştan sona okurken. Kendi konuşmasına herkesin önünde kayıtsız kalmasının ahlaki bir yansızlığı göstereceğini düşünmek gibi delice bir şey yapmıştı. Naif olduğu kadar aptalca bir şeydi bu. Kendini sersemlemiş gibi hissediyordu ve Amerikalı sesi dikkatini Prokofyev'e yönlendirirken, tepeden tırnağa buz

kesmişti; konsantre olmakta güçlük çekiyordu. Sergey Sergeyeviç de yakın zamanlarda parti çizgisinden uzaklaşmıştı ve eğer Merkez Komitesi'nin talimatlarını önemsemeyecek olursa yeniden biçimciliğe düşmek gibi büyük bir tehlikeyle yüz yüze bulunuyordu. Ama Stravinsky kayıp bir davayken, Prokofyev, dikkatli olduğu takdirde doğru yolu izleyerek hâlâ büyük bir yaratıcı başarı elde edebilirdi.

Dünya barışı için beslediği ateşli umutların müzik konusunda cahilce sofuluklarla bir araya getirildiği bir özete girişti; bu özet için de yeniden büyük bir alkış aldı. Coşkulu bir Sovyetik alkıştı bu. Salondan bazı zararsız sorular yöneltildi, bu soruları tercümanın ve birdenbire öteki kulağının yanında bitiveren dost tavırlı bir danışmanın yardımlarıyla yanıtladı. Ama derken tüvit ceketli bir tipin ayağa kalktığını gördü. Bu kez ön sırada değil de, dinleyicilerin görebileceği ve bunu izleyen sorgulamayı duyabileceği bir konumda.

Bay Nicolas Nabokov konuşmasına, tatlı bir saldırganlıkla, bestecinin burada resmi bir sıfatla bulunduğunu ve konuşmasında dile getirilen görüşlerin Stalin rejiminden bir delegenin görüşleri olduğunu pekâlâ anladığını söyleyerek başladı. Ama ona bir delege olarak değil de bir besteci olarak bazı sorular sormak istiyordu, deyim yerindeyse, bir bestecinin bir başka besteciye sorabileceği türden sorular.

"Sovyet basınında ve Sovyet hükümeti tarafından gün be gün ayrıntılarıyla ortaya konduğu biçimiyle Batı müziğinin toptan ve hınçla mahkûm edilmesi gerektiği görüşüne katılıyor musunuz?"

Danışmanın mevcudiyetini kulağının dibinde hissetti, ama ona hiç ihtiyacı yoktu. Ne yanıt vereceğini biliyordu çünkü başka bir alternatif yoktu. Labirentin bütün

odalarından geçirilerek son odaya kadar götürülmüştü, bu odada ödül olarak hiçbir yiyecek bulunmuyordu, sadece pençelerinin altında bir tuzak vardı. Bu yüzden, mırıltılı, tekdüze bir sesle şu yanıtı verdi:

"Evet, kişisel olarak bu görüşlere katılıyorum."

"Batı müziğinin Sovyet konser salonlarında yasaklanması görüşüne katılıyor musunuz?"

Bu soru ona manevra yapmak için biraz daha olanak tanıdı ve,

"Eğer müzik iyiyse, çalınır" diye yanıt verdi.

"Sovyet konser salonlarında Hindemith'in, Schoenberg'in ve Stravinsky'nin yapıtlarının çalınmasının yasaklanması görüşüne katılıyor musunuz?"

Şimdi kulaklarının arkasının terlemeye başladığını hissetti. Tercümanın faaliyeti sayesinde biraz zaman kazanırken, kısacık bir an kalemini eline almış olan Mareşal'i düşündü.

"Evet, kişisel olarak bu tür eylemlere katılıyorum."

"Peki, Stravinsky'nin müziği konusunda bugün konuşmanızda dile getirilen görüşlere kişisel olarak katılıyor musunuz?"

"Evet, kişisel olarak bu görüşlere katılıyorum."

"Peki müziğiniz ve öteki bestecilerin müziği hakkında Bakan Jdanov tarafından dile getirilen görüşlere kişisel olarak katılıyor musunuz?"

1936'dan beri ona işkence eden, onu yasaklayan, alaya alan ve tehdit eden, müziğini asfalt matkabına ve mobil bir gaz odasına benzeten Jdanov.

"Evet, Başkan Jdanov'un dile getirdiği görüşlere kişisel olarak katılıyorum."

"Teşekkür ederim" dedi Nabokov, sanki alkış bekliyormuş gibi çevresine bakınarak. "Şimdi her şey tamamen aydınlığa kavuştu."

Jdanov hakkında Moskova ve Leningrad'da çokça anlatılan bir hikâye vardı: müzik dersi hikâyesi. Gogol bu hikâyeyi onaylardı; aslında, onu yazmış bile olabilirdi. 1948 Merkez Komitesi Kararı'ndan sonra, Jdanov ülkenin bütün önde gelen bestecilerine bakanlığında bir araya gelmeleri talimatını vermişti. Hikâyenin bazı versiyonlarında, sadece kendisi ve Prokofyev yer alıyordu; bazılarında ise bütün günahkârlar ve haydutlar takımı. Müzisyenler geniş bir odaya alınmışlardı; bir platformun üstünde bir masa ve onun yanında da bir piyano duruyordu. Odada hiç yiyecek içecek yoktu; ne korkuyu yatıştıracak votka, ne de mideyi bastıracak sandviç. Bir süre bekletildiler. Derken Jdanov iki genç görevliyle göründü. Platforma çıkıp masaya oturdu, oradan Sovyet müziğinin yıkıcılarına ve sabotajcılarına bakışlar atmaya başladı. Onlara bir kez daha kötücüllükleri, yanılsamaları ve kendini beğenmişlikleri hakkında söylev çekti. Eğer akıllarını başlarına devşirmeyecek olurlarsa, şu hünerli özgünlük oyunlarının nasıl da kötü son bulabileceğini açıkladı. Derken, tam da bestecileri altlarına dolduracak bir hale getirdiği anda, bir *coup de théatre** yaptı. Piyanonun başına gitti ve onlara ustalara yakışan bir müzik dersi verdi. *Bu*, dedi, tuşlara gelişigüzel basarak, dekadan, biçimci müzikti. Ve *bu*, dedi Halk'ın özlediği ve Parti'nin talep ettiği türden hoş, gerçekçi müzik. Bir filmde nihayet aşkını itiraf eden mağrur kıza eşlik edebilecek türden sulu zırtlak neo-romantik bir parçaydı çaldığı. Ayağa kalktı, alaycı bir yarım reverans yaptı ve onları elinin tersiyle kovdu. Ulusun bestecileri, bazıları daha başarılı olacağına söz vererek, bazıları utanç içinde başlarını eğerek, bir sıra halinde dışarı çıkmışlardı.

* (Fr.) Beklenmedik bir hareket. (ç.n.)

Bu olay hiçbir zaman meydana gelmemişti, elbette. Jdanov onlara kulaklarından kan gelene dek söylev çekmiş, ama kalın parmaklarının klavyenin o şekilde ırzına geçmesine izin vermeyecek kadar da akıllılık etmişti. Yine de hikâye her yeniden anlatılışla birlikte inandırıcılık kazandı, öyle ki günün birinde orada bulunduğu ileri sürülenlerin bazıları, evet gerçekten de aynen öyle olmuştu diyerek olayı onayladılar. Bir yanı, İktidar'ın burnundan kıl aldırmaz bir halde hasmının silahını seçtiği İktidar'la görüşmenin gerçekte meydana gelmiş olmasını arzu ediyordu. Bununla birlikte bu olay son hızla, bu dönemde ortalıkta dolaşan inanılır mitler şarkı kitabının bir parçası oldu. Önemli olan, belli bir hikâyenin olgusal olarak gerçek olup olmamasından çok, ne anlama geldiğiydi. Gerçi şu da bir gerçekti ki bir hikâye ortalıkta ne kadar dolaşırsa, o kadar doğru oluyordu.

O ve Prokofyev birlikte saldırıya uğramış, birlikte aşağılanmış, birlikte yasaklanmış ve yasakları birlikte kaldırılmıştı. Ne var ki ona göre Sergey Sergeyeviç olup bitenleri hiçbir zaman gerçekten anlayamamıştı. Ne yaşamında ne de müziğinde korkak biri değildi; ama her şeyi, hatta Jdanov'un aydın takımına yönelttiği çılgın ve ölümcül saldırıları, bir şekilde çözümü olabilecek kişisel bir sorun olarak görüyordu. Müzik buradaydı, onun kendi özel yeteneği buradaydı; İktidar, bürokrasi ve politik-müzikbilimsel teori ise orada bulunuyordu. Mesele yalnızca onun kendisi olmaya ve müziğini yazmaya devam etmesinin nasıl hale yola koyulabileceği meselesiydi. Ya da bir başka şekilde dile getirmek gerekirse: Prokofyev olan bitenin trajik boyutunu hiçbir şekilde görememişti.

*

New York yolculuğu konusunda bir başka iyi şey: Giydiği frak bir başarı olmuştu. Bedenine çok iyi uymuştu.

Uçak Reykjavik'e doğru inişe geçerken, hostesi çağırıp bir benzedrin nefes açıcısı isteyip istememeyi düşündü. Şimdi artık pek de fark etmezdi.

Nabokov'un, özenli bir şekilde, içinde bulunduğu zor duruma duygudaşlık gösteriyor olması, öteki delegelere bu kamusal maskaralığın gerçek doğasını açıklamaya çalışması pekâlâ mümkündü, diye düşünüyordu. Ama eğer durum bu idiyse, o zaman o ya parayla tutulan bir yardakçıydı ya da siyasal açıdan bir ahmaktı. Stalin anayasasının güneşi altında bireysel özgürlük eksikliğini göstermek için, bireysel bir yaşamı feda etmekten mutluluk duyuyordu. Çünkü yaptığı şey tam da şuydu: Pencereden Atlamak istemiyorsan, kafanı senin için düğümlediğim şu ilmeğe niye sokmayasın ki? Gerçeği söyleyip niye ölmeyesin?

Waldorf Astoria'nın önündeki gözcülerden bir tanesi üzerinde ŞOSTAKOVİÇ-BİZ ANLIYORUZ! yazan bir pankart taşıyordu. Ne kadar da az şey anlıyorlardı, hatta kısa bir süre Sovyet iktidarı altında yaşamış Nabokov gibileri bile. Ve sıcak, rahat Amerikan dairelerine bir gün boyunca erdem, özgürlük ve dünya barışı için didinerek çalışmanın gönül rahatlığıyla nasıl da kendilerinden hoşnut döneceklerdi. Bu cesur Batılı hümanistlerin hiçbir bilgileri, hiçbir hayal güçleri yoktu. Rusya'ya küçük istekli güruhlar halinde, otel, öğle yemeği, akşam yemeği çekleriyle donanmış, her biri Sovyet devleti tarafından onaylanmış, her biri "gerçek Ruslarla" tanışıp onların "gerçekte neler hissettiklerini" ve "gerçekte neye inandıklarını" keşfetmeye hevesli olarak geliyorlardı. Bunun için geliyorlardı ama onlara söylenecek son şeydi bu, çünkü her bir grubun bir muhbir içereceğini ve rehberlerinin de bir

görev duygusuyla olan biten her şeyi rapor edeceklerini bilmek için paranoyak olmaya gerek yoktu. Bu türden bir güruh Ahmatova ve Zoşçenko'yla bir araya gelmişti. Stalin'in numaralarından bir başkası da buydu. Sanatçılarımızdan bazılarına eziyet edildiğini mi duydunuz? Hiç de öyle bir şey yok, bu sadece sizin hükümetinizin propagandası. Ahmatova ve Zoşçenko'yla tanışmak mı istediniz? Bakın, işte buradalar, onlara ne arzu ederseniz sorun.

Batılı hümanistlerden oluşan bu grup, Stalin'e duyduğu romantik coşkuyla zaten iyice mest olmuş bir halde Ahmatova'ya onun Başkan Jdanov ve Merkez Komitesi'nin kendisini mahkûm eden kararı konusunda ne düşündüğünü sormaktan daha akıllıca bir şey düşünemiyordu. Jdanov, Ahmatova'nın Sovyet gençliğinin bilincini şiirinin çürümüş ve kokuşmuş ruhuyla zehirlediğini söylemişti. Ahmatova ayağa kalktı ve yanıt olarak, hem Başkan Jdanov'un konuşmasının hem de Merkez Komitesi'nin kararının kesinlikle doğru olduğunu düşündüğünü söyledi. Kaygıya kapılan söz konusu ziyaretçiler yemek çeklerini kaparak, birbirlerine Batılıların Sovyet Rusya'ya bakışının tamamen kötücül bir fantezi olduğunu, sanatçılara orada sadece iyi davranılmadığını, onlara aynı zamanda İktidar'ın en üst basamaklarında yer alan kişilerle bile yapıcı eleştirel görüş alışverişlerine girme olanağı tanındığını yineleyerek çekip gitmişlerdi. Bütün bunlar sanatlara Rusya'da kendi dekadan yurtlarında verilen değerden daha fazla değer verildiğini kanıtlıyordu.

Ama Rusya'ya gelen ve oranın sakinlerine cennette yaşadıklarını söyleyen ünlü Batılı hümanistler onu daha fazla isyan ettiriyordu. Beyaz Deniz Kanalı'nı öven ve bunu yaparken onu inşa eden kişilerin ölesiye çalıştırıldıklarının sözünü bile etmeyen Malraux. Stalin'e dalkavukluk eden ve gösterme duruşmaların nasıl da

demokrasinin gelişiminin zorunlu bir parçası olduğunu "anlayan" Feuchtwanger. Siyasal cinayetleri yüksek sesle alkışlayan şarkıcı Robeson. İktidar'ın ona ve bütün öteki sanatçılara nasıl davrandığını görmezden gelirken, müziğine hayranlık duyma gözü pekliğini gösterdikleri için onu daha da tiksindiren Romain Rolland ve Bernard Shaw. Hasta olduğunu ileri sürerek, Rolland'la tanışmayı reddetmişti. Ne var ki Shaw ikisinden daha kötü olanıydı. "Rusya'da açlık mı?" diye sormuştu retorik bir tonda; "saçma, dünyanın herhangi bir yerinde olabileceği kadar iyi besliediler beni." Ve "Beni 'diktatör' sözcüğüyle korkutamazsınız" diyen de oydu. Böylelikle her şeye kolayca inanan aptallar Stalin'le düşüp kalkıyor ve hiçbir şey görmüyorlardı. Gerçi Shaw, bir diktatörden gerçekten de ne diye korksundu ki? Cromwell günlerinden beri İngiltere'de tek bir diktatör çıkmamıştı. Shaw'a Yedinci Senfoni'sinin notalarını göndermek zorunda kalmıştı. Senfoninin başlık sayfasındaki imzasına, oyun yazarı Moskova'da tıkınırken, Rusya'da açlıktan ölen insanların sayısını eklemesi gerekirdi.

Beri yandan durumu biraz daha iyi anlayan, sizi destekleyen, ancak aynı zamanda sizin hayal kırıklığına uğrattığınız kişiler de vardı. Bunlar Sovyetler Birliği konusunda tek bir basit gerçeği kavrayamıyorlardı: Burada gerçeği söylemenin ve yaşamanın olanaksız olduğunu. Bunlar İktidar'ın nasıl işlediğini bildiklerini hayal ediyorlar ve yerinizde olsalar öyle yapacaklarına inandıkları için sizin bu iktidarla dövüşmenizi istiyorlardı. Bir başka deyişle, sizin kanınızı istiyorlardı. Şehitlerin rejimin kötücüllüğünü kanıtlamasını istiyorlardı. Ama onların değil sizin şehit olmanız gerekiyordu. Peki, rejimin gerçekten, canavarca, kana susamışçasına kötü olduğunu kanıtlamak için kaç şehit gerekecekti? Daha fazla, her

zaman daha fazla. Sanatçının bir gladyatör olmasını, vahşi hayvanlarla herkesin önünde dövüşmesini, kanının yerdeki kumlara akmasını istiyorlardı. Talep ettikleri şey buydu: Pasternak'ın sözcükleriyle dile getirirsek, "Ciddi biçimde, topyekûn ölüm." Doğrusu, bu tür idealistleri olabildiğince uzun süre hayal kırıklığına uğratmaya çalışacaktı.

Bu değeri kendinden menkul dostların anlamadıkları şey İktidar'ın kendisine ne kadar da benzedikleriydi: Ne kadar çok verirseniz, o kadar çok isterler.

Herkes ondan her zaman verebileceğinden daha fazlasını istemişti. Ancak öteden beri onlara vermek istediği tek şey müzikti.

Keşke her şey bu kadar basit olsaydı.

Bu hayal kırıklığına uğramış destekçilerle kimi zamanlar sürdürdüğü hayali konuşmalarda, onların hemen hemen kesinlikle bilmedikleri küçük basit bir gerçeği açıklamaya girişerek başlardı işe: Besteciler Birliği'nin üyesi olmadıkça Sovyetler Birliği'nde nota kâğıdı almanın olanaksız olduğunu. Bunu biliyorlar mıydı? Elbette bilmiyorlardı. Ama Dimitri Dimitriyeviç, diye yanıt verirlerdi kuşkusuz, eğer durum buysa, elbette boş kâğıt alıp, bir cetvel ve kurşunkalem yardımıyla kendi nota kâğıdınızı yapabilirsiniz? Sanatınızı icra etmekten bu kadar kolay cayacak değilsiniz elbet?

Pekâlâ, diye yanıt verebilirdi onlara, o zaman şeylerin öteki ucundan başlayalım. Kendisinin bir zamanlar ilan edildiği gibi eğer bir devlet düşmanı ilan edilirseniz, çevrenizdeki herkesin adı lekelenip kötüye çıkar. Aileniz ve dostlarınız, elbette. Hatta bir yapıtınızı icra eden ya da geçmişte icra etmiş olan, yahut icra etmeyi öneren bir orkestra şefi; bir yaylı kuartetin üyeleri; çok ufak da olsa yapıtınızı sahneye koyan konser salonu; söz konusu din-

leyiciler. Kariyeri boyunca, şefler ve solo sanatçılar kaç kez birdenbire son anda ortadan yok oluvermişlerdi? Kimi zamanlar doğal bir korku ya da anlaşılabilir bir ihtiyattan ötürü, kimi zaman da İktidar'dan gelen bir ima yüzünden. Stalin'den Khrennikov'a kadar herkes, yapıtlarının ülkenin her yerinde icra edilmesini istediği kadar durdurabilirdi. Bir opera bestecisi olarak kariyerini çoktan bitirmişlerdi. Müziğe başladığı yıllarda, çoğu kişi en iyi yapıtlarının bu alanda verileceğini düşünüyordu; kendisi de onlarla aynı görüşteydi. Ne var ki *Mtsensk'li Lady Macbeth*'i öldürdüklerinden beri, ne bir opera sahneye koydurabilmiş ne de başladığı herhangi bir opera eserini bitirebilmişti.

Ama elbette, dairenizin mahremiyetinde müzik yazabilirsiniz, Dimitri Dimitriyeviç; müziğinizi etrafa yayabilirsiniz; müziğiniz dostlar arasında çalınabilir; şairlerin ve romancıların elyazmaları gibi Batı'ya gizlice kaçırılabilir, öyle değil mi? Evet, teşekkür ederim, harika bir fikir bu: onun Rusya'da yasaklanan, Batı'da çalınan yeni müziği. Onu nasıl bir hedef haline getireceğini hayal edebiliyorlar mıydı bunun? Sovyetler Birliği'nde kapitalizmi yeniden canlandırmanın peşinde olduğunun mükemmel bir kanıtı olurdu bu. Ama hâlâ müzik yazabiliyor muydunuz? Evet hâlâ, icra edilmeyen, edilemeyen müzik yazabiliyordu. Oysa müzik, yazıldığı dönemde dinlenilmek için yazılır. Müzik Çin yumurtaları gibi bir şey değildir, yıllar yıllar boyunca yeraltında tutulmakla daha iyi olmaz.

Ama Dimitri Dimitriyeviç, kötümser oluyorsunuz. Müzik ölümsüzdür, müzik her zaman var kalacak ve müziğe her zaman ihtiyaç olacaktır, müzik herhangi bir şeyi ifade edebilir, müzik... ve bunun gibi. Ona kendi sanatının doğasını açıklarlarken kulaklarını tıkadı. Onların idealizmlerini alkışladı. Evet, müzik ölümsüz ola-

bilir, ama ne yazık ki besteciler ölümsüz değil. Kolaylıkla susturulabiliyorlar, hatta daha kolaylıkla öldürülebiliyorlar. Kötümserlik suçlamasına gelince, hiç de ilk kez seslendirilmiyordu bu suçlama. İtiraz edeceklerdi: Hayır, hayır, anlamıyorsunuz, biz yalnızca yardımcı olmaya çalışıyoruz. Bu yüzden bir dahaki gelişlerinde, ona güvenli, zengin topraklarından önceden basılmış yığınla nota kâğıdı getireceklerdi.

Savaşta, Kuybişev ile Moskova arasında çalışan şu yavaş, tifüs bulaşmış trenlerde, bileklerinin ve boynunun etrafına sarımsaktan muskalar takmıştı; hayatta kalmasına yardımcı olmuştu muskalar. Ama şimdi onları sürekli takmaya ihtiyaç duyuyordu: Tifüse karşı değil, İktidar'a karşı, düşmanlara karşı, ikiyüzlülere karşı, hatta iyi niyetli dostlara karşı.

Ayakta dikilip İktidar'ın yüzüne karşı gerçeği konuşanlara hayranlık duyuyordu. Onların cesaretine ve dürüstlüklerine hayranlık duyuyordu. Ve bazen onlara imreniyordu; ama karmaşık bir durumdu bu, çünkü imrendiği şeyin bir parçası onların ölümüydü, yaşam işkencesinin dışına çıkarılmış olmalarıydı. Ayakta durmuş, Bolşaya Puşkarskaya Caddesi'ndeki apartmanın beşinci katında asansör kapılarının açılmasını beklerken, duyduğu yılgıya nabız gibi atan bir alınıp götürülme arzusu karışıyordu. Gelip geçici cesaretin kendini beğenmişliğini o da hissetmişti.

Ne var ki ölümleri ölüm emrini veren tirana, duygudaşlık göstermeyi arzu eden ancak kendilerini üstün hisseden seyirci uluslara çoğu kez çifte bir tatmin vermiş olan bu kahramanlar, bu şehitler yalnız ölmüyorlardı. Kahramanlıklarının sonucu olarak çevrelerindeki birçok kişi de ortadan kaldırılacaktı. Bu yüzden, çok açık olduğunda bile basit bir şey değildi bu alınıp götürülme.

Ve elbette, uzlaşmaz mantık karşı yönde de işliyordu. Eğer kendinizi kurtarırsanız, çevrenizdekileri de kurtarabilirsiniz. Ve sevdiklerinizi kurtarmak için her şeyi yaptığınıza göre kendinizi kurtarmak için de her şeyi yapacaktınız. Ve başka hiçbir seçim olmadığı için, ahlaki yozlaşmadan kaçınmanın da olanağı yoktu.

Bir ihanet gerçekleşmişti. Stravinsky'ye ihanet etmişti ve bunu yaparken, müziğe de ihanet etmişti. Daha sonraları Mravinski'ye, bunun hayatının en kötü anı olduğunu söyledi.

*

İzlanda'ya ulaştıklarında, uçak bozulmuştu, bu yüzden iki gün başka bir uçak beklediler. Sonra da kötü hava koşulları Frankfurt'a uçmalarını engelledi, bu sebeple rotalarını Stockholm'e çevirdiler. İsveçli müzisyenler seçkin meslektaşlarının bu hesapta olmayan ziyaretinden çok memnun kaldılar. Gerçi, en sevdiği İsveçli bestecilerin adlarını söylemeye davet edildiğinde, kendini kısa pantolonlu bir oğlan çocuğu ya da sanatın kime ait olduğunu bilmeyen şu kız öğrenci gibi hissetti. Tam adını anacaktı ki Svendsen'in Norveçli olduğunu anımsadı. Şu var ki, İsveçliler alınganlık göstermeyecek kadar uygar insanlardı; ertesi sabah otel odasında ülke bestecilerinin plaklarından oluşan büyük bir paket buldu.

Moskova'ya dönüşünden kısa bir zaman sonra, *Novi Mir* [Yeni Dünya] adlı dergide kendi adıyla bir makale çıktı. Acaba ben neler düşünmüşüm diye keşfetme heveşiyle kongrenin büyük başarısını ve Dışişleri Bakanlığı'nın Sovyet delegasyonunun kalış süresini öfkeyle kısa kesme kararı alışını okudu. "Yurda dönerken bütün bunları çok düşündüm" diye okudu kendi yazmış gibi, "Evet,

Washington'un yöneticileri edebiyatımızdan, müziğimizden, barış üzerine konuşmalarımızdan korkuyorlar; bunlardan korkuyorlar çünkü herhangi bir biçimde gerçek, onları barışı oyalama çabalarından alıkoyuyor."

"Hayat bir tarlada yürüyüş yapmak değildir": Bu aynı zamanda Pasternak'ın Hamlet hakkındaki şiirinin son dizesiydi. Ve önceki dize de şuydu: "Yalnızım; çevremdeki herkes sahtelik içinde boğuluyor."

3
Arabada

Bütün bildiği bunun bütün zamanların en kötüsü olduğuydu.
En kötü zaman en tehlikeli zaman demek değildi.
Çünkü en tehlikeli zaman en çok tehlikede bulunduğunuz zaman değildi.
Daha önce anlamadığı bir şeydi bu.

Manzara yanı başından iniş çıkışlarıyla geçip giderken şoförlü arabasında oturuyordu. Kendine bir soru sordu:

Lenin müziği hüzünlü buluyordu.
Stalin müzikten anladığını ve müziği takdir ettiğini düşünüyordu.
Kruşçev müziği hor görüyordu.
Bir besteci için hangisi en kötüsüdür?

Bazı soruların hiç yanıtı yoktu. Ya da en azından, öldüğünüzde sorular son bulur. Kruşçev'in söylemekten hoşlandığı gibi, ölüm kamburları tedavi eder. Kruşçev kambur doğmamıştı, ama belki de ahlaken, manevi olarak kambur olmuştu. Sorgulayıcı bir kambur. Ve belki de ölüm soru soranı olduğu kadar soruları da tedavi eder. Trajediler geriye bakıldığında fars gibi görünür.

Lenin Finlandiya İstasyonu'na vardığında, Dimitri Dimitriyeviç ve bir grup okul arkadaşı yurda dönen kahramanı selamlamak için oraya akın etmişti. Birçok kez anlattığı bir hikâyeydi bu. Ancak, zayıf bünyeli, üzerine titrenen bir çocuk olduğu için, istasyona öylece gitmesine izin verilmiş olmayabilirdi. Eski Bolşevik amcası Maksim Lavrentiyeviç Kostrikin'in ona istasyona dek eşlik etmiş olması gerçeğe daha yakındı. Bu versiyonu da birçok kez anlatmıştı. Her iki hikâye de devrimci niteliklerini öne çıkarmaya yardımcı oluyordu. Finlandiya İstasyonu'nda Büyük Önder'in esin verdiği on yaşındaki Mitya! Bu imge, kariyerinin ilk yıllarına bir engel oluşturmamıştı. Ama üçüncü bir olasılık vardı: Lenin'i hiç görmemiş ve istasyon yakınlarında hiçbir yerde bulunmamış olması olasılığı. Okul arkadaşlarından birinin olaya ilişkin olarak anlattıklarını pekâlâ kendisininmiş gibi benimseyebilirdi. Bugünlerde, artık hangi versiyona güveneceğini bilmiyordu. Gerçekten de Finlandiya İstasyonu'nda bulunmuş muydu? Hani derler ya, bir görgü tanığı gibi yalan söylüyor, diye...

Bir başka yasak sigara yakıp gözlerini şoförün kulağına dikti. Bu, en azından, katı ve gerçek bir şeydi: Şoförün bir kulağı vardı. Ve hiç kuşkusuz, onu göremese de, bir de öteki yanında bir kulak vardı. Demek o, onu bir kez daha görene kadar yalnızca belleğinde ya da daha tam olarak hayal gücünde, var olan bir kulaktı. Öteki kulağın

memesi görüş alanına girene kadar kapı kanadına doğru yaslandı. Şimdilik, bir başka problem çözülmüştü.

Küçükken, kahramanı, Kuzey'in Nansen'i* olmuştu. Yetişkinliğe eriştiğinde ise, karın kayaklarının altına dokunması bile onu korkutmaya yetiyordu ve en büyük kâşiflik edimi, Nita'nın ricası üzerine salatalık aramak üzere bir sonraki köye gitmekti. Şimdi yaşlı bir adam olduğu için, Moskova çevresinde genellikle İrina ama bazen de resmi bir sürücünün eşliğinde dolaştırılıyordu. Banliyölerin Nansen'i olmuştu.

*

Yatağının yanındaki komodinin üstünde her zaman: Tiziano'nun *The Tribute Money* adlı tablosunun resmedildiği bir kartpostal vardı.

Çehov, "Her şeyi yazmalısınız" diyordu, "başkalarını itham etmek dışında her şeyi."

Zavallı Anatoli Bashashkin. Tito'nun yardakçısı olarak itham edilmişti.

Ahmatova, Kruşçev rejiminde, İktidar'ın vejeteryan olduğunu söylüyordu. Belki de öyledir; gerçi eski etçil günlerdeki geleneksel yöntemlerle olduğu kadar, gırtlağına sebzeleri tıkarak da bir insanı kolayca öldürebilirsiniz.

New York'tan dönmüş ve Dolmatovsk'nin hacimli ve geveze metnini kullanarak *Ormanların Şarkısı*'nı bestelemişti. Şarkının izleği bozkırların yeniden canlandırılması, ama aynı zamanda, Önder ve Öğretmen, Çocukların Arkadaşı, Büyük Baş Dümenci, Ulusun Babası ve Büyük Demiryolu Mühendisi olan Stalin'in şimdilerde nasıl Büyük Bahçıvan olduğuydu. "Anayurdu

* Fridtjov Nansen. Norveçli gezgin, diplomat ve bilim insanı. (y.h.n.)

ormanlarla giydirelim!" Dolmatovski'nin on-on beş kez yineleyip durduğu bir öğüttü bu. Oratoryoda vurgulandığına göre, Stalin rejiminde elma ağaçları bile daha cesaretle büyüyor, Kızıl Ordu Nazilerle nasıl çarpışmışsa ağaçlar da donlarla aynen öyle çarpışıyordu. Yapıtın gürültülü patırtılı basmakalıplığı bestecisine hemen başarı getirmişti. Dolmatovski dördüncü Stalin Ödülü'nü kazanmıştı: 100.000 ruble ve bir daça. Sezar'a hakkını ödemiş ve Sezar da karşılığında cömert davranmıştı. Toplamda, Stalin Ödülü'nü altı kez kazanmıştı. Aynı zamanda on yıllık düzenli aralarla Lenin Nişanı alıyordu: 1946'da, 1956'da ve 1966'da. Karides kokteylinde yüzen bir karides gibi onurlar içinde yüzüyordu. Ve 1976 yılı gelip çatana kadar da ölmüş olmayı umuyordu.

Belki de cesaret güzellik gibiydi. Güzel bir kadın yaşlandığında yalnızca gitmiş olanı görür, ötekiler ise yalnızca kalanı... Bazıları onu tahammülünden, boyun eğmeyi reddetmesinden, isterik yüzeyin altında yatan sağlam özünden dolayı kutluyordu. O ise yalnızca gitmiş olanı görüyordu.

Stalin'in kendisi de gideli uzun zaman oluyordu. Büyük Bahçıvan Elysion Tarlaları'nda ot biçmeye ve oradaki elma ağaçlarına moral vermeye gitmişti.

Nita'nın kabrinde her tarafa saçılmış kırmızı güller vardı. Her ziyaret ettiğinde bu böyleydi. Üstelik bu gülleri gönderen kendisi değildi.

Glikman ona XIV. Louis hakkında bir hikâye anlatmıştı. Güneş Kral tıpkı Stalin gibi mutlak bir hükümdar olmuştu. Ancak o, sanatçılara haklarına düşeni vermeye, onların gizli büyülerini teslim etmeye her zaman istekli bir hükümdardı. Bu sanatçılardan biri de şair Nicolas Boileau-Despréaux'ydu. Ve XIV. Louis, Versailles'daki bütün sarayın önünde, sanki gündelik bir gerçekten söz

edermiş gibi, "Mösyö Despréaux şiir sanatından benden daha iyi anlıyor" demişti. Şuna hiç kuşku yok ki, büyük kralı, onun şiir, müzik, resim ve mimarlık anlayışının bütün yeryüzünde yüzyıllar boyunca eşi benzerinin görülmediğine hem özel olarak hem de herkesin önünde temin eden kişilerden, bu söze inanmayan dalkavukça kahkahalar yükselmişti. Ve belki de bu sözde, öncelikle taktik ve diplomatik bir tevazu vardı. Ama yine de, ağızdan bir kez çıkmıştı.

Bununla birlikte Stalin'in o eski krala göre birçok avantajı vardı. Marksist-Leninist teoriyi derin kavrayışı, Halk'ı sezgisel olarak anlaması, halk müziği sevgisi, biçimci komploları ortaya çıkarma yeteneği... A, yeter, yeter. Kendi kulaklarından kan getirecekti.

Ne var ki Büyük Müzikolog kisvesi altında Büyük Bahçıvan bile Kızıl Beethoven'ın bulunduğu yeri ortaya çıkaramamıştı. Davidenko hayal kırıklığı yaratmıştı, özellikle de otuzların ortasında ölerek. Ve Kızıl Beethoven hiç ortaya çıkmadı.

Tinyakov'un hikâyesini anlatmaktan hoşlanıyordu. Yakışıklı bir adam, iyi bir şairdi. Petersburg'da yaşıyor, aşk, çiçekler ve diğer yüce konular hakkında yazıyordu. Derken Devrim geldi ve Tinyakov çok geçmeden Leningrad şairi oldu, artık aşk ve çiçekler hakkında değil, nasıl da aç olduğu hakkında yazmaya başladı. Ve bir süre sonra her şey o kadar kötüye gitti ki boynunda ŞAİR yazan bir yaftayla bir sokak köşesinde dikilir oldu. Ruslar şairlerine değer verdikleri için, gelip geçenler ona para atıyorlardı. Tinyakov dilenerek dizelerinden kazandığı paradan daha çok para kazanmış olduğunu iddia etmekten hoşlanıyordu; böylelikle her akşam şık bir restoranın yolunu tutabilecek duruma gelmişti.

O son ayrıntı doğru muydu? Merak etti. Ama şairlere abartma izni tanınıyordu. Kendisine gelince, onun bir yaftaya ihtiyacı yoktu; boynunda üç Lenin Nişanı ve altı Stalin Ödülü vardı ve Besteciler Birliği restoranında yemek yiyordu.

*

Kulağında sallantılı yakut bir küpe olan, kurnaz görünüşlü ve yağız tenli bir adam bozuk bir parayı başparmağıyla işaret parmağı arasında kavrar. Onu daha soluk tenli ikinci bir adama gösterir. Bu adam paraya dokunmaz, bunun yerine birinci adamın gözlerinin içine bakar.

İktidar, Dimitri Dimitriyeviç Şostakoviç'in kurtarılabilir bir vaka olduğuna karar verdiğinden, ona karşı yeni bir taktiği denediği garip zamanlar da olmuştu. Parti son ürünü beklemek yerine -onaylanmadan ya da mahkûm edilmeden önce politik-müzikoloji uzmanları tarafından incelenmesi gereken bitmiş bir beste - kendi bilgeliğine dayanarak baştan başlamaya karar verdi: Onun ideolojik ruh durumundan başlamaya. Besteciler Birliği düşünceli ve cömert davranarak, ona Yoldaş Troşin adında özel bir öğretmen tuttu; Marksizm-Leninizm'in ilkelerini anlamasına, kendini yeniden bir kalıba dökmesine yardımcı olmak için görevlendirilmiş ağırbaşlı ve yaşlı bir sosyologdu bu adam. Ona *Marksizm ve Dilbilim Sorunları* ve *SSCB'de Sosyalizmin Ekonomik Problemleri* gibi tümüyle Stalin'in yapıtlarından oluşan bir okuma listesi gönderildi. Derken Troşin dairesine gelip görevini açıkladı. Orada bulunuyordu çünkü, son yıllarda kamunun haberdar olduğu gibi, ne yazık ki seçkin besteciler bile ciddi yanılgılara düşebiliyorlardı. Böylesi yanılgıların yinelenmesinden kaçınmak için Dimitri Dimitriyeviç'in siyasal, ekonomik ve ideolojik anlayış düzeyinin yüksel-

tilmesi gerekiyordu. Besteci davetsiz konuğunun niyet beyanını münasip bir ciddiyetle karşıladı; bu arada, Lenin'in hatırasına adanmış yeni bir senfoni üzerinde yürüttüğü çalışmanın, kendisine bu denli iyi niyetle verilen bütün bu külliyatı şimdiye dek okumaktan alıkoymuş olduğunu üzüntüyle dile getirdi.

Yoldaş Troşin bestecinin çalışma odasına bakındı. Ne dürüstlükten uzaktı ne de tehditkâr bir adamdı, sadece her rejimin kustuğu şu gayretli, sorgulamayan memurlardan biriydi.

"Demek burada çalışıyorsunuz."

"Evet öyle."

Özel öğretmen ayağa kalktı, her doğrultuda bir iki adım attı ve odanın genel düzenini övdü. Sonra, özür diler gibi bir gülümsemeyle, şu gözlemi yaptı:

"Ama seçkin Sovyet bestecisinin çalışma odasında bir şey eksik."

Seçkin Sovyet bestecisi de ayağa kalktı, çok iyi tanıdığı duvarların ve kitaplıkların çevresine bakındı; özel öğretmeninin ilk sorusuna yanıt verememiş olmaktan mahcubiyet duyuyormuşçasına benzer bir özür dileme jestiyle başını salladı.

"Duvarlarınızda Yoldaş Stalin'in hiç portresi yok."

Yıldırıcı bir suskunluk başgösterdi. Besteci bir sigara yaktı ve iğrenç görgüsüzlüğün nedenini arıyormuş ve sanki gerekli ikonu şu yastığın yahut bu kilimin altında bulabilirmiş gibi odayı adımlamaya koyuldu. Sonunda Troşin'i Büyük Önder'in mevcut en iyi portresini sağlamak için hemen harekete geçeceği konusunda temin etti.

"Pekâlâ, o zaman, sorun yok" diye yanıt verdi Troşin. "Şimdi kendi işimize bakalım."

Ondan zaman zaman Stalin'in şişirilmiş bilgeliğinin bir özetini yapması isteniyordu. Bereket versin ki bu işi onun için Glikman yapmayı önerdi ve bestecinin, Büyük

Bahçıvan'ın yapıtları konusundaki yurtseverce sezgileri Leningrad'dan düzenli olarak postalandı. Bir süre sonra, müfredata başka anahtar metinler de eklendi: sözgelimi, G.M. Malenkov'un, 19. Parti Kongresi'nde yaptığı bir konuşmanın yeni bir basımı olan "Sanatta Yaratıcılığın Karakteristikleri" başlıklı hitabeti.

Troşin'in onun hayatındaki ciddi ve ısrarlı varlığı onun tarafından nazik bir kaçamak duruş ve gizli bir alayla kabullenildi. Öğretmen ve öğrenci olarak rollerini, birbirlerine yüzlerini olduğu gibi göstererek oynuyorlardı; kuşkusuz, Troşin'in gösterecek bir başka yüzü yoktu. Besbelli görevinin erdemli amacına fazlasıyla inanıyordu; besteciyse, bu istenmeyen ziyaretlerin bir çeşit koruma oluşturduğunu kabul ederek, ona kibar davranıyordu. Ne var ki her ikisi de oyunlarının ciddi sonuçları olabileceğinin farkındaydılar.

O zamanlar, insanın ter dökmesine ve güçlü adamların altlarına doldurmalarına neden olabilecek iki ifade vardı; biri bir soru, ötekiyse bir bildirim cümlesiydi. Soru şuydu: "Stalin biliyor mu?" Daha ürkütücü olan bildirim cümlesiyse şu: "Stalin biliyor." Ve Stalin doğaüstü güçlerle donanmış olduğu için –o hiçbir zaman yanlış yapmıyordu, her şeye egemendi ve her yerdeydi– onun iktidarı altında bulunan sıradan yeryüzü varlıkları gözünün sürekli kendi üzerlerinde olduğunu hissediyor ya da gözlendiklerini düşünüyorlardı. Bu yüzden, peki ya Yoldaş Troşin, Karlo-Marlo'nun ve ardıllarının ilkelerini tatmin edici bir şekilde öğretmekte kusur ederse ne olacaktı? Peki, dış görünüş olarak ağırbaşlı, ancak içsel olarak gelgeç davranmaya eğilimli öğrencisi öğrenmekte kusur ederse ne olacaktı? O zaman bu dünyanın Troşinleri için neler olacaktı? Her ikisi de yanıtı biliyordu. Eğer öğretmen öğrencisine bir koruma oluşturuyorsa, öğrencinin de öğretmenine karşı belli bir sorumluluğu vardı.

Ne var ki onun hakkında olduğu gibi başkalarının hakkında da fısıldanan üçüncü bir ifade vardı, sözgelimi, Pasternak hakkında: "Stalin ona dokunulmayacağını söylüyor." Bu bildirim cümlesi bazen bir olguyu, bazen de çılgınca bir teoriyi ya da kıskançlık dolu bir varsayımı ifade ediyordu. Kendisi hain Tuhaçevski'nin koruduğu birisi olduğu halde niçin hayatta kalmıştı? Ağzından çıkan "Sonu çok kötü bitebilecek hünerli bir özgünlük oyunu bu" cümlesinden sonra niçin hayatta kalmıştı? Gazeteler tarafından halk düşmanı olarak adlandırıldığı halde niçin hayatta kalmıştı? Zakrevsky bir cumartesi ile bir pazartesi arasında niçin ortadan kaybolmuştu? Çevresindeki çoğu kişi tutuklandığı, sürgüne gönderildiği, öldürüldüğü ya da ancak on yıllar sonra aydınlığa çıkabilecek bir yazgının kurbanı olduğu halde onun hayatı niçin bağışlanmıştı? Bütün bu sorulara tek bir yanıt uygun düşecekti: "Stalin ona dokunulmayacağını söylüyor."

Eğer durum buysa, ki onun, bu ifadeyi dile getirmiş kişilerden daha çok bilme olanağı yoktu, bunun kendisine sürekli bir koruma sağlayacağını hayal etmek aptallık olurdu. Sırf Stalin'in birinin farkına varması bile, adsız sansız karanlık bir yaşam sürmekten çok daha tehlikeliydi. Onun gözüne girmiş olanlar pek ender olarak aynı şekilde kalıyorlardı; mesele yalnızca itibarlarını ne zaman kaybedecekleriydi. Sovyet yaşamının makine aksamındaki kaç nemli çark dişinin, algılanmayan bir ışık değişiminden sonra, öteki çark dişlerini başlangıçtan beri engellediği ortaya çıkmıştı?

Araba bir kavşakta yavaşladı ve sonra şoför el frenini çekerken bir mandalın tıkırtısını işitti. İlk Pobeda'larını alışlarını anımsadı. O zamanlar, araba teslim edilirken yönetmelikler arabayı satın alan kişinin orada bulunmasında ısrar ediyordu. Savaştan önce aldığı ehliyeti hâlâ

elinde bulunduruyordu, bu yüzden garaja kendisi gidip arabayı bizzat teslim aldı. Eve doğru sürerken, Pobeda'nın performansından pek memnun olmamıştı ve yoksa bana sahte bir Pagoda mı sattılar diye merak etti. Arabayı park etti, kilidi kapamakla uğraşıyordu ki yanından geçen biri "Hey, sen gözlüklü, arabanın nesi var?" diye seslendi. Tekerleklerden dumanlar çıkıyordu, arabayı garajdan beri el freni çekilmiş olarak sürmüştü. Galiba arabalar ondan pek hoşlanmıyordu; bu gerçekti.

Konservatuvarda Bolşevik İdeolojisi Profesörü kisvesiyle sınavdan geçirdiği bir başka kızı anımsadı. Baş mümeyyiz bir ara odadan ayrılmıştı, bu yüzden kendini tek sorumlu olarak buldu. Öğrenci o kadar heyecanlıydı ki, yanıt vermesi beklenen soru kâğıdını elinde büküp duruyordu, bunu görünce ona acımıştı.

"Pekâlâ" dedi, "bütün bu resmi soruları bir kenara bırakalım. Ben sana şunu soracağım: Revizyonizm nedir?"

Kendisinin bile yanıt verebileceği bir soruydu bu. Revizyonizm öylesine iğrenç ve sapkın bir kavramdı ki sözcüğün kendisinin neredeyse başının üstünden çıkan boynuzları vardı.

Kız bir süre düşündü, sonra kendine güvenen bir edayla yanıt verdi: "Revizyonizm Marksizm-Leninizm'in gelişiminde en yüksek aşamadır."

Bu yanıt üzerine gülümsemiş ve kıza verebileceği en iyi notu vermişti.

Başka her şey başarısızlığa uğradığında, dünyada saçmalıktan başka hiçbir şey yokmuş gibi göründüğünde, kendisi şu ilkeye bağlı kalıyordu: İyi müziğin her zaman iyi müzik olacağına ve büyük müziğin ele geçirilemez oluşuna. Bach'ın prelütlerini ve füglerini her tempoda, her türlü canlılıkta çalabilirdiniz, onlar yine de büyük müzik olarak kalırlardı, klavyeyi beceriksiz dokunuşlarla

tangırdatan yetenek yoksunu kişiye karşı bile bir kanıttı bu. Aynı şekilde, böylesi müziği kinik bir ruh haliyle çalamazdınız.

1949'da, kendisine yapılan saldırılar hâlâ sürerken dördüncü yaylılar kuartetini yazmıştı. Borodinler kuartetin varlığını öğrenmiş ve Müzik Kurumları Kültür Müdürlüğü Bakanlığı için çalmışlardı; bu bakanlığın her yeni yapıta icra edilmeden ve de bestecinin parası ödenmeden önce onay vermesi gerekiyordu. Durumunun eğretiliği göz önünde tutulursa özgüveni pek yerinde değildi ama dinleti herkesi şaşırtacak ölçüde başarılı geçti, parçaya onay verildi ve paranın da kısa zamanda geleceği bildirildi. Kısa bir zaman sonra ortada, Borodinlerin kuarteti iki farklı biçimde çalmayı öğrenmiş oldukları hikâyesi dolaşmaya başladı: otantik ve stratejik olarak. Birincisi, bestecinin çalınmasını tasarladığı biçimdi; oysa müzikal açıdan resmi normlara uyacak biçimde tasarlanmış ikincisinde, çalgıcılar parçanın "iyimser" yanlarını ve sosyalist sanatın normlarıyla uyumunu vurguluyorlardı. Bunun İktidar'a karşı bir savunma olarak ironinin kullanımının yetkin bir örneği olduğu düşünülüyordu.

Böyle bir şey elbette hiç olmamıştı, ne var ki hikâye doğruluğu kabul edilecek kadar sık yinelenmişti. Bu saçma bir şeydi: Doğru değildi, doğru olamazdı çünkü müzikte yalan söyleyemezsiniz. Borodinler dördüncü kuarteti ancak bestecinin onu tasarladığı biçimde çalabilirlerdi. Müzik –iyi müzik, büyük müzik– kendine özgü sert, indirgenmez bir saflığa sahipti. Kırgın, umutsuz ve kötümser olabilirdi, ama asla kinik bir müzik olamazdı. Eğer müzik trajikse, eşekkulaklılar onu kinik olmakla suçlarlar. Ama bir besteci kırgın ya da umutsuz olduğunda, yahut kötümser olduğunda, bu yine de onun bir şeye inandığını gösterir.

Zamanın gürültüsüne karşı ne çıkarılabilir? Sadece içimizde olan o müzik, varlığımızın müziği, ki bu müzik bazıları tarafından gerçek müziğe dönüştürülür. Gerçek müzik, on yıllar boyunca, eğer zamanın gürültüsünü bastıracak kadar güçlü, gerçek ve safsa, tarihin fısıltısına dönüşür.

Sadık kaldığı şey buydu.

Yoldaş Troşin ile sürdürdüğü medeni, sıkıcı ve sahte konuşmalar devam etti. Bir öğleden sonra, öğretmenin haletiruhiyesi kendisinden beklenmeyecek ölçüde hareketliydi.

"Doğru mu" diye sordu, "Josef Visaryonoviç'in birkaç yıl önce sizi telefonda şahsen aradığı doğru mu? Bana yeni söylediler de."

"Evet, doğru."

Besteci duvardaki telefona işaret etti, gerçi kullanmış olduğu telefon o değildi. Troşin aygıta şimdiden bir müzede olması gerekirmiş gibi uzun uzun baktı.

"Stalin gerçekten de ne büyük bir adam! Devletin bütün işleri varken, uğraşması gereken bunca şey varken, Şostakoviç'in müziğini bile biliyor. Dünyanın yarısını yönetiyor, buna karşın size zaman ayırıyor!"

"Evet, evet" diyerek yapmacık bir gayretle ona katıldı. "Gerçekten hayret verici."

"Çok tanınmış bir besteci olduğunuzun farkındayım" diye konuşmasını sürdürdü öğretmen, "ama Büyük Önder'imizle karşılaştırıldığınızda siz kimsiniz ki?"

Troşin'in Dargomyjinsky romansının metnini bilemeyeceğini tahmin ederek, ağırbaşlı bir şekilde, "Ekselansları'yla karşılaştırıldığında ben bir solucanım. Ben bir solucanım" diye yanıt verdi.

"Evet, tam de öyle, siz gerçekten de bir solucansınız. Şimdi sağlıklı bir özeleştiri duygusuna sahip görünmeniz de iyi bir şey."

Bu övgünün daha fazlasını duymaya istekliymiş gibi elinden geldiğince ağırbaşlı bir tonda, "Evet, ben bir solucanım, sadece bir solucan" diye yinelemişti.

Troşin kaydedilen ilerlemeden son derece memnun görünerek gitti.

Ancak bestecinin çalışma odası Moskova'nın satabileceği en güzel Stalin portresini gerçekte hiç sergileme fırsatı bulamadı. Dimitri Dimitriyeviç'in bu yeniden eğitiminin üzerinden daha birkaç ay geçmemişken, Sovyet gerçekliğinin nesnel koşulları değişti. Bir başka deyişle, Stalin öldü. Ve özel öğretmenin ziyaretleri de son buldu.

*

Şoför fren yaparken, araba sola çekti. Bir Volga'ydı, yeterince rahattı. Oldum olası yabancı bir arabaya sahip olmak istemişti. Bunu her zaman istemişti, özellikle de bir Mercedes'e sahip olmayı. Telif hakları bürosunda adına yatırılmış olan yabancı parası vardı, ama o parayı yabancı bir araba için harcamasına asla izin verilmiyordu. Bizim Sovyet arabalarımızın nesi eksik, Dimitri Dimitriyeviç? Sizi bir yerden bir yere götürmüyorlar mı, güvenilir değiller mi, Sovyet yolları düşünülerek yapılmamışlar mı? Şayet en seçkin bestecimizin bir Mercedes satın alarak Sovyet araba endüstrisine hakaret ettiği görülse bu nasıl bir manzara yaratırdı? Politbüro üyeleri etrafta kapitalist araçlarla mı dolaşıyorlar? Bunun tamamen olanaksız olduğunu hiç kuşkusuz görebiliyorsunuz.

Prokofyev'in Batı'dan yeni bir Ford getirtmesine izin verilmişti. Sergey Sergeyeviç buna çok memnun olmuştu, ta ki onun için arabayı idare etmenin çok zor olduğu anlaşılıncaya ve Moskova'nın ortasında arabasıyla genç bir kadını ezinceye kadar. Bir şekilde, tam da Prokofyev'den

beklenebilecek bir şeydi bu. Dünyaya hep yanlış doğrultudan yaklaşıyordu.

Hiç kuşkusuz, hiç kimse tam olarak doğru anda ölmez: bazıları çok erken ölür, bazıları da çok geç. Birkaçı yılı az çok doğru tutturur, ama öte yandan tamamen yanlış bir gün seçer. Zavallı Prokofyev! Stalin'le tam tamına aynı günde ölmek! Sergey Sergeyeviç akşamın sekizinde bir felç geçirdi ve saat dokuzda öldü. Stalin elli dakika sonra öldü. Büyük Önder'in vefat etmiş olduğunu bile bilmeden ölmek! İşte size Sergey Sergeyeviç. Zaman ölçülerini titizlikle gözetmesine karşın, Rusya'ya ayak uydurmakta hep eksik kaldı. Bu yüzden de ölümü aptalca bir eşzamanlılık ortaya koydu.

Prokofyev'le Şostakoviç'in adları arasında her zaman bağlantı kurulacaktı. Ama birlikte anılmakla beraber, hiçbir zaman dost olmamışlardı. Birbirlerinin müziklerine çoğunlukla hayranlık duyuyorlardı, ancak Batı, Sergey Sergeyeviç'in müziğine çok derinden nüfuz etmişti. Rusya'yı 1918'de terk etmiş ve kısa dönüşler dışında –anlaşılması zor pijama vakasında olduğu gibi– 1936'ya dek yurttan uzak kalmıştı. O zaman içinde Sovyet gerçekliğiyle temasını kaybetmişti. Yurtseverce dönüşü için alkışlanacağını, tiranlığın ona minnettar kalacağını hayal ediyordu. Nasıl da büyük bir naiflikti bu? Müzik bürokratlarından oluşan mahkemelerin önüne birlikte çıkarıldıklarında, Sergey Sergeyeviç sadece müzikal çözümler düşünüyordu. Ona meslektaşı Dimitri Dimitriyeviç'in Sekizinci Senfoni'sinde neyin aksadığını sormuşlardı. Düzeltilemeyecek hiçbir şeyi yok, diye yanıt verdi doğuştan pragmatist besteci: Yalnızca daha net bir melodik çizgiye ve ikinci ve dördüncü bölümlerin çıkarılmasına ihtiyacı var. Ve kendi yapıtlarının eleştirisiyle yüz yüze geldiğinde, yanıtı şu oluyordu: Bakın, benim bir üslup çoğulluğum var, bana sadece hangisini kullanmamı yeğ-

lediğinizi söyleyin. Kolay yazmasından gurur duyuyordu ama ondan istenilen şey bu değildi. Onların bayağı beğenilerine ve anlamsız eleştirel sloganlarına yalancıktan bağlı görünmenizi istemiyorlardı, kendilerine gerçekten inanmanızı istiyorlardı. Sizden suç ortaklığı, itaat, yozlaşma istiyorlardı. Ve Sergey Sergeyeviç bunu hiçbir zaman anlamamıştı. Diyordu ki –ve böyle diyebilmesi onun cesaretini gösteriyordu– bir müzik parçasının "biçimcilik" yaftasıyla yerden yere vurulması, "bir şeyi ilk dinleyişte anlayamama meselesiydi sadece." Tuhaf bir sofistike masumluğu vardı. Ama gerçekte, bir kazın ruhunu taşıyordu adamcağız.

Sergey Sergeyeviç'i sıklıkla savaş zamanı sürgünü sırasında, Alma-Ata'daki pazarda Avrupa malı güzel kesimli takım elbiselerini satarken düşünüyordu. Hünerli bir tüccar olduğunu ve her zaman en iyi fiyatı aldığını söylüyorlardı. Bu takım elbiseler acaba şimdi kimin sırtında olacaktı? Ama sadece takım elbiseler değildi söz konusu olan: Prokofyev başarının bütün süslerinden hoşlanıyordu. Ünü Batılı bir tarzda anlıyordu. Şeylerin "eğlenceli" olduklarını söylemekten hoşlanıyordu. *Mtsensk'li Lady Macbeth*'i herkesin içinde övmüş olmasına karşın, nota partisyonunun sayfalarını bestecinin yanında karıştırdığında yapıtı "eğlenceli" olarak nitelemişti. Stalin'in ölümünden sonraki güne dek yasaklanmış olması gereken bir sözcüktü bu. Sergey Sergeyeviç'in bunu görmeye ömrü vefa etmemişti.

Yurtdışında bir yaşam kendisine hiçbir zaman çekici gelmemişti. Rusya'da yaşayan bir Rus besteciydi o. Başka bir seçeneği hayal etmeye yanaşmıyordu. Gerçi Batı'da kısacık bir ün ânına tanıklık etmemiş değildi. New York'ta, aspirin almak için bir eczaneye gitmişti. Eczaneden ayrıldıktan on dakika sonra, bir tezgâhtarın vitrine bir levha

yerleştirdiği görüldü. Levhada: DİMİTRİ ŞOSTAKOVİÇ BURADAN ALIŞVERİŞ EDİYOR, yazıyordu.

Artık öldürülmeyi beklemiyordu, o korku çoktan geçmişte kalmıştı. Ama öldürülmek hiçbir zaman en kötü şey olmamıştı. Ocak 1948'de eski dostu, Moskova Yahudi Tiyatrosu'nun yöneticisi Solomon Mikhoels Stalin'in emri üzerine öldürüldü. Haberin gazetelerde yayımlandığı gün, Sovyet gerçekliğini çarpıttığı, ulusun görkemli zaferlerini kutlamakta kusur ettiği ve düşmanın idaresi altına girdiği için beş saat boyunca Jdanov'un atıp tutmalarına maruz kalmıştı. Sonradan, dosdoğru Mikhoels'in yaşadığı daireye gitti. Dostunun kızını ve damadını kucakladı. Sonra, sırtı sessiz ve korkulu yas kalabalığına dönük, yüzü neredeyse kitaplığa değecek kadar yakın bir halde ayakta dururken, onlara sakin ve net bir sesle, "Ona imreniyorum" dedi. Ciddiydi, ölüm bitmez tükenmez terör yeğlenebilir bir şeydi.

*

Ama sonu gelmeyen terör bir beş yıl daha sürüp gitti. Stalin ölene ve ortaya bir Nikita Kruşçev çıkana dek. Buzların erimesi vaadi, ihtiyatlı umut ve ihtiyatsız büyük sevinç söz konusuydu. Evet, her şey daha bir kolaylaştı ve bazı kirli sırlar ortaya çıktı; ancak, gerçeğe ani, idealist bağlılık değil de, sadece bu gerçeğin şimdi siyasal avantajlar için kullanılabileceğine dair bir farkındalık söz konusuydu. İktidar'ın kendisi de sönümlenmedi; sadece şekil değiştirdi. Asansörün yanındaki korkulu bekleyişler ve kafanın arkasına sıkılan mermi geçmişte kaldı. Ne var ki İktidar ona olan ilgisini yitirmedi; eller hâlâ ileri doğru uzatılıyordu; çocukluktan beri onda her zaman bir kavrayan eller korkusu olmuştu.

Mısır Koçanı Nikita. "Soyutlamacılar ve oğlancılar" hakkında tiratlar çekerdi, çünkü onlar besbelli ki aynı şeydi. Tıpkı Jdanov'un Ahmatova'yı bir zamanlar "hem bir sürtük hem de bir rahibe" diye itham etmesi gibi. Mısır Koçanı Nikita, bir yazarlar ve sanatçılar toplantısında, Dimitri Dimitriyeviç hakkında, "Aa, onun müziği cazdan başka bir şey değildir; insana karın ağrısı verir. Ellerimi çırpmam mı gerekiyor? Ama cazla insan kolik olur" demişti. Bununla birlikte bu, size ulusun düşmanlarına tümüyle boyun eğdiğinizin söylenilmesinden daha iyiydi. Bu daha liberal zamanlarda, Genel Sekreter'le tanışmak için bir araya gelmiş bazı kişilere, eğer saygılı davranırlarsa, karşıt bir görüş ileri sürme izni veriliyordu. Hatta soyutlamacılar arasında büyük sanatçıların bulunduğunu ileri sürecek kadar gözü pek ya da çılgın bir şair bile çıkmıştı. Picasso'nun adını anmıştı. Bunun üzerine Mısır Koçanı sertçe şu yanıtı yapıştırdı:

"Ölüm, kamburları tedavi eder."

Eski günlerde, böylesi bir konuşma küstah şaire sonu çok kötü bitebilecek tehlikeli bir oyun oynadığının anımsatılmasına yol açabilirdi. Ama bu Kruşçev'di. Onun böbürlenmeleri utanmaz yüzlü uşakları bir o yana bir bu yana sallandırıyordu; ama geleceğiniz için hemen korkuya kapılmıyordunuz. Mısır Koçanı size bir gün müziğinizin kendisine karın ağrısı verdiğini söyleyebilir, ama ertesi gün, Besteciler Birliği Kongresi'ndeki gösterişli şölenden sonra, sizi gerçekten de övebilirdi. O akşam, çalınan müzik yarısı kadar ılımlı olsa radyoda müzik dinleyebileceği konusunda atıp tutuyordu; gelin görün ki radyoda adeta karga gaklamasına benzer şeyler yayımlıyorlardı... Utanmaz yüzlü uşaklar bu benzetmeye gülüp dururken, gözü, karın ağrısı veren tanınmış caz bestecisine takıldı. Ama Genel Sekreter iyicil, aslında bağışlayıcı bir ruh hali içinde bulunuyordu.

"İşte Dimitri Dimitriyeviç de burada; savaşın ta başında ışığı gördü o... Söylesenize adını, evet, senfonisiyle gördü."

Birdenbire, gözden düşmekten kurtulmuştu, derken bir halk şarkıları derleyicisi olan Lyudmila Lyadova çıkageldi ve onu öptü, sonra da zekâdan yoksun cümlelerle onu herkesin ne kadar sevdiğini ilan etti. Doğrusu, öyle ya da böyle gerçekten fark etmiyordu, çünkü şeyler artık bir zamanlar olduğu gibi değildi.

Ancak yanlış yaptığı nokta burasıydı. Daha önce, ölüm vardı; şimdiyse, hayat. Daha önce, insanlar altlarına dolduruyordu; şimdi karşı görüşte olmalarına izin veriliyordu. Daha önce, emirler vardı; şimdi, öneriler. Bu yüzden İktidar'la Konuşmalar, bunu ilkin kabul etmese de, ruh için daha tehlikeli oldu. Daha önce, cesaretinin derecesini sınamışlardı; şimdi, korkaklığının derecesini sınıyorlardı. Ve tıpkı ölen bir adamın ruhu için çalışan papazlar gibi gayret ve beceriyle, yoğun ama temelde çıkar gütmez bir profesyonellikle çalıştılar.

*

Kendisi görsel sanatlar konusunda çok az şey biliyordu ve o şairle soyutlamacılık konusunda herhangi bir tartışmaya giremezdi; ama Picasso'nun orospu çocuğunun teki ve bir korkak olduğunu biliyordu. Komünizm rejiminde yaşamaksızın bir Komünist olmak ne de kolaydı! Picasso kendi boktan resimlerini yapıp Sovyet iktidarını selamlayarak bir ömür geçirmişti. Sovyet iktidarı altında ıstırap çeken herhangi bir zavallı küçük sanatçının Picasso gibi resimler yapmaya uğraşmasını Tanrı esirgesindi. O, gerçeği konuşmakta özgürdü; peki konuşamayanlar adına niye konuşmuyordu? Bunu yapacak yerde, zengin bir adam gibi Paris'te ve Güney Fransa'da oturup o iğrenç

barış güvercinini defalarca resmedip durmuştu. O kanlı güvercinin görünüşünden tiksiniyordu. Fiziksel kölelikten tiksindiği kadar fikir köleliğinden de tiksiniyordu.

Ya da Jean-Paul Sartre. Bir keresinde Maksim'i Tretyakov Gallery'nin bitişiğindeki telif hakları bürosuna götürmüştü, orada, büyük filozofu, veznedar gişesinin önünde ayakta, kabarık ruble tomarını büyük bir dikkatle sayarken görmüşlerdi. O günlerde telif ücretleri yabancı yazarlara sadece istisnai durumlarda ödeniyordu. Ödenme koşullarını Maksim'e fısıldayarak açıklamıştı: "Eğer bir kişi gericilik kampını ilericilik kampına katılmak üzere terk ederse maddi teşviklerin varlığını inkâr edemeyiz."

Stravinsky farklı bir meseleydi. Stravinsky'nin müziğine sevgisi ve saygısı hiçbir zaman azalmamıştı. Buna kanıt olarak, meslektaşı bestecinin büyük bir fotoğrafını yazı masası camının altında muhafaza ediyordu. Ona her gün bakıyor ve Waldorf Astoria Oteli'ndeki o yaldızlı salonu anımsıyordu; ihaneti ve onun ahlaki utancını anımsıyordu.

Yumuşama Dönemi* geldiğinde, Stravinsky'nin müziği yeniden çalınır oldu ve müzikten bir domuzun portakallardan anlaması kadar anlayan Kruşçev, ünlü sürgüne yurdunu ziyaret etmesi için davet göndermesi konusunda ikna edildi. Başka her şey bir yana büyük bir propaganda olacaktı bu. Belki de Stravinsky'yi bir şekilde kozmopolit bir besteciden yeniden saf bir Rus bestecisine dönüştürebilmeyi umuyorlardı. Ve belki de Stravinsky kendi adına uzun yıllar önce geride bıraktığı eski Rusya'nın bazı kalıntılarını yeniden keşfetmeyi umuyordu. Eğer öyleyse, her iki ümit de suya düştü. Ne var ki Stravinsky eğlenmekten geri durmadı. On yıllar boyunca Sovyet otoriteleri tarafından kapitalizmin uşağı olmakla suçlan-

* Thaw (Yumuşama): Stalin'in etkilerinin azaltıldığı, sanatta sansürün azaltıldığı Kruşçev dönemi. (y.h.n.)

mıştı. Bu yüzden bir müzik bürokratı, yüzünde sahte bir gülümsemeyle ona yaklaşıp da elini uzattığında, Stravinsky elini uzatmak yerine, resmi görevliye toka etmesi için bastonunun topuzunu uzattı. Jestin anlamı açıktı: Şimdi kim kimin uşağıydı?

Ne var ki bir Sovyet bürokratını İktidar vejeteryan olduğunda aşağılamak bir şeydi, etçil olduğunda protesto etmekse başka bir şeydi. Stravinsky Amerikan Olympos'unun tepesinde mesafeli, benmerkezci bir edayla oturup kendi ülkesinde sanatçılar, yazarlar ve onların aileleri kovuşturulmaya uğrarken, tutsak edilip sürgüne gönderilirken ve de öldürülürken hiç mi hiç ilgi göstermeyerek on yıllar geçirmişti. Özgürlük havasını solurken, ağzından herkesin önünde tek bir protesto sözcüğü çıkmış mıydı? O suskunluk aşağılanası bir suskunluktu ve besteci Stravinsky'ye ne kadar saygı duyuyorsa, düşünür Stravinsky'yi de o kadar hor görüyordu. Belki de kişisel dürüstlükle sanatsal dürüstlük hakkındaki sorusunun bir yanıtını oluşturuyordu bu; öncekinin eksikliği zorunlu olarak sonrakine bulaşmıyordu.

Sürgün bestecinin ziyareti sırasında iki kez karşılaşmışlardı. Karşılaşmaların hiçbirisi de başarılı sayılmazdı. Stravinsky ne kadar atak ve kendinden emin idiyse kendisi o kadar kaygılı ve çekingendi. Birbirlerine söyleyebilecek neleri olabilirdi ki? Bu yüzden,

"Puccini konusunda ne düşünüyorsunuz?" diye sormuştu.

"Ondan tiksinirim" diye yanıt vermişti Stravinsky,

Kendisi de karşılık olarak, "Ben de" demişti.

Her ikisi de bu konuda ciddi miydiler, söyledikleri mutlak mıydı? Büyük olasılıkla değildi. Birisi içgüdüsel olarak baskın, ötekisiyse içgüdüsel olarak boyun eğmiş davranıyordu. "Tarihsel karşılaşmaların" sıkıntılı yanı buradaydı.

Ahmatova'yla da "tarihsel bir karşılaşması" olmuştu. Onu Repina'da kendisini ziyaret etmeye davet etmişti. Ahmatova geldi. Kendisi sessizlik içinde oturdu; Ahmatova da konuşmadı; böyle geçirilen yirmi dakikadan sonra, Ahmatova kalkıp gitti. Sonradan, "Harikaydı" demişti.

Bu sessizlik için söylenecek çok şey vardı, sözcüklerin tükenip de müziğin başladığı o yer; aynı zamanda müziğin de tükendiği yer. Kendi durumunu bazen Sibelius'un durumuna benzetiyordu; Finli besteci yaşamının son çeyreğinde hiçbir şey yazmamış, bunu yapmak yerine Fin Halkı'nın Görkemi'ni vücuda getirerek koltuğunda oturmakla yetinmişti. Kötü bir var olma biçimi değildi bu ama kendisinde suskun kalabilme gücü olduğundan kuşkuluydu.

Sibelius belli ki tatminsizlik ve kendini hor görme duygularıyla doluydu. Geride kalan bütün elyazmalarını yaktığı gün omuzlarından büyük bir yük kalktığını hissettiği söyleniyordu. Anlamı vardı bunun. Birbirini kışkırtan kendini hor görme ile alkolün bir bağlantısı olması gibi. O bağlantıyı biliyordu, o kışkırtmayı çok iyi biliyordu.

Ahmatova'nın Repino'ya yaptığı ziyaretin ağızdan ağıza yayılan farklı bir hikâyesi vardı. Bu hikâyede Ahmatova şunu söylemişti: "Yirmi dakika boyunca konuştuk. Harikaydı." Eğer gerçekten bunu söylemiş idiyse, fantezilere kapılmıştı Ahmatova. Ama "tarihsel karşılaşmaların" sıkıntılı yanı buydu. Gelecek kuşaklar neye inanacaktı? Bazen, her şeyin farklı bir hikâyesi olduğunu düşünüyordu.

O ve Stravinsky orkestra yöneticiliğini tartıştıklarında, şunu itiraf etmişti:

"Nasıl korkulmayacağını bilmiyorum." O zamanlar, sadece orkestra yönetmekten söz ettiğini düşünüyordu. Şimdiyse, o kadar emin değildi.

Artık öldürülmekten korkmuyordu, bu doğruydu ve bunun bir avantaj olması gerekirdi. Yaşamasına izin verileceğini ve en iyi tıbbi bakımı alacağını biliyordu. Ama bir bakıma, bu daha kötüydü. Çünkü yaşayanları her zaman daha aşağıya çekmek mümkündür. Ölüler için bunu söyleyemezsiniz.

Sibelius Ödülü'nü almak üzere Helsinki'ye gitmişti. Aynı yıl, sadece mayıs ve ekim ayları arasında, Roma'da Accademia di Santa Cecilia, Londra'da Royal Academy of Music üyeliği, Paris'te Sanat ve Edebiyat Nişanı, Oxford Üniversitesi onursal doktorası... Bir karidesin karides kokteyli içinde yüzmesi gibi onurlar içinde yüzüyordu. Oxford'da, kendisi de onursal bir akademik unvan alan Poulenc'le tanıştı. Onlara, görünüşe bakılırsa bir zamanlar Fauré'ye ait olan bir piyano gösterdiler. Saygıyla, her biri birkaç akor çaldı.

Böylesi durumlar normal bir insana büyük bir haz verir, yaşın getirdiği tatlı ve hak edilmiş avuntular olarak kabul edilirdi. Ne var ki o normal bir insan değildi ve onu onurlara boğarken, ona aynı zamanda tümen tümen sebze yediriyorlardı. Şimdi ona yapılan saldırılar ne kadar da kurnazca farklıydı. Yüzlerinde gülümsemelerle, birkaç kadeh votkayla ve Genel Sekreter'e karın ağrısı vermek konusunda yaptıkları sempatik şakalarla geliyorlar ve sonra, yaltaklanmalarla, dalkavukluklarla, sessizliklerle ve beklentilerle oyunlarına devam ediyorlardı... kimi zaman sarhoş oluyor, kimi zaman da eve dönene ya da bir dostunun dairesine gidip gözyaşları, hıçkırıklar ve kendinden nefret etme haykırışları arasında bir koltuğa çökene kadar neler olup bittiğini gerçekte bilmediği oluyordu. Neredeyse düzenli olarak her gün, olduğu kişi olmayı hor gördüğü noktaya varmıştı durum. Yıllar önce ölmeliydi.

Aynı zamanda, *Mtsensk'li Lady Macbeth*'i ikinci bir kez öldürmüşlerdi. Stalin bir perdenin arkasına gizlenmişken Molotov, Mikoyan ve Jdanov'un kibirle gülüp alay ettikleri günden beri, yirmi yıldır yasaktı operası. Stalin ve Jdanov ölüp de Yumuşama Dönemi ilan edilince, dostu ve otuzlu yılların başından beri çalışma ortağı olan Glikman'ın yardımıyla operayı gözden geçirmişti. Resim defterine "Müzik Yerine Karmaşa" ifadesini yapıştırdığı gün yanında oturmuş olan Glikman. Yeni versiyonları Leningrad Maly Tiyatrosu'na gitti ve söz konusu tiyatro, operayı sahneleyebilmek için izin başvurusunda bulundu. Ne var ki girişim sürüncemede kaldı ve süreci hızlandırmanın en iyi yolunun bestecinin kendisinin SSCB'nin Bakanlar Kurulu'nun Birinci Başkan Yardımcısı'na bir dilekçe yazması olduğu tavsiyesinde bulunuldu. Bu da elbette küçük düşürücü bir şeydi, çünkü SSCB'nin Bakanlar Kurulu'nun Birinci Başkan Yardımcısı Vyaçeslav Mihailoviç Molotov'un kendisinden başkası değildi.

Yine de, mektubu yazdı ve Kültür Bakanlığı bu yeni versiyonu incelemek üzere bir komite atadı. Komite ulusun en seçkin bestecisine bir saygı jesti olarak onun Mojaiskoye Caddesi'ndeki dairesine bizzat gelecekti. Maly Tiyatrosu'nun yöneticisi ve orkestra şefi gibi Glikman da oradaydı. Komitenin kendisi besteciler Kabalevsky ve Şulaki, müzikolog Hubov ve yönetmen Tselikovsky'den oluşuyordu. Onların gelişlerinden önce son derece heyecanlıydı. Onlara librettonun daktilo edilmiş kopyalarını dağıttı. Sonra da Maksim yanı başında oturup nota kâğıtlarını çevirirken bütün operayı baştan sona çaldı ve bütün koral bölümleri söyledi.

Tedirgin bir suskunluğa evrilen bir duraklama olmuştu; derken komite çalışmasına başladı. Aradan yirmi yıl geçmişti ve onlar kurşun geçirmez bir kabinde oturan dört iktidar adamı değildiler; tersine, müzisyen meslek-

taşlarının dairesinde oturan dört müzik adamıydılar; ellerinde kan olmayan sofistike adamlar. Ancak sanki hiçbir şey değişmemiş gibiydi. Dinledikleri şeyi yirmi yıl önce yazılanlarla karşılaştırdılar ve onu öncekiler kadar kusurlu buldular. "Müzik Yerine Karmaşa" ifadesi resmi olarak asla geri çekilmediği için, bu görüşün ilkelerinin hâlâ uygulanabilir olduğunu ileri sürdüler. Bu ilkelerden bir tanesi onun müziğinin tıpkı baykuş gibi öttüğü, karga gibi gakladığı, kurt gibi uluduğu ve insanı soluksuz bıraktığıydı. Glikman operayı savunmaya uğraştı ama sesi Hubov tarafından hemen kesildi. Kabalevsky yapıtın bazı bölümlerini övdü ama bir bütün olarak ahlaken kınanabilir olduğunu çünkü katil ve fahişe bir kadının eylemlerini haklı çıkardığını ileri sürdü. Maly Tiyatrosu'ndan gelen iki kişi sessiz kaldılar; kendisi gözleri kapalı kanepenin üzerinde oturuyor ve komite üyelerinin fesatlıkta birbirleriyle yarışmalarını dinliyordu.

Göze batan sanatsal ve ideolojik kusurlarından ötürü operanın yeniden canlandırılmaması yönündeki tavsiyelerini görüş birliği içinde oyladılar. Kabalevksy, ona yaranmaya çalışıyormuş gibi,

"Mitya, niye acele ediyorsun ki, operanın zamanı henüz gelmedi" demişti.

Ona, bir daha gelecek gibi de görünmüyordu. "Eleştiri"leri için komiteye teşekkür etmiş ve sonra da Glikman'la birlikte Aragvi adlı restoranın özel odasına gitmişler, burada zilzurna sarhoş olana dek içmişlerdi. Yaşlılığın getirdiği az sayıdaki avantajdan biri de buydu: Artık bir iki kadehten sonra çöküp kalmıyordu. Arzu etse bütün gece boyunca sarhoş olmayı sürdürebilirdi.

Diaghilev, Rimski-Korsakov'u Paris'e gelmesi konusunda ikna etmeye çalışıyordu. Besteci de sürekli reddedip duruyordu. Sonunda, lord tavırlı menajer besteciyi gerçekten de gelmeye zorlayacak bir strateji buldu. Yel-

kenleri suya indirmiş Korsakov şunların yazılı olduğu bir kartpostal gönderdi: "Papağanın kendisini kuyruğundan çekerek aşağıya sürükleyen kediye dediği gibi 'Gideceksek, gidelim.'"

Evet, hayatı da çoğu kez ona böyle bir duygu vermişti. Başını çok fazla basamağa çarpmıştı.

Her zaman aşırı titiz bir adam olmuştu. Aşırı titiz olduğu kadar kaygılı da olduğu için berbere iki ayda bir, dişçiye de en az onun kadar sık gidiyordu. Ellerini her zaman yıkıyordu; içlerinde iki izmarit görür görmez kül tablalarını hemen boşaltıyordu. Şeylerin doğru dürüst çalıştığını bilmekten hoşlanıyordu: su, elektrik, musluk tesisatı. Takvimi; ailesinin, dostların ve meslektaşların doğum günü tarihleriyle işaretlenmişti ve listesinde olanlar için her zaman bir kartpostal ya da bir telgraf gönderirdi. Moskova dışındaki daçasına gittiğinde, postanın güvenilirliğini sınamak için yaptığı ilk şey her zaman kendine bir kartpostal göndermekti. Bu bazen önemsiz bir takıntıya dönüşse de, gerekli bir takıntıydı. Eğer bizi kuşatan dünya kontrolden çıkarsa, koruyabileceğimiz alanları kontrol etmeye çalışmalıyız. Ne denli küçük olursa olsunlar.

*

Bedeni geçmişte olduğu kadar heyecanlıydı; belki de daha heyecanlı. Ama zihni artık oradan oraya gitmiyordu; bugünlerde bir kaygıdan diğerine dikkatle ve de sekerek gidiyordu.

Zihni oradan oraya giden genç adamın, şoförlü arabasının arka koltuğundan dışarı bakan yaşlı adamı ne yapacağını merak etti.

Genç bir adamken onu son derece etkileyen şu Maupassant öyküsünün sonunda ne olduğunu merak etti:

tutkulu, gözü kör aşk hakkındaki öykü. Okura sevgililerin dramatik kaçamaklarının akıbeti söylenmiş miydi? Kitabı bulabilirse, bunu kontrol etmeliydi.

Serbest Aşk'a hâlâ inanıyor muydu? Belki de inanıyordu; teorik olarak; gençler için; serüvenciler için; kaygısızlar için. Ama çocuklar geldiğinde, her iki ebeveynin de kendi hazları peşinde koşması olanaksızdı; vicdan rahatsızlığına neden olmaksızın olanaksızdı. Kendi cinsel özgürlüklerine düşkün öyle çiftler tanımıştı ki çocukları sonunda kendilerini yetimhanelerde bulmuşlardı.

Çok yüksek bir bedeldi bu. Bu yüzden bir ayarlama olması gerekiyordu. Her şeyin karanfil yağı koktuğu kısmın bir kez ötesine geçince hayat bundan ibaretti. Sözgelimi, bir partner Serbest Aşk'ı uygulayabilirken ötekisi çocuklara bakabilirdi. Böylesi bir özgürlük yolunu tutanlar daha çok erkekler oluyordu; ama bazı durumlarda da kadınlar. Bütün ayrıntıları bilmeksizin ona belli bir mesafeden bakan birine kendi durumu böyle görünebilirdi. Böyle bir seyirci Nina Vasilyevna'yı, iş ya da haz, yahut aynı zamanda her ikisi için fazlasıyla evden uzakta görürdü. Ne mizaç ne de alışkanlık olarak ev yaşamına uygun biri değildi Nita.

Bir kişi bir başka kişinin haklarına gerçekten inanabilirdi, onun Serbest Aşk hakkına. Evet inanırdı ama, ilke ile pratiği arasında çoğu kez belli bir endişe yatıyordu. Bu yüzden kendini tamamen müziğine vermiş, müzik onun bütün dikkatini almış, dolayısıyla da onu avutmuştu. Gerçi kendini müziğine vermişken kaçınılmaz olarak çocuklarından uzak oluyordu. Ve bazen de, gerçeği itiraf etmek gerek, kendi flörtleri olmuştu. Flörtten daha fazlası. Elinden geleni yapmaya çalışmıştı, bir erkeğin bütün yapabileceği buydu.

Nina Vasilyevna o denli neşe ve hayat dolu, kendi derisinin içinde o denli rahattı ki, başkalarının da onu sevmesi hiç şaşırtıcı değildi. Bunu söylüyordu kendine; bu doğruydu, tamamen anlaşılabilir ve bazen de, ıstırap vericiydi. Ama onun kendisini sevdiğini, kendi başına yapamadığı ya da yapmaya istekli olmadığı birçok şeyden onu korumuş olduğunu ve aynı zamanda onunla gurur duyduğunu da biliyordu. Bütün bunlar önemliydi. Çünkü dışarıdan bakan, durumu anlamayan bir kişi o öldüğünde neler olup bittiğini de daha az anlayacaktı. Nina o sıralar A. ile birlikte Ermenistan'daydı ve birdenbire hasta düştü. Oraya Galya'yla birlikte uçmuşlardı, ne var ki Nita, onlar varır varmaz ölmüştü.

Sadece olguları belirtmek gerekirse: Moskova'ya Galya'yla birlikte trenle dönmüştü. Nina Vasilyevna'nın naaşı A.'nın eşliğinde uçakla yurda gönderilmişti. Cenaze töreninde her şey siyah, beyaz ve kızıldı: toprak, kar ve A.'nın hazırlattığı kırmızı güller. Mezarın başında A.'yı kendine yakın tuttu. Ve bunu izleyen ay boyunca da, ona yakın durdu ya da daha doğrusu, A.'yı yanından ayırmadı. Daha sonraları, Nita'yı ziyaret etmeye gittiğinde, çoğu kez, kabrin her tarafına serpilmiş olarak, A.'dan gelen kırmızı güller vardı. Onları görmek rahatlatıcıydı. Bazı insanlar bunu anlamazdı.

Bir keresinde Nita'ya kendisini terk etmeyi planlayıp planlamadığını sormuştu. Nita gülmüş ve şöyle yanıt vermişti: "A. yeni bir parçacık keşfedip de Nobel Ödülü'nü almadıkça terk etmeyeceğim." Her iki olayın da olasılığını hesap edemediğinden o da gülmüştü. Bazıları gülmüş olmasını anlamazdı. Doğrusu, şaşırtıcı değildi bu.

Gerçekten de yazıklandığı bir şey vardı. Hepsi birlikte Karadeniz kıyılarında genellikle farklı sanatoryumlarda kalıyorlarken, A. Nita'yı gezintiye götürmek üzere Buick arabasıyla gelirdi. Böyle araba gezintileri bir prob-

lem değildi. Kendisinin uğraşacağı müziği vardı hep; nerede olsa bir piyano bulma becerisine sahip biriydi. A. araba kullanmıyordu, bu yüzden bir şoförü vardı. Hayır, şoför de bir problem değildi. Problem Buick'ın kendisiydi. A. Buick'ı, ülkesine geri gönderilen bir Ermeni'den satın almıştı. Ve bunu yapmasına da izin verilmişti. Problem buydu. Prokofyev'e Ford alma izni verilmişti; A.'ya Buick'ını alma izni; Slava Rostropoviç'e bir Opel, sonra bir başka Opel, bir Land Rover ve sonra da bir Mercedes alma izni verilmişti. Onun, Dimitri Dimitriyeviç Şostakoviç'in yabancı bir araba satın alınmasına müsaade edilmemişti. Yıllar içinde, bir KIM-10-50, bir GAZ-MI, bir Pobeda, bir Moskvich ve bir Volga arasında seçim yapabilirdi... Bu yüzden evet, A.'yı krom kaplamaları, deri koltukları, şık farları ve aerodinamik çıkıntıları olan bir Buick'a sahip olduğu için kıskanıyordu; arabası farklı türden bir gürültü çıkardığı ve nereye gitse bir hareket yarattığı için ona haset ediyordu. O Buick arabanın adeta fiziksel bir varlığı vardı. Ve karısı Nina Vasilyevna, altın renkli gözleriyle, o arabanın içindeydi. Ve bütün ilkelerine karşın, bu da bazen bir problem oluşturuyordu.

Sınırsız aşk, yarını düşünmeden yaşanan aşk hakkındaki Maupassant öyküsünü buldu. Unuttuğu şey genç garnizon komutanının ertesi gün sahte alarm verdiği için sert bir şekilde azarlanması ve bütün taburunun Fransa'nın öteki ucuna transfer edilerek cezalandırılmasıydı. Beri yandan Maupassant kendini, öyküsü üzerinde birtakım spekülasyonlar yapmaya kaptırmıştı. Belki de bu, yazarın ilkin varsaydığı gibi, Homeros'a ve Antikite Yazarları'na yakışan kahramanca bir aşk hikâyesi değil, Paul de Kock'un kaleminden çıkacak türden ucuz ve modern bir öyküydü; belki de komutan şimdi bir yığın subay arkadaşına, yaptığı melodramatik jest ve bunun cinsel ödülü konusunda böbürleniyor bile olabilirdi. Maupassant, ilk jest ve aşk

gecesi kendi saflıklarını koruyor olsalar bile böylesi bir romans salgınının modern dünyada son derece muhtemel olduğu sonucuna vardı.

Öykü üzerinde kafa yordu, hayatında olup biten bazı şeyleri yeniden düşündü. Nita'nın bir başkasının hayranlığından dolayı duyduğu sevinç; Nobel Ödülü hakkındaki şakası. Şimdi kendisini belki de farklı bir şekilde görüp görmemesi gerektiğini merak etti: Tıpkı kente girmesi engellenmiş, bir geceyi süngü zoruyla Antibes Tren İstasyonu'nun bekleme salonunda geçirmeye zorlanmış şu işadamı, koca Mösyö Parisse'in düşündüğü gibi.

Dikkatini yeniden şoförün kulağına yöneltti. Batı'da bir şoför bir hizmetkârdı. Sovyetler Birliği'nde ise, bir şoför, iyi para ödenen ve saygıdeğer bir mesleğe sahip bir kimse. Savaştan sonra, birçok şoför askeri deneyimi olan mühendisler arasından çıkıyordu. Şoförünüze saygıyla davranmayı biliyordunuz. Araba kullanmasını ya da arabanın durumunu hiçbir zaman eleştirmiyordunuz, çünkü böyle en küçük yorum bile çoğu kez arabanın iki hafta boyunca gizemli bir hastalıktan yatağa düşmesiyle sonuçlanıyordu. Şoförünüze ihtiyaç duymadığınızda, onun muhtemelen kendi hesabına çalıştığını, ekstradan para kazandığını da bilmezden geliyordunuz. Bu yüzden ona saygı duyuyordunuz ve zaten böyle olması gerekiyordu çünkü o bazı bakımlardan sizden daha önemliydi. O denli başarılı şoförler vardı ki kendi şoförleri vardı. Kendileri için başkalarına beste yaptırtacak kadar başarılı besteciler var mıydı? Muhtemelen vardı; böylesi söylentiler yaygındı. Khrennikov'un İktidar tarafından sevilmekle öylesine meşgul olduğu söyleniyordu ki ancak müziğinin taslağını yapacak vakti oluyor, orkestrasyonu onun yerine başkaları gerçekleştiriyordu. Gerçek belki de buydu, ama öyle olsa bile, çok fazla önemli değildi: Orkestrasyonu Khrennikov'un kendisi yapsa da müzik daha iyi ya da daha kötü olmazdı.

Khrennikov hâlâ yerindeydi. Son derece hevesle tehditler savurup zorbalık eden; eski öğretmeni Shebalin'e bile eziyetten geri kalmayan; bestecilere nota kâğıdı satın alma izni veren her türlü boktan evrakı sanki şahsen imzalıyormuş gibi davranan, Jdanov'un yardakçısı Khrennikov. Bir balıkçı bir diğerini uzaktan nasıl seçerse Stalin tarafından öyle seçilen Khrennikov.

Khrennikov'un dükkân tezgâhtarına müşteri rolünü oynamak zorunda kalanlar onun hakkında belli bir hikâyeyi anlatmaktan hoşlanıyorlardı. Bir gün, Besteciler Birliği'nin Genel Sekreteri Stalin Ödülü için adayları tartışmak üzere Kremlin'e çağrılmıştı. Liste her zamanki gibi Birlik tarafından hazırlanmıştı, ama son seçimi yapacak olan Stalin'in kendisiydi. Hangi sebepledir bilinmez, bu kez Stalin dostane tavırlı Baş Dümenci rolünü oynamaya değil de, tezgâhtara mütevazı konumu anımsatmaya karar verdi. Khrennikov içeri alındı; Stalin çalışıyormuş gibi onu görmezden geldi. Khrennikov gitgide daha kaygıya kapıldı. Stalin gözlerini kaldırıp baktı. Khrennikov aday listesi konusunda bir şeyler mırıldandı. Buna karşılık Stalin, dedikleri gibi, "gözünü ondan ayırmadı." Ve Khrennikov, oracıkta, altına doldurdu. Paniğe kapılmış bir halde birtakım özürler sıralayarak, İktidar'ın huzurundan kaçtı.

Dışarıda, bu tür muamelelere tamamen alışık iriyarı iki erkek hasta bakıcı buldu, hastabakıcılar onu tutup aldılar, özel bir odaya götürdüler, hortumla iyice bir yıkadılar, aklayıp pakladılar, kendini toplamasına müsaade ettiler, sonra da pantolonunu geri verdiler.

Böylesi bir davranış, elbette, anormal değildi. Ve, herkesi bir kaprisiyle yok edebilecek bir tiranın huzurundayken bağırsaklarını tutamadığı için bir insanı kesinlikle hor göremiyordunuz. Hayır, Tihon Nikolayeviç Khrennikov'u hor görme nedeniniz şuydu: Utancını kendinden geçerek anlatmış olması.

Şimdi Stalin ölmüş, Jdanov ölmüş ve tiranlık da artık kabullenilmez olmuştu; gelin görün ki Khrennikov hâlâ oradaydı, yerinden kımıldamıyordu, eski patronlarına dalkavukluk ettiği gibi yeni patronlarına da dalkavukluk ediyordu; evet, bazı yanlışların yapılmış olabileceğini kabul ediyordu, ama öyle olsa bile, bunların hepsi mutluluk verecek şekilde düzeltilmişti. Khrennikov, elbette, hepsinden çok yaşayacaktı, ama bir gün o bile ölecekti. Tabii bu uygulanmayan bir doğa yasası olmadıkça: Belki de Tihon Khrennikov sonsuza dek yaşayacaktı; İktidar'ı seven, onun da kendisini sevmesini sağlamayı bilen insanın kalıcı ve gerekli bir simgesi. Khrennikov'un kendisi olmasa bile, onun ikizleri ve ardılları, toplumun nasıl değiştiğine bakmaksızın, sonsuza dek yaşayacaklardı.

Ölümden korkmadığını düşünmekten hoşlanıyordu. Korktuğu hayattı, ölüm değil. İnsanların ölümü daha sık düşünmeleri ve kendilerini ölüm fikrine alıştırmaları gerektiğini düşünüyordu. Ölümün size hiç çaktırmadan yaklaşmasına izin vermek yaşamanın en iyi yolu değildi. Kendinizi ona aşina kılmanız, onun hakkında yazmanız gerekirdi. Ya sözcüklerle ya da onun durumunda, müzikle. Eğer ölüm konusunda daha önceleri düşünmüş olsak, daha az yanlış yapardık diye inanıyordu.

Kendisinin çok yanlış yapmamış olmasından kaynaklanmıyordu bu inanç.

Ve bazen de, ölümle bu denli sık ilgilenmiş olmasa da aynı ölçüde yanlış yapmış olacağını düşünüyordu.

Ve kimi zaman da, ölümün ona en çok dehşet veren şey olduğunu düşünüyordu.

İkinci evliliği; yanlışlarından biri bu olmuştu. Nita ölmüş ve sonra, neredeyse bir yıl sonra, annesi ölmüştü. Yaşamındaki iki güçlü kadın figürü, onun kılavuzları, öğretmenleri, koruyucuları olan kadınlar. Çok yalnız kalmıştı. Operası kısa bir zaman önce ikinci bir kez öldürül-

müştü. Kadınlarla gelgeç ilişkiler kurma yeteneği olmadığını biliyordu; yanında bir kadına ihtiyaç duyuyordu. Böylelikle, Dünya Gençlik Festivali'nde En İyi Toplu Koro için jüri başkanlığı yaparken, gözü Margarita'ya ilişmişti. Bazıları onun Nina Vasilyevna'ya benzediğini söylüyorlardı ama kendisi bir benzerlik göremiyordu. Margarita Komünist Gençlik Organizasyonu için çalışıyordu ve belki de yoluna kasten çıkmıştı, gerçi bu bir mazeret değildi. Müzik konusunda hiç bilgisi yoktu, dahası müzikle çok az ilgileniyordu. Hoşa gitmeye uğraşmış, ama başarılı olamamıştı. Dostlarından hiçbirisi bu kızdan hoşlanmamış, evliliğe de onay vermemişti; evlilik elbette birdenbire ve gizlice olmuştu. Galya ve Maksim onu kabullenmediler; annelerinin yerini bu denli çabucak aldığında ne bekleyebilirdi ki? Bu nedenle o da onları kabullenmedi. Bir gün, Margarita onlar hakkında şikâyetlerde bulunurken, tamamen ifadesiz bir yüzle:

"Çocukları niye öldürmüyoruz ki, öldürsek bundan böyle mutlu mesut yaşayabiliriz?" dedi.

Margarita bu sözü ne anladı, ne de taşıdığı mizahı kavramış gözüktü.

Ayrıldılar, sonra da boşandılar. Margarita'nın kabahati değildi, kabahat tamamen kendisindeydi. Margarita'yı imkânsız bir duruma sokmuştu. Yalnızlığı içinde, paniklemişti. Doğrusu şu ki, yeni hiçbir şey yoktu.

Voleybol yarışmalarını yönetmenin yanı sıra, tenis hakemliği de yapmıştı. Bir keresinde, Kırım'da hükümet görevlilerine tahsis edilmiş bir sanatoryumda, o zamanlar KGB başkanı olan General Serov'un dahil olduğu bir maçı yönetirken bulmuştu kendini. General ne zaman top çizgiye değdi mi yoksa değmedi mi diye bir tartışma çıkarsa, geçici otoritesini kullanmaktan haz alırdı. "Hakemle tartışma olmaz" diye komut verirdi. İktidar'la yapmaktan zevk aldığı az sayıdaki konuşmadan biri olmuştu bu.

Naif biri miydi? Elbette. Öte yandan, tehditlere, korkutmalara ve iğrenç sövüp saymalara o kadar alışmıştı ki övgü ve gönül okşayıcı sözlerden kuşkulanması gerektiği kadar kuşkulanmıyordu. Tek aldanan kendisi de değildi. Mısır Koçanı Nikita Kişi Kültü'nü itham ettiğinde, Stalin'in yanlışları kabullenilip kurbanlarından bazılarına ölümlerinden sonra iade-i itibar yapıldığında, insanlar toplama kamplarından dönmeye başladıklarında ve İvan Denisoviç'in *Bir Günü* yayımlandığında, erkekler ve kadınlar nasıl olur da bir şeyler ummaktan geri kalabilirlerdi? Stalin'in devrilmesinin Lenin'in öğretisinin yeniden gündeme gelmesi anlamına geldiğinin, siyasal çizgi değişikliklerinin çoğu kez rakipleri alt etmek için tasarlandığının, Soljenitsin'in romanının kendisine göre, üzeri yaldızlanmış bir gerçeklik olduğunun ve hakikatin romanda anlatılandan on kat kötü olduğunun ne önemi vardı: Böyle olsa bile, erkekler ve kadınlar nasıl olur da bir şeyler ummaktan geri kalabilirler ya da yeni yöneticilerin eskilerden daha iyi olduklarına inanabilirlerdi?

Ve bu, elbette, kavrayıcı ellerin ona uzandığı noktaydı. Her şey nasıl da değişti görün, Dimitri Dimitriyeviç, nasıl onurlara boğulduğunuzu, nasıl ulusun gözbebeği olduğunuzu, Sovyetler Birliği'nin elçisi olarak ödüller ve akademik dereceler almak üzere yurtdışına gitmenize nasıl izin verdiğimizi, size ne kadar değer verdiğimizi görün! Daça'yı ve şoförü emrinize amade ediyoruz, başka ihtiyacınız var mı Dimitri Dimitriyeviç? Bir kadeh daha votka için, kaç kadeh tokuşturursak tokuşturalım arabanız yine de bekliyor olacak. Genel Sekreter döneminde hayat çok daha iyi, siz de aynı görüşte değil misiniz?

İyiliği bir karşılaştırma ölçüsüne vurmak gerektiğinde, aynı görüşte olmak zorunda kaldı. Tek kişilik bir hücreye kapatılan bir tutsağın yaşamının yanına bir hücre arka-

daşı verilmesi, demir çubuklara tırmanıp sonbahar havasını içine çekmesine müsaade edilmesi ve muhafızın artık çorbasının içine tükürmemesi, en azından, tutsağın yanında tükürmemesi, durumunda olacağı şekilde daha *iyiydi*. Evet, o anlamda daha iyiydi. İşte bu sebeple, Dimitri Dimitriyeviç, Parti sizi kalpten şöyle bir kucaklamak istiyor. Kişi Kültü dönemi sırasında nasıl bir kurban haline getirildiğinizi hepimiz anımsıyoruz, ama Parti verimli bir özeleştiride bulundu. Daha mutlu zamanlar geldi. Bu yüzden sizden bütün istediğimiz Parti'nin değişmiş olduğunu kabul ediyor olmanız. Bu da çok fazla şey istemek olmuyor, öyle değil mi, Dimitri Dimitriyeviç?

Dimitri Dimitriyeviç. Uzun yıllar önce, adının Yaroslav Dimitriyeviç olmasına karar verilmişti. Ta ki babası ve annesi zorbaca davranan bir papaz tarafından ona bu adı koymaktan caydırılana dek. Anne ve babasının kendi çatıları altında edepli bir davranış ve münasip bir dindarlık örneği sergilemiş olduğunu söyleyebilirsiniz. Ya da onun korkaklık yıldızı altında doğduğunu, yahut en azından vaftiz edildiğini, söyleyebilirsiniz.

*

İktidar'la Üçüncü ve Son Konuşma'sı için seçtikleri adam Pyotr Nikolayeviç Pospelov'du. Rusya Federasyonu Merkez Komitesi Bürosu Üyesi, Parti'nin 1940'lı yıllar boyunca baş ideoloğu, *Pravda*'nın eski editörü, Yoldaş Troşin'in öğretmenliğini yaptığı dönemde okumaktan geri kaldığı şu kitaplardan birinin yazarı. Yaka iliğinde altı Lenin Nişanı'ndan biriyle gerçekliğine inanılır bir çehre. Pospelov, Kruşçev'in olmazdan önce Stalin'in sıkı bir destekçisiydi. Stalin'in Troçki'yi yenilgiye uğratmasının Sovyetler Birliği'nde Leninizm'in saflığını nasıl koruduğunu şakır şakır açıklayabiliyordu. Bugünlerde

Stalin gözden düşmüştü ama Lenin yeniden göze girmişti. Dişli çarklar birkaç kez daha dönerse Mısır Koçanı Nikita gözden düşecekti; dişli çarkların tekrar dönmesinden sonraysa belki Stalin ve Stalinizm geri dönecekti. Ve bu dünyanın Pospelovları, Khrennikovlar gibi, her bir değişikliği değişiklik olmazdan önce sezecekler, kulakları yerde, gözleri esas şansta ve her türlü rüzgâr değişikliğini değerlendirebilmek için de ıslak parmakları havada olacaktı.

Ama önemli değildi bu. Önemli olan Pospelov'un, İktidar'la en son ve en yıkıcı Konuşma'sında muhatabı olmasıydı.

"Harika haberlerim var" demişti Pospelov, sırf kendisini davet etmekten hiçbir zaman geri kalmadıkları için katıldığı bir resepsiyonda onu bir köşeye çekerek. "Nikita Sergeyeviç sizin Rusya Federasyonu Besteciler Birliği Başkanı olarak atanmanızı şahsen bildirmiş bulunuyor."

"Bu çok çok büyük bir onur" diye yanıt vermişti içgüdüsel olarak.

"Ama Genel Sekreter'den gelince muhtemelen ret edebileceğiniz bir onur değil."

"Böyle bir onura layık değilim ben."

"Belki de liyakatinizi değerlendirmek size düşmez. Nikita Sergeyeviç bu konuda sizden daha uygun bir kişidir."

"Büyük olasılıkla kabul edemem."

"Hadi, hadi, Dimitri Dimitriyeviç, dünyanın her bir köşesinde yüksek onurlar kabul ettiniz, bunları kabul ettiğinizi görmek bizlere kıvanç verdi. Bu yüzden kendi anayurdunuzun size sunduğu bir onuru nasıl olup da ret edebileceğinizi bir türlü anlayamıyorum."

"Maalesef çok az zamanım var. Ben bir besteciyim, başkan değil."

"Çok fazla zamanınızı almazdı. Bunun icabına bakarız."

"Ben bir besteciyim, başkan değil."

"Siz yaşayan en büyük bestecimizsiniz. Böyle olduğunuzu herkes kabul ediyor. Zor yıllar geride kaldı. İşte bu yüzden bu kadar önemli bu."

"Sizi anlayamıyorum."

"Dimitri Dimitriyeviç, Kişi Kültü dönemi sırasında bazı mağduriyetlere uğramaktan nasıl kaçamadığınızı hepimiz biliyoruz. Gerçi, şunu da söyleyebilirim ki, çoğu kişiden daha fazla korunuyordunuz."

"Bana hiç de o şekilde gelmediğine sizi temin ederim."

"Başkanlığı kabul etmeniz de işte bunun için bu kadar önemli. Kişi Kültü'nün sona erdiğini göstermek için. Daha dobra konuşmak gerekirse, Dimitri Dimitriyeviç, Genel Sekreter yönetimi altında yapılan değişikliklerin güvenli bir hale getirilmesi gerekiyorsa, bunların kamusal beyanlar ve size sunulan türden atamalarla desteklenmesi de lazımdır."

"Bir mektup imzalamaktan her zaman mutluluk duyarım."

"İstediğim şeyin bu olmadığını biliyorsunuz."

"Buna layık değilim" diye yinelemişti, "Genel Sekreter'in yanında bir solucandan başka bir şey değilim ben" diye ekleyerek.

Verdiği karşılığa gerçekten de inanmadan kıkırdayan Pospelov'un imayı anlayacağından kuşkusu vardı.

"Doğuştan alçakgönüllülüğünüzü yenebileceğimizden eminim, Dimitri Dimitriyeviç. Ama bir başka sefer daha fazla konuşuruz."

Her sabah, dua etmek yerine, kendi kendine Yevtuşenko'nun iki şiirini okurdu. Şiirlerden bir tanesi, hayatların İktidar'ın gölgesi altında nasıl yaşandığını betimleyen, "Kariyer" başlıklı şiirdi.

Galileo'nun gününde, aynı meslekten bir bilim adamı
Daha aptal değildi Galileo'dan.
Farkındaydı elbette Yeryüzünün döndüğünün,
Ama aynı zamanda besleyecek büyük bir ailesi olduğunun.

Vicdan ve tahammül hakkında bir şiirdi bu.

Ama zamanın bir gösterme şekli vardır
En inatçıların en zeki olduğunu.

Doğru muydu bu? Hiçbir zaman tam olarak karar veremiyordu. Şiir, tutkuyla sanatsal doğru sözlülük arasındaki farkı işaret ederek son buluyordu.

Bu nedenle sürdüreceğim kariyerimi
Hiçbir kariyeri sürdürmemeye çalışarak.

Bu dizeler ona hem rahatlık veriyor hem de onu sorguluyordu. Bütün kaygılarına, korkularına ve Leningrad nezaketine karşın, temelde müzikteki hakikati onu gördüğü biçimde sürdürmeye çalışmış inatçı bir adamdı.

Ancak "Kariyer" şiiri esas olarak vicdan hakkındaydı ve kendi vicdanı onu suçluyordu. Sonuçta, bir vicdanın, tıpkı ağız boşluklarında diş arayan bir dil gibi, zayıflık, ikiyüzlülük, korkaklık, kendini aldatma bölgelerini aramadıkça ne yararı vardır ki? Ağzında her zaman bir şeylerin yolunda gitmediğinden kuşkulanarak her iki ayda bir dişçiye gidiyorsa, vicdanını da haftanın her günü, ruhunda bir şeylerin yolunda gitmediğinden kuşkulanarak yokluyordu. Kendini suçlayacak birçok şey vardı: unutma olayları, yetersiz kalma durumları, yapılan uzlaşmalar, Sezar'a ödenen bedel. Kendini zaman zaman, hem Galileo hem de doyurması gereken boğazlar olan genç bilim adamı olarak görüyordu. Doğası elverdiği

ölçüde cesur biri olmuştu; ne var ki hep daha fazla cesaret gösterilebilirdi diye ısrar eden bir vicdan peşini bırakmıyordu.

Bunu izleyen haftalarda, Pospelov'dan kaçmayı umdu ve bunun için uğraştı; gelgelelim Pospelov bir akşam yine sohbet, ikiyüzlülük ve ağzına kadar taşan içki kadehleri arasında onun yanı başındaydı.

"Ee, Dimitri Dimitriyeviç, meseleyi yeniden düşündünüz mü bari?"

"A, size söylediğim gibi, bu mevkiye hiç layık değilim ben."

"Nikita Sergeyeviç'e başkanlığa atanmayı ciddi biçimde düşünmeye rıza gösterdiğinizi aktardım ve bir tek alçakgönüllülüğünüzün bunu yapmaktan sizi alıkoyduğunu söyledim."

Önceki konuşmalarını da aynı şekilde çarpıttığını düşünmek üzere durakladı, ama Pospelov acele edip duruyordu.

"Hadi, hadi, Dimitri Dimitriyeviç, alçakgönüllülüğün de bir çeşit kendini beğenmişliğe dönüştüğü bir nokta vardır. Kabul edeceğinize güveniyoruz ve kabul de edeceksiniz. Elbette, her ikimizin de bildiği gibi, Rusya Federasyonu Besteciler Birliği başkanlığı bundan ibaret değil. Bu sebeple tedirginliğinizi tamamen anlıyorum. Ama şimdi zamanın geldiği konusunda hepimiz görüş birliğine varmış bulunuyoruz."

"Hangi zaman geldi?"

"Şey, Parti'ye katılmadan Birlik'in başkanı olamazsınız. Bu, bütün anayasal kurallara aykırı olurdu. Bunu elbette biliyordunuz. Bu yüzden tereddüt ettiniz. Ama sizi temin ederim ki, önünüze konmuş hiçbir engel olmayacak. Artık bir başvuru formunu imzalamanın ötesinde bir şey yok gerçekte. Gerisiyle biz ilgileneceğiz."

Birdenbire, sanki ciğerlerinden bütün nefesinin soğurulmuş olduğunu hissetti. Bunun geldiğini nasıl, niçin görmemişti? Bütün o terör yılları boyunca bir Parti üyesi olarak olayları kendisi için daha kolay hale getirmeye hiç uğraşmadığını söyleyebilmişti. Ve şimdi, sonunda, büyük korku sona erdikten sonra, ruhu için gelmişlerdi.

Yanıt vermeden önce kendini toplamaya çalıştı, ama buna rağmen sözler ağzından alelacele çıktı.

"Pyotr Nikolayeviç, bu işe hiç layık değilim, hiç uygun değilim. Mayamda siyaset yapmak yok benim. İtiraf etmem gerekir ki Marksizm-Leninizm'in temel ilkelerini hiçbir zaman gerçekten kavramadım. Aslında, bir seferinde bana özel bir öğretmen tuttular, Yoldaş Troşin'i ve sonra, verdikleri bütün kitapları, anımsadığım kadarıyla onların arasında sizin de bir kitabınız vardı, evet bütün bu kitapları görev duygusuyla okudum, ama öylesine az ilerleme kaydettim ki, korkarım daha çok bilgi sahibi olana dek beklemem gerekiyor."

"Dimitri Dimitriyeviç, o talihsiz ve deyimimi mazur görün gereksiz özel siyaset öğretmeni atama konusunu hepimiz biliyoruz. Sizin için çok aşağılayıcı bir şeydi bu, aynı zamanda Kişi Kültü rejimindeki hayatın karakteristik bir yanıydı. Zamanın nasıl değiştiğini ve Parti üyelerinden artık siyaset teorisini derinlikli olarak kavramalarının beklenmediğini göstermek için bir neden daha. Günümüzde, Nikita Sergeyeviç yönetimi altında, hepimiz daha özgürce soluk alıyoruz. Genel Sekreter hâlâ genç bir adam ve planları yıllara uzanıyor. Bu yeni yolları, bu yeni soluk alma özgürlüğünü onayladığınızı görmek bizim için önemli."

Şu an kesinlikle pek az soluk alma özgürlüğü hissediyordu; bir başka savunmaya geçti.

"Gerçek şu ki, Pyotr Nikolayeviç, anladığım kadarıyla Parti üyeliğiyle tamamen bağdaşmaz olan bazı dini inançlarım var."

"Birçok yıl boyunca akıllılık ederek kendinize sakladığınız inançlar... Elbette var böyle inançlarınız. Bunlar herkes tarafından bilinmediğine göre, alt etmemiz gereken bir problem değil. Size bu konuda yardımcı olmak için özel bir öğretmen gönderecek değiliz... Nasıl diyeyim, bu eski moda eksantriklik konusunda."

"Sergey Sergeyeviç Prokofyev bir 'Christian Scientist' idi" diye yanıt verdi düşüncelere dalarak. Derken, bu karşılığın tamı tamına uygun düşmediğini fark ederek, "kiliseleri yeniden açacağınızı kastetmiyorsunuz ya?" diye sordu.

"Hayır, bunu söylemiyorum, Dimitri Dimitriyeviç. Ama elbette, çevremizi şimdi daha tatlı bir hava sardığına göre, yakında neyi tartışmakta özgür olacağımızı kim bilir. Yeni ve seçkin Parti üyemizle birlikte tartışmakta özgürüz."

"Ancak" diye yanıt verdi, tanrısal olandan tikel olana saparak, "ancak, yanlışım varsa beni düzeltin, bir Birlik başkanının bir Parti üyesi olması için zorlayıcı bir neden yok."

"Böyle olmaması tasavvur edilemez."

"Ancak Konstantin Fedin ile Leonid Sobolev Yazarlar Birliği'nde yüksek mevkilerde bulunuyorlardı ve Parti üyesi değillerdi."

"Gerçekten de öyle. Ama Şostakoviç'le karşılaştırıldığında Fedin'le Sobelev'in adlarını kim duymuştur ki? Bu bir kanıt değil. Siz bestecilerimizin en ünlüsü, en çok takdir edilenisiniz. Sizin Parti üyesi olmaksızın Birlik başkanı olmanız tasavvur edilebilir bir şey olmazdı. Nikita Sergeyeviç'in Sovyetler Birliği'nde müziğin gelecekteki gelişimi konusunda birtakım planları olduğu için katılmanızı gerektiren bir neden daha."

Bir çıkış yolunun kokusunu alarak, "Ne planı? Müzik planları hakkında hiçbir şey okumadım" diye sordu.

"Elbette okumadınız. Çünkü bu planları formüle etmek için uygun komiteye yardıma davet edileceksiniz."

"Müziğimi yasaklamış olan bir partiye katılamam."

"Hangi müziğiniz yasaklandı, Dimitri Dimitriyeviç? Bağışlayın bilmiyorsam..."

"*Mtsensk'li Lady Macbeth*. İlkin Kişi Kültü döneminde yasaklandı ve Kişi Kültü yıkıldıktan sonra yeniden yasaklandı."

"Evet" diye yanıt verdi Pospelov yatıştırırcasına, "bunun size nasıl bir güçlük gibi görünebileceğini anlayabiliyorum. Ama sizinle pratik bir adam bir diğer pratik adamla nasıl konuşursa öyle konuşayım. Operanızı icra ettirebilmenizin en iyi, en muhtemel yolu sizin Parti'ye katılmanızdır. Bu dünyada bir şeyler alabilmek için bir şeyler vermeniz gerekir."

Adamın kaypaklığı onu öfkelendirdi. Bu yüzden ortaya koyabileceği son argümanına başvurdu.

"O zaman size pratik bir adamın bir diğer pratik adama yanıt vereceği gibi yanıt vereyim. İnsanları öldüren bir partiye asla katılmayacağım, bunun benim temel hayat ilkelerimden biri olduğunu her zaman söylemişimdir."

Pospelov hemen karşılık vermekte gecikmedi. "Ama bu tam da benim söylemek istediğim şey, Dimitri Dimitriyeviç. Biz, yani Parti, değiştik. Günümüzde hiç kimse öldürülmüyor. Nikita Sergeyeviç yönetimi döneminde bana öldürülmüş olan bir kişinin adını söyleyebilir misiniz? Tek bir kişinin? Tam tersine, Kişi Kültü döneminin kurbanları normal hayata geri dönüyorlar. Tasfiyeye uğrayanlara iade-i itibar yapılıyor. Böylesi çalışmaların sürmesine ihtiyacımız var. Gericiler kampının güçleri her daim mevcut ve hafifsenmemesi gerekiyor. Sizden bunun için yardım istiyorum, ilericiler kampına katılmanız için."

Buluşmadan bitik bir halde ayrıldı. Sonra, bir başka buluşma oldu. Ve bir başka. Yüzünü ne yana dönse, Pospelov'u, elinde bir kadeh, ona doğru geliyormuş gibi geliyordu ona. Hatta adam rüyalarına girmeye başladı; sakin, akılcı bir sesle konuşuyor, ancak onu deliliğe sürüklüyordu. Yalnız bırakılmak dışında başka ne istemişti ki? Ailesine değil ama Glikman'a içini açtı. İçiyor, çalışamıyordu, sinirleri alt üst olmuştu. Bir insan hayatında ancak bu kadarına katlanabilirdi.

1936, 1948, 1960. Onun için her on iki yılda bir gelmişlerdi. Ve her biri, elbette, bir artık yıldı.

"Kendisiyle yaşayamıyordu." Sadece bir cümleydi bu, ama doğru bir cümleydi. İktidar'ın baskısı altında, benlik çatlar ve bölünür. Kamusal korkak mahrem kahramanla birlikte yaşar. Ya da tam tersi olur. Yahut, daha çok görülen biçimiyle, kamusal korkak mahrem korkakla birlikte yaşar. Ama bu da fazla basit bir görüştü: Bir baltayla ikiye bölünmüş insan fikri. Daha iyisi şuydu: Bir molozun yüz parçasına ayrılmış ve bir zamanlar nasıl bir arada olduklarını, olduğunu, boşu boşuna anımsamaya çalışan bir adam.

Dostu Slava Rostropoviç insanın sanatsal yeteneği ne kadar büyük olursa, eziyetlere o kadar iyi dayanabileceğini ileri sürüyordu. Bu görüş belki başkaları için doğruydu, her halükârda iyimser bir yapısı olan Slava için kesinlikle doğruydu. Slava daha gençti ve önceki on yıllar içinde neler olup bittiğini bilmiyordu. Ya da insanın ruhunun, sinirlerin alt üst olmasının nasıl bir şey olduğunu. O sinirler bir kez gidince, onun yerine yenisini bir keman teli koyar gibi koyamıyordunuz. Ruhunuzun derinliklerinde bir şey eksik kalıyordu ve geride bıraktığınız bütün şey –evet, neydi bu?– belli bir taktik kurnazlık, dünyevi olmayan sanatçıyı oynama yeteneği, müziğinizi ve ailenizi ne pahasına olursa olsun koruma kararlılığıydı. Doğ-

rusu, renk ve azimden öylesine yoksun bir ruh hali içindeydi ki buna bir ruh hali bile denilemezdi; bunun belki de bugünün bedeli olduğunu düşünüyordu.

Bu yüzden, ölmekte olan bir adamın bir papaza boyun eğmesi gibi, Pospelov'a boyun eğdi. Ya da zihni votkayla uyuşmuş bir hainin bir infaz mangasına boyun eğmesi gibi. Önüne konulan evrakı imzaladığında elbette intiharı düşündü ama zaten ahlaki olarak intihar ettiğine göre fiziksel intiharın ne anlamı olacaktı ki? Hap satın alıp saklaması ve sonra da yutmak için gerekli cesareti gösterip göstermemesi bile değildi mesele. Şimdi mesele daha çok, hayatının bu kavşağında, intiharın gerektirdiği özsaygının bile onda eksik olmasıydı.

Ama, Jurgensen'in kulübesine yaklaşırlarken annesinin elinden kurtulan küçük çocuk gibi, kaçmaya yeltenecek korkak bir yan da vardı onda. Parti'ye katılmak için başvuru formunu imzaladı, sonra da Leningrad'a kaçıp kız kardeşiyle birlikte bir köşeye çekildi. Ruhunu ele geçirebilirler ama bedenini ele geçiremezlerdi. Seçkin bestecinin gerçek bir solucan olduğunu kanıtladığını, Mısır Koçanı Nikita'nın Sovyet müziğinin geleceğine ilişkin harika ama şimdilik tümüyle biçim verilmiş olmaktan uzak fikirlerini geliştirmesine yardımcı olmak için Parti'ye katıldığını ilan edebilirlerdi. Ne var ki, onun yokluğunda ahlaki ölümünü ilan edebilirlerdi. Her şey son bulana dek kız kardeşiyle birlikte kalacaktı.

Derken telgraflar gelmeye başladı. Resmi duyuru Moskova'da bilmem şu-şu tarihte olacaktı. Toplantıya bizzat katılması için ona yalnızca rica edilmiyor, bu mevcudiyet gerekli kılınıyordu. Önemli değil, diye düşündü, Leningrad'da kalacağım ve eğer benim Moskova'da olmamı istiyorlarsa, beni bağlayıp oraya kadar sürüklemeleri gerekecek. Yeni Parti üyelerini nasıl aldıklarını hele bir

görsün dünya; insanları derdest edip soğan çuvalı gibi taşıyarak.

Naif, korkuya kapılmış tavşan kadar naif. Bir telgraf çekip rahatsız olduğunu ve kendi infazına üzülerek katılamayacağını söyledi. Vaziyet bu olunca duyurunun o kendini daha iyi hissedene kadar bekleyebileceğini belirttiler. Ve elbette bu arada haberler sızmış, Moskova'nın her yanına yayılmıştı. Dostlar, gazeteciler telefon ediyordu. Acaba bundan dolayı daha çok mu korkuyordu? İnsanın yazgısından kaçış yoktur. Ve böylelikle, Moskova'ya döndü; Parti'ye katılmak için başvuruda bulunduğunu, dilekçesinin de kabul edildiğini bildiren bir başka beyan okudu. Öyle görünüyordu ki Sovyet iktidarı sonunda onu sevmeye karar vermişti ve o, hayatında hiçbir zaman daha yapışkan bir kucaklanma hissetmemişti.

Nina Vasilyevna'yla evlendiğinde, bunu annesine önceden söyleyemeyecek kadar korkmuştu. Parti'ye katıldığında, bunu çocuklarına önceden söyleyemeyecek kadar korkmuştu. Hayatındaki korkaklık çizgisi dosdoğru ilerleyen ve gerçek olan bir şeydi.

Sadece Maksim babasının iki kez ağladığını gördü: Nina öldüğünde ve Parti'ye katıldığında.

Demek, bir korkaktı. Demek insan, bir sincabın bir tekerleğin üzerinde dönmesi gibi ortalıkta dönüyordu. Demek, geriye kalan bütün cesaretini müziğe ve korkaklığını da hayatına dökecekti. Hayır, bu fazla... rahatlatıcıydı. Yani şöyle demekti: A, özür dilerim, ama görüyorsunuz ya ben korkağın tekiyim, bu konuda yapabileceğim gerçekten hiçbir şey yok, Ekselansları, yoldaş, Büyük Önder, eski dost, eşim, kızım, oğlum. Bu her şeyi karmaşık olmaktan kurtarırdı ama öte yandan, hayat basitliği her zaman reddediyordu. Sözgelimi, Stalin'in kendisinden değil, ama Stalin'in iktidarından korkmuştu; telefonda da, yüz yüzeyken de Stalin'den korkmamıştı.

Sözgelimi, kendisi için şefaat dilemeye asla cesaret edemeyeceği konularda başkaları için şefaat dileyebiliyordu. Kendi kendini bazen şaşırtıyordu. Bu yüzden belki de tümüyle umutsuz değildi.

Ama bir korkak olmak kolay değildi. Bir kahraman olmak bir korkak olmaktan çok daha kolaydı. Bir kahraman olmak için, sadece bir an cesur olmanız gerekiyordu; silahı çıkardığınızda, bombayı attığınızda, detonatöre bastığınızda, tiranı ve aynı zamanda kendinizi ortadan kaldırdığınızda. Ama bir korkak olmak ömür boyu sürecek bir kariyere girişmekti. Bir saniye dinlenemezdiniz. Kendiniz için özürler bulmanın, bocalamanın, ürkekçe davranmanın, kıç yalama zevkiyle yeniden tanışmanın ve düşmüş, iğrenç karakterinizi yeniden sergilemenin gerekeceği bir sonraki durumu öngörmeniz gerekiyordu. Bir korkak olmak kararlılığı, direnci ve değişimi reddetmeyi gerektiriyordu, ki bu da onu, bir bakıma, bir çeşit cesaret haline getiriyordu. Kendi kendine gülümseyip bir sigara daha yaktı. İroninin hazları onu henüz terk etmemişti.

Dimitri Dimitriyeviç Şostakoviç Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin Komünist Partisi'ne katılmış bulunuyor. Gerçek olamaz bu, binbaşının zürafayı gördüğünde söylediği gibi, asla gerçek olamazdı. Ama olabiliyordu ve olmuştu.

Futbolu her zaman sevmişti, bütün yaşamı boyunca. Uzun süre bu oyun için bir övgü şarkısı bestelemeyi düşlemişti. Lisanslı bir hakemdi. İçine her futbol sezonunun sonuçlarını kaydettiği özel bir defter tutuyordu. Gençlik günlerinde Dinamo'yu desteklemişti ve bir keresinde sadece bir maç seyretmek için binlerce mil katederek Tiflis'e uçmuştu. Mesele de buydu: Maç oynandığında, hepsi de çılgınlar gibi bağırıp çağrışan insan kalabalıklarıyla çevrelenmiş olarak orada olmanız gerekiyordu. Gü-

nümüzde insanlar futbolu televizyonda seyrediyorlardı. Ona göre, ihraç kalitesinde Stolichnaya marka votka yerine maden suyu içmek gibi bir şeydi bu.

Futbol saftı, bu yüzden onu öncelikli olarak sevmişti. Dürüst çabalardan ve güzellik anlarından inşa edilen, meselelerin doğru ve yanlışlığına bir an içinde bir hakem düdüğüyle karar verilen bir dünya. Futbol insanda hep İktidar ve ideolojiden, içi boş sözler kullanmaktan ve insan ruhunun yağma edilmesinden çok uzak bir duygu hissettirmişti. Ancak, yavaş yavaş, yıl be yıl, bunun, yalnızca kendi fantezisi, oyunun duygusal idealizasyonu olduğunun farkına vardı. İktidar başka her şeyi kullandığı gibi futbolu da kullanıyordu. Bu yüzden: eğer Sovyet toplumu dünya tarihindeki en iyi ve en ileri toplum idiyse, Sovyet futbolunun bunu yansıtması beklenirdi. Ve eğer her zaman en iyi olamıyor idiyse, o zaman en azından Marksizm-Leninizm'in gerçek yolunu alçakça terk eden şu ulusların futbolundan daha iyi olmalıydı.

SSCB'nin, revizyonist Gestapo ve haydut Tito'nun zeameti olan Yugoslavya'ya karşı oynadığı 1952 Helsinki Olimpiyatları'nı anımsadı. Yugoslavlar herkesi şaşırtarak ve kaygılandırarak maçı 3-1 kazanmışlardı. Herkes onun, Komarova'da sabahın erken saatlerinde radyodan duyduğu sonuçtan üzüntüye kapılmasını bekliyordu. Oysa üzülmek yerine, dosdoğru Glikman'ın daçasına koşturmuş, birlikte en iyi kaliteden bir şişe konyağı midelerine indirmişlerdi.

Ancak maçın sonuçtan daha önemli yanları vardı; tiranlık rejimlerinde her şeyi saran pisliğin bir örneğini içeriyordu. Başaşkin ve Bobrov: her ikisi de otuzlarına merdiven dayamıştı, her ikisi de takımın vazgeçilmez oyuncularıydı. Anatoli Başaşkin, kaptan ve santrhaf; Vsevolod Bobrov, takımın ilk üç maçında beş gol atmış yaman santrafor. Yugoslavya yenilgisinde, rakip takımın golle-

rinden bir tanesi Başaşkin'in bir hatası sonucu yenilmişti, doğruydu. Ve Bobrov ona, hem sahada hem de sonradan,

"Tito'nun yardakçısı!" diye bağırmıştı.

Bu sözü herkes alkışlamıştı, içerdiği itham, sonuçları iyi bilinmese aptalca ve komik bir söz olarak görülebilirdi. Peki Bobrov, Stalin'in oğlu Vasili'nin en iyi arkadaşı değil miydi? Tito'nun yardakçısı büyük yurtsevere karşı. Bu saçma iddia onu tiksindirmişti. Terbiyeli Başaşkin'in kaptanlığı elinden alındı, Bobrov ise ulusal bir spor kahramanı olmayı sürdürdü.

Mesele şuydu: Dimitri Şostakoviç Parti'ye katılmak için başvurup kabul edildiğinde orada olanların bazılarına, genç bestecilere, piyanistlere, iyimserlere, idealistlere ve ünü zedelenmemişlere nasıl gözükmüştü? Kruşçev'in yardakçısı olarak mı?

Şoför direksiyonunu onlara doğru kırarmış gibi görünen bir arabaya klakson çaldı. Öteki araba da bu klaksona karşılık verdi. Bu iki sesten çıkarılabilecek hiçbir şey yoktu, sadece bir çift mekanik gürültüydü. Ama o, çoğu ses kavuşumlarından ve işbirliklerinden bir şey çıkarabiliyordu. İkinci Senfoni'sinde fa diyez tonundaki bir fabrika sireninden çıkan dört düdük sesi vardı.

Saatleri birbirine göre ayarlamayı seviyordu. Çok sayıda saati vardı; bütün saatlerin birlikte çaldıkları bir evde yaşamayı hayal etmekten hoşlanıyordu. Her saat başında, tıpkı kilise çanlarının hep bir ağızdan çaldıkları eski Rus kasabalarında ve kentlerinde oluşan sesin domestik bir versiyonu, sesin altın karışımı vuracaktı. Tabii bu kilise çanlarının böyle çaldıkları varsayılırsa. Belki de burası Rusya olduğundan, yarısı gecikerek çalıyordu, yarısı da önceden.

Moskova'daki dairesinde, tamı tamına aynı anda çalan iki saat vardı. Bir rastlantı değildi bu. Saatin vurmasından

bir iki dakika önce radyoyu açardı. Galya, duvar saatinin kapısı açık, bir parmağıyla sarkacı tutarak, yemek odasında olurdu. O, aynı şeyi çalışma masasının üzerindeki saate yaparak çalışma odasında olurdu. Zaman sinyali ses verdiğinde, her biri sarkacı bırakır ve saatler birleştirilmiş olurdu. Böylesi bir düzenlilikte daimi bir haz buluyordu.

Bir keresinde, Moskova'nın eski Britanya elçisinin konuğu olarak, İngiltere'de Cambridge'i ziyaret etmişti. Ailenin de birbirine göre kurulmuş iki saati vardı, ancak saatler bir iki dakika aralıklı olarak çalıyordu. Bu onu rahatsız etmişti. Galya'yla birlikte bulduğu sistemi kullanarak saatleri eş zamanlı çaldırmak için bir ayarlama yapmayı önerdi. Elçi ona nezaketle teşekkür etmiş, ama saatlerin ayrı ayrı çalmalarını yeğlediğini söylemişti. Şayet birinciyi tam olarak işitmezseniz, saatin dörtten ziyade üç olup olmadığını doğrulamaya yetecek kadar kısa bir süre içinde ötekini işiteceğinizi bilirdiniz. Evet, tabii ki anlıyordu, ama yine de huzursuzluk veriyordu bu ona. O şeylerin ahenkli olmasını istiyordu. Doğasının özünde bu vardı.

Kollu şamdanları da seviyordu. Elektrik ampulleriyle değil de gerçek mumlarla donatılmış avizeleri ve titreşen alevlerini mum sönene dek koruyan şamdanları. Onları hazırlamaktan zevk alıyordu: Her bir mumun dimdik durmasını sağlamak, büyük an geldiğinde yeniden yakması kolay olsun diye fitilleri önceden yakıp sonra da onları üfleyerek söndürmek. Doğum gününde ömrünün her bir yılı için bir mum alevi olacaktı. Ve dostlar da ona getirilecek en iyi hediyenin ne olduğunu biliyorlardı. Haçaturyan ona bir seferinde dal şeklinde kolları olan harika bir çift şamdan vermişti: bronz, kristal pandantifleri bulunan bir çift şamdan.

*

Böylelikle, birbirine göre ayarlanmış saatleri ve şamdanları seven bir adamdı. Büyük Yurtseverlik Savaşı'ndan önce özel bir arabaya sahip olmuştu. Bir şoförü ve bir daçası vardı. Bütün hayatı boyunca hizmetkârlarla yaşamıştı. Komünist Parti'nin bir üyesi ve bir Sosyalist İşçi Kahramanı'ydı. Besteciler Birliği'nin Nejdanova Caddesi'ndeki binasının yedinci katında oturuyordu. Rusya Federasyonu'nun delegesi olduğu günden beri, Maksim'e anında iki bedava bilet verilmesi için semt sinemasının yöneticisine bir not yazması yetiyordu. Nomenklatura'nın* kullandığı kapalı dükkânlardan alışveriş edebilme olanağına kavuşmuştu. Stalin'in yetmişinci doğum gününü organize etme komitesinin bir parçası olmuştu. Kültürel meseleler konusunda Parti politikasının desteklenmesi çoğu kez onun adı üzerinden yürüyordu. Fotoğraflarda siyaset elitiyle dirsek teması içinde gösteriliyordu. Hâlâ Rusya'nın en ünlü bestecisiydi.

Onu tanıyanlar tanıyordu. Kulakları olanlar onun müziğini dinleyebiliyorlardı. Ama onu tanımayanlara, dünyanın işleme şeklini anlamaya çalışan gençlere nasıl görünüyordu o? Onu nasıl olur da yargılamazlardı? Ve şimdi kendi gençlik benliğine, resmi bir arabanın içindeki tekinsiz bir çehre yanından hızla geçip giderken, yol kenarında dikilen benliğine nasıl görünecekti? Belki de hayatın bize kötü niyetle planladığı trajedilerden biri de buydu: Gençliğimizde en çok hor gördüğümüz şeyleri yaşlılıkta yapmak bizim yazgımızdı.

Parti toplantılarına verilen talimat gereğince katılıyordu. Sonu gelmeyen konuşmalar sırasında zihnini öylece kendi haline bırakıyor, diğerleri ne zaman alkışlarsa ancak o zaman alkışlıyordu. Bir keresinde, bir dostu ona Khrennikov'un kendisini şiddetle eleştirdiği bir konuşma

* Baskın sınıf. (y.h.n.)

sırasında niçin alkışladığını sordu. Dostu onun ironi yaptığını ya da muhtemelen, kendini bilerek alçalttığını düşünüyordu. Ama gerçek şuydu: dinlemiyordu.

*

Onu tanımayanlar ve müziği yalnızca belli bir mesafeden izleyenler İktidar'ın Pospelov aracılığıyla önerdiği pazarlığı kendi çıkarları doğrultusunda kullandığını gözlemlemiş olabilirdi. Dimitri Dimitriyeviç Parti'nin kutsal kilisesine kabul edilmiş ve iki yıldan kısa bir süre sonra, operası -şimdi adı *Katerina İzmailova* olarak değiştirilmişti- onaylanmış ve Moskova'da prömiyeri yapılmıştı. *Pravda* hararetle yapıtın Kişi Kültü sırasında haksız yere gözden düşürülmüş olduğu yorumunda bulundu.

Bunu yurtiçinde ve yurtdışında başka prodüksiyonlar izledi. Her seferinde, eğer kariyerinin o bölümü öldürülmüş olmasaydı yazabileceği operaları hayal ediyordu. Sadece "Burun"u değil, Gogol'un bütün yapıtlarını müziğe uyarlayabilirdi. Ya da en azından, onu uzun süre büyüsü altında tutmuş, aklından hiç çıkmayan "Portre" adlı öyküsünü. Bir kese altın ruble karşılığında ruhunu şeytana satan Chartkov adında yetenekli, genç bir ressamın hikâyesiydi bu: Başarı ve tanınmışlık getiren Faustvari bir antlaşma. Ressamın kariyeri hikâyede uzun süre önce çalışmak üzere ortadan kaybolan, bir şeyler öğrenmek için İtalya'ya giden ve tanınmamışlığı ölçüsünde dürüst olan bir başka sanat öğrencisinin kariyeriyle karşılaştırılır. Öğrenci sonunda yurtdışından döner, tek bir resmini sergiler; ancak bu resim Chartkov'un bütün yapıtlarını kendisi için bir utanca dönüştürür ve Chartkov da bunu bilir. Hikâyenin neredeyse Kutsal Kitap'tan alınmış ahlaki öğüdü şudur: "Her kimin ki yeteneği vardır, o kişi ruhunda herkesten daha saftır."

"Portre" öyküsünde açık, iki yollu bir seçim vardı: dürüstlük ya da yozlaşma. Dürüstlük bekâret gibidir: bir kez kayboldu mu, bir daha asla yeniden yerine konamaz. Ama gerçek dünyada, özellikle de yıllar içinde aşırı bir örneğini yaşadığı dünyada, şeyler böyle değildi. Üçüncü bir seçim yolu vardı: dürüstlük *ve* yozlaşma. Hem Chartkov olabilirdiniz hem de onun ahlaki utanca sahip alter ego'su. Tıpkı hem Galileo hem de onun meslektaşları olabildiğiniz gibi.

*

Çar I. Nikola zamanında, bir süvari subayı bir keresinde bir generalin kızını kaçırmıştı. Daha kötüsü ya da daha iyisi, aslında subay bu kızla evlenmişti. General Çar'a şikâyette bulunmuştu. Çar, problemi önce, evliliğin hükümsüz ve boş olduğuna ve sonra da, genç kızın bekâretinin resmi olarak yerine konulduğuna hükmederek çözdü. Fillerin anayurdunda her şey mümkündü. Ama durum böyle bile olsa, kendi bakirliğini yerine koyabilecek bir yönetici ya da bir mucize olduğunu sanmıyordu.

Trajediler geriye bakıldığında fars gibi gözükür. Her zaman söylediği, her zaman inandığı şey buydu. Kendi durumu da farklı değildi. Hayatının bazen, başka birçok kişinin hayatı gibi, ülkesinin hayatı gibi bir trajedi olduğunu hissetmişti; başkahramanın, katlanılmaz ikilemini ancak kendini öldürerek çözdüğü bir trajedi. Ancak böyle yapmamıştı. Hayır, o bir Shakespeare karakteri değildi. Ve şimdi çok uzun zaman yaşadığı için, kendi hayatını bir fars olarak görmeye başlıyordu.

Shakespeare'e gelince: Geriye baktığında, ona haksızlık edip etmediğini merak etti. Tiranları suçluluk duyuyorlar, kötü düşler görüyorlar, pişmanlık çekiyorlar diye İngiliz şairi duygusal olarak nitelemişti. Şimdi hayatı daha

çok gördüğüne ve zamanın gürültüsünden sağırlaştığına göre, Shakespeare'in haklı olmasının, doğruyu söylemiş olmasının muhtemel olduğunu düşünüyordu ama sadece kendi zamanı için doğru. Büyüyle dinin egemen olduğu dünyanın gençlik günlerinde, canavarların vicdan sahibi olabilmeleri gerçeğe yakındı. Artık böyle bir şey yoktu. Dünya ileri gitmiş, daha bilimselleşmiş, daha pratikleşmiş, eski boş inançların etkisinde daha az kalır olmuştu. Ve tiranlar da ileri gitmişlerdi. Belki de vicdanın artık evrimsel bir işlevi yoktu, bu yüzden devre dışı kalmıştı. Modern tiranın derisinin altına nüfuz edin, katman katman derine inin, dokunun değişmediğini, granitin içinde bir başka granit olduğunu ve hiçbir vicdan boşluğu bulunmadığını keşfedeceksiniz.

Parti'ye katıldıktan iki yıl sonra, yeniden evlendi: İrina Antonovna. İrina'nın babası Kişi Kültü'nün kurbanı olmuştu; kendisi de devlet düşmanlarının çocuklarının gittiği bir yetimhanede büyümüştü; şimdi müzik yayıncılığı alanında çalışıyordu. Bazı küçük engeller vardı: İrina yirmi yedi yaşındaydı, Galya'dan sadece iki yaş büyüktü ve daha önce kendisinden yaşlı başka biriyle evli kalmıştı. Hiç kuşku yok ki bu üçüncü evliliği de diğer ikisi kadar itkisel ve gizler içeren bir evlilikti. Ama onun için hem müziği hem de ev işlerini seven, tapılası olduğu kadar pratik ve etkili de olan bir eşe sahip olmak bir yenilikti. Karısına çok düşkün, çekingen, sevecen bir erkek oldu.

Onu yalnız bırakmaya söz vermişlerdi. Onu hiçbir zaman yalnız bırakmadılar. İktidar onunla konuşmayı sürdürdü, ama artık bir sohbet değil, sadece tek taraflı ve temelde gündelik bir şeydi: bir dalkavukluk, bir yaltaklanma, bir dır dır hali. Bugünlerde, gece geç vakitte kapının zilini çalan NKVD ya da KGB yahut MVD değil, ertesi günün *Pravda'sı* için yazdığı makalenin metnini

görev duygusuyla ona getiren bir ulaktı. Elbette yazmadığı ama imza atması gereken bir makale. Makaleye şöyle bir göz bile atmaz, adının ilk harflerini çiziktirirdi. Aynı şey *Sovetskaya Muzyka*'da kendi adıyla çıkan daha bilimsel makaleler için de geçerliydi.

"Ama toplu yazılarınızı yayımladıklarında bu ne anlama gelecek, Dimitri Dimitriyeviç?" "Onların okunmaya değmez oldukları anlamına gelecek." "Ama sıradan insanlar yanıltılmış olacaklar." "Sıradan insanların daha önce yanıltıldıkları ölçek göz önünde tutulursa şunu söyleyebilirim ki, bir besteci tarafından gerçekte yazılmamış ama sadece yazılmış gibi gösterilmiş müzikbilimsel bir makalenin o ya da bu şekilde bir önemi olmaz. Bana göre, şayet onu okuyup birkaç düzeltme yapacak olsam, bu çok daha onur kırıcı olurdu."

Ama bundan daha kötüsü vardı, çok daha kötüsü. Romancıya hayran olmasına ve onu yeniden ve yeniden okumasına rağmen, Soljenitsin'e karşı iğrenç bir açık mektuba imzasını koymuştu. Derken, birkaç yıl sonra, Saharov'u itham eden bir başka iğrenç mektuba. İmzası Haçaturyan'ın, Kabalevski'nin ve doğal olarak Khrennikov'un imzalarının yanında göründü. Bir yanıyla mektuplarda yazılanlarla aynı görüşü taşıdığına hiç kimsenin inanmayacağını-inanamayacağını umuyordu. Ama insanlar inandılar. Dostları ve meslektaşları onunla el sıkışmayı reddettiler, ona sırtlarını çevirdiler. İroninin de sınırları vardı: Başkalarının senin ciddi olmadığını tahmin edeceklerine güvenerek böyle mektuplar imzalayamazdın. Böylelikle Çehov'a ihanet etmiş ve ithamlara imza atmıştı. Kendine ihanet etmişti, başkalarının ona karşı hâlâ beslediklerine iyi niyete ihanet etmişti. Çok uzun yaşamıştı.

İnsan ruhunun yıkımı hakkında da bazı şeyler öğrenmişti. Atasözünde dendiği gibi, "Hayat bir tarlada yürü-

yüş yapmak değildir." Ruh üç yoldan biriyle yıkıma uğratılabilir: Başkalarının size yaptıklarıyla, başkalarının kendinize karşı yaptırttıklarıyla ve üçüncüsü, kendinize bile isteye yaptıklarınızla. Tutulacak herhangi bir yol yeterliydi; gerçi eğer üçü birden bir araya gelirse, sonuç karşı konulmaz olurdu.

*

Hayatını on iki yıllık talihsizlik döngülerine göre düzenlenmiş olarak düşünüyordu. 1936, 1948, 1960... Bir on iki yıl daha 1972 yılına götürüyordu ki bu da kaçınılmaz olarak bir başka artık yıldı, yani ölmeyi güvenli bir şekilde beklediği bir yıl. Kesinlikle elinden gelenin en iyisini yapmıştı. Her zaman pek yerinde olmayan sağlığı artık merdiven çıkamayacak kadar kötülemişti. Alkol ve sigara içmesi yasaklanmıştı, bunlar zaten kendi başlarına bir insanı öldürebilecek yasaklardı. Ve vejetaryen İktidar da, onun ülkenin bir ucundan bir ucuna gitmesini buyurarak, bilmem şu prömiyere katılmasını, bilmem şu onur plaketini almasını emrederek bu öldürme sürecine yardımcı olmaya çalışıyordu. Akciğerindeki bir kistten dolayı radyoterapi gördüğü yılı bir hastanede böbrek taşı düşürerek sonlandırdı. Sağlığını iyice yitirmiş biri olarak güçlüklere göğüs germeyi de biliyordu; ona sıkıntı veren, durumundan çok, insanların buna gösterdiği tepkilerdi. Övgü kadar acıma da rahatsızlık veriyordu ona.

Bununla birlikte, artık yıl hesaplamalarında bir şeyleri yanlış anlamış gibiydi: 1972 yılının kendisine getireceğini öngördüğü talihsizlik, ölmesi değil, yaşamını sürdürmesiydi. Elinden geleni yapmıştı ama hayat onunla işini daha bitirmemişti. Hayat, papağanı kuyruğundan çekerek aşağı sürükleyen kediydi; başı tüm basamaklara çarpıp duruyordu.

Bu zamanlar sona erdiğinde... tabii eğer sona ererse, en azından 200.000.000.000 yıl geçmeden sona ermiş olmayacaktı. Karlo-Marlo ve ardılları kapitalizmi bir gün mutlaka mantıksal olarak çökertecek olan iç çelişkileri öteden beri ifşa ediyorlardı. Ancak kapitalizm hâlâ ayaktaydı. Gözleri gören herkes Komünizm'in iç çelişkilerinin farkında olurdu; ama bu iç çelişkilerin onu çökertmeye yeteceğini kim biliyordu? Bütün emin olabildiği, bu zamanlar sona erdiğinde, eğer sona ererse, insanların olup bitenlerin basitleştirilmiş bir anlatısını isteyecekleriydi. Eh, bu da onların hakkıydı.

*

Atasözünde dendiği gibi, biri dinleyecek, biri anımsayacak ve biri de içecek. Doktorlar ne tavsiye ederlerse etsinler, içkiyi bırakabileceğinden kuşkuluydu; dinlemeyi bırakamıyordu ve en kötüsü, anımsamayı bırakamıyordu. Bir arabayı boşa alırcasına belleğinin bağlarını istediği gibi çözmeyi öylesine arzu ediyordu ki. Bir tepenin en üst noktasında ya da maksimum hıza eriştiklerinde şoförler aynen öyle yaparlar, benzinden tasarruf etmeye çalışırlardı. Ama o, bunu belleğiyle asla yapamıyordu. Beyni zaaflarına, aşağılanmalarına, kendinden nefretine, kötü kararlarına yer vermekte inat ediyordu. Sadece seçtiği şeyleri anımsamayı isterdi: müziği, Tanya'yı, Nina'yı, anne babasını, gerçek ve güvenilir dostları, domuz yavrusuyla oynayan Galya'yı, Bulgar bir polisin taklidini yapan Maksim'i, güzel bir golü, kahkahayı, neşeyi, genç karısının sevgisini. Bu şeyleri gerçekten de anımsıyordu, ama bunlar çoğu kez anımsamamayı istediği her şeyle yüklenmiş ve iç içe geçmişti. Ve belleğin bu saflıktan uzaklaşmışlığı, bozulmuşluğu ona işkence ediyordu.

Bunu izleyen yıllarda, tikleri ve kendine özgü davranışları arttı. İrina'yla birlikteyken sakin kalabiliyor ve sessizce oturabiliyordu; ama onu resmi bir görevle bir platforma çıkarmayagörün, kendisine tamamen duygudaşlıkla yaklaşan kişiler arasında bile sakin durmayı bir türlü başaramıyordu. Başını kaşır, çenesini avcunun içine alır, işaret parmağıyla serçe parmaklarını yanağının etine batırır, tutuklanıp götürülmeyi bekleyen bir adam gibi sinirli hareketler yapar dururdu. Kendi müziğini dinlediğinde, bazen ağzını, ağzımdan çıkana değil, yalnızca kulaklarınıza giren şeye güvenin, dercesine, elleriyle örterdi. Ya da bazen kendini, gövdesini parmak uçlarıyla çekiştirirken yakalardı; sanki düş görüp görmediğini anlamak için kendini çimdiklermiş gibi ya da sanki birdenbire oluşan sivrisinek ısırıklarını kaşırmış gibi.

*

İtaat göstererek adını aldığı babası sık sık aklındaydı. Her zaman yüzünde bir gülümsemeyle uyanan o kibar, mizah dolu adam: Eğer "iyimser bir Şostakoviç" var idiyse o babası olmuştu. Dimitri Boleslavoviç oğlunun belleğinde her zaman elinde bir oyun ya da gırtlağında bir şarkıyla yer alırdı; buruna takılan gözlüklerinden, bir deste iskambil kâğıdına ya da tel bulmacaya bakarken; piposunu tüttürürken; çocuklarının büyümesini seyrederken. Hiçbir zaman başkalarını hayal kırıklığına uğratacak ya da hayatın onu hayal kırıklığına uğratmasına izin verecek kadar uzun yaşamamış bir adam.

"Bahçedeki krizantemler solalı çok oldu..." ve sonra... Nasıl devam ediyordu? Evet, "Ama aşk hâlâ yaralı kalbimde." Oğul gülümsedi, ama babasının bir zamanlar gülümsediği gibi değil. Onun farklı türden yaralı bir kalbi vardı ve şimdiden iki kriz geçirmişti. Üçüncüsü de yoldaydı,

çünkü şimdi uyarıcı işareti tanıyabiliyordu: Votka içmek ona hiç haz vermiyordu.

Babası, Tanya'yla tanışmasından önceki yıl ölmüştü: bu doğruydu, öyle değil mi? Tatyana Glivenko, onu saf olduğu için sevdiğini söyleyen ilk aşkı. Birbirleriyle teması kesmemişlerdi ve Tanya daha sonraki yıllarda, eğer sanatoryumda birkaç hafta daha evvel tanışmış olsalardı, yaşamlarının bütün akışının farklı olacağını söylerdi. Ayrılacakları an gelip çatana kadar aşkları o denli sağlam bir temele otururdu ki hiçbir şey onu oradan söküp atamazdı. Yazgıları buydu ve onlar bu yazgıyı kaçırmışlardı, takvimin cilvesiyle aldanışa gelmişlerdi. Belki de öyleydi. İnsanların yaşamlarının ilk dönemlerini nasıl melodram haline getirdiklerini, o zamanlar düşüncesizce yaptıkları seçimleri, verdikleri kararları geriye yönelik olarak sorgulamaktan nasıl hoşlandıklarını biliyordu. Yazgı'nın sadece *Ve böylelikle* sözcükleri olduğunu da biliyordu.

Yine de, birbirlerinin ilk aşkları olmuşlardı ve hâlâ Anapa'da geçen o haftaları bir idil olarak düşünüyordu. Gerçi bir idil bile ancak idilliği son bulunca idil olur. Juhova'daki daçada, onu holden dosdoğru odasına çıkarmak için bir asansör tesis edilmişti. Ne var ki, burası Sovyetler Birliği olduğundan, yasalar ve yönetmelikler bir asansörün, özel bir konutta bile, ancak vasıflı bir asansör görevlisi tarafından işletilmesini şart koşuyordu. Peki, ona çok iyi bakan İrina Antonovna bu konuda ne yaptı? Bu işin öğretildiği okula kaydoldu, sertifikasını alana dek öğrenim gördü. Günün birinde vasıflı bir asansör operatörüyle evlenmenin onun yazgısı olacağını kim aklına getirirdi ki?

Tanya'yla İrina arasında, birinciyle sonuncu arasında bir karşılaştırma yapmıyordu; mesele bu değildi. İrina'ya bağlıydı. İrina onun için her şeyi elinden geldiğince katlanılabilir ve zevkli kılıyordu. Mesele sadece şimdi yaşam

olanaklarının bir hayli azalmış olmasıydı. Oysaki Kafkasya'dayken yaşam olanakları sınırsız olmuştu. Ama bu da zamanın size cilvesiydi.

Anapa'da Tanya'yla bir araya gelmeden önce, Harkov'daki belediye parkında Birinci Senfoni'nin icrası gerçekleşmişti. Her türlü nesnel standarda göre, bir felaket olmuştu. Yaylıların sesi cılızdı; piyano duyulamıyordu; timpani her sesi boğuyordu; baş fagot insanı utandıracak kadar kötüydü ve orkestra şefi performansından fazlasıyla hoşnuttu; ilk dakikalardan itibaren, şehrin bütün köpek nüfusu bir araya gelmişti ve dinleyiciler kahkahadan kırılıyorlardı. Gelgelelim performans büyük bir başarı olarak duyuruldu. Cahil dinleyiciler uzun süre ve hararetle alkış tuttular; performansından fazla hoşnut orkestra şefi övgü aldı; bestecinin sahneye çıkıp dinleyicilere birçok kez reveranslarla teşekkürlerini sunması zorunluluğu ortaya çıkarken orkestra usta bir performans sergilediği yanılsamasını sürdürdü. Doğru, canı çok sıkılmıştı ama aynı zamanda şu da doğruydu ki, bu ironiden zevk alacak kadar gençti.

"Bulgar bir polis memuru botlarının bağcıklarını bağlar!" diye duyururdu Maksim babasının dostlarına. Oğlan, oldum olası numaralardan ve şakalardan, sapanlardan ve havalı tüfeklerden hoşlanmış, yıllar içinde bu komik gösterisini yetkinlik noktasına ulaştırmıştı. Ayakkabısının bağcıkları çözük olarak gelir, elinde taşıdığı bir sandalyeyi kaşlarını çatarak odanın ortasına yerleştirir, onu yavaşça en iyi konuma getirirdi. Sonra, yüzüne cakalı bir ifade vererek ve her iki elini kullanarak, sağ ayağını kaldırıp sandalyenin üzerine koyardı. Bu basit zaferden fazlasıyla memnun bir halde çevresine bakınırdı. Sonra, seyircilerin ilkin anlayamayabilecekleri beceriksiz bir manevrayla, sandalye üzerindeki ayağını görmezden gelerek eğilir, öteki ayakkabısının, yerde olanın, bağcıkla-

rını bağlardı. Sonuçtan son derece memnun, sağ ayakkabısının bağcıklarını bağlamak için eğilmeden önce sol ayağını sandalyenin üzerine kaldırarak bacak değiştirirdi. Numarasını bitirip de seyirciler zevkten çığlıklar attıklarında, neredeyse hazır olda duruyormuş gibi dimdik durur, başarılı bir şekilde bağlanmış iki bağcığı dikkatle inceler, kendi kendine selam verir ve dalgın bir edayla sandalyeyi eski yerine taşırdı.

İnsanların bu numarayı, Maksim sadece doğuştan komedyen olduğu ya da Bulgar şakalarından hoşlandıkları için değil, ama başka, daha derinde yatan bir sebeple komik bulduklarını düşünüyordu. Çünkü bu küçük gösteri son derece büyük imalar taşıyordu. Hedeflerin en basitine ulaşmak için aşırı karmaşık manevralara başvurmak; aptallık; kendi kendini kutlama; başkalarının görüşlerine karşı aldırışsızlık; aynı yanlışların yinelenmesi. Bütün bunlar, milyonlarca milyonlarca yaşamla büyütülmüş olarak, şeylerin Stalin anayasasının güneşi altında nasıl olduğunu yansıtmıyor muydu: Koskoca bir trajediye varan küçük farsların geniş bir kataloğu?

Ya da farklı bir şeyi, kendi çocukluğundan bir imgeyi alacak olursa: Altındaki turbalık arazilerle zengin, İrinovka'daki o yaz evleri. Geniş odaları ve ufacık pencereleriyle bir düşten ya da karabasandan çıkmış gibi görünen, yetişkinleri güldürüp çocukları korkudan titreten o ev. Şimdi anlıyordu ki uzun süredir yaşadığı ülke de öyleydi. Sanki mimarlar Sovyet Rusya için planlarını çizerlerken düşünceli, aşırı titiz ve iyi niyetli davranmışlar, ancak çok temel bir düzeyde başarısızlığa uğramışlardı: ölçüleri santim olarak alacak yerde metre olarak almışlar ve bazen de bunun tam tersini yapmışlardı. Bunun sonucu, Komünizm Evi'nin tamamen orantısız ve insani ölçeklerden yoksun bir tarzda inşa edilmiş olmasıydı. Bu ev size düş-

ler veriyordu, karabasanlar veriyordu ve yetişkin ya da çocuk olsun herkesi korkutuyordu.

Beşinci Senfoni'sini inceleyen bürokratlar ve müzikologlar tarafından son derece özenle kullanılan o ifade, Devrim'in kendisine ve ondan çıkmış olan Rusya'ya daha çok yakıştırılabilirdi: İyimser bir trajedi.

Zihninin anımsamalarını kontrol edemediği gibi, onun sürekli, beyhude sorgulamalarını da engelleyemiyordu. Bir insanın hayatındaki son sorular, doğaları gereği, yanıtlarla birlikte gelmez. Onlar yalnızca kafanın içinde Fa diyez tonundaki fabrika sirenleri gibi çalıp dururlar.

Bu yüzden yeteneğiniz, altınızda bir turbalık gibi yatar. Ne kadarını kestiniz? Ne kadarı kesilmemiş duruyor? Az sayıdaki sanatçı yalnızca en iyi kısımları keser ya da hatta bazen kestiği kısmı en iyi olarak tanır. Kendi durumunda, otuz yıldan uzun bir zaman önce, tel örgülü bir çit çekip bir de uyarı levhası koymuşlardı: BU NOKTAYI AŞMA. Telin öte tarafında ne yattığını, ne yatabileceğini, kim biliyordu ki?

Bununla bağlantılı bir soru: İyi bir müzisyenin ne kadar kötü müzik yapma izni vardır? Bir zamanlar, bu sorunun yanıtını bildiğini düşünüyordu; şimdi hiçbir fikri yoktu. Çok sayıda kötü film için çok sayıda kötü müzik yazmıştı. Gerçi, müziğinin kötülüğünün bu filmleri daha da kötü kıldığını ve böylelikle de hakikate ve sanata bir hizmette bulunduğunu söyleyebilirdiniz. Yoksa bu yalnızca bir safsata mıydı?

Kafasının içindeki son uğuldama, sanatı kadar hayatıyla da ilgiliydi. Şuydu bu: Kötümserlik hangi noktada yeise dönüşür? Son oda müziği yapıtları o soruya bir yanıt oluşturuyordu. Kemancı Fyodor Drujinin'e, On beşinci Kuartet'inin ilk bölümünün şu şekilde çalınmasını söylemişti: "Öyle çalın ki sinekler havada ölüp düş-

sünler ve dinleyiciler salonu sırf can sıkıntısından terk etmeye başlasınlar."

Bütün ömrü boyunca ironiye bel bağlamıştı. Bu özelliğin her zamanki yerinde doğmuş olduğunu düşünüyordu: Hayatın ileride olacağını düşlediğimiz, varsaydığımız ya da umduğumuz biçimle onun gerçekte olduğu şey arasındaki boşlukta. Böylelikle ironi benliğin ve ruhun bir savunması olur; size gün be gün soluk alma olanağı verir. Bir mektupta birisinin "harika bir kişi" olduğunu yazarsınız ve mektubu alan da ondan tam karşıtı sonucu çıkarmayı bilir. İroni size İktidar'ın jargonunun papağanlığını yapmaya, adınıza yazılmış anlamsız konuşma metinlerini baştan sona okumaya, karınız yarı açık bir kapının ardında kahkaha atmamak için kendini zor tutarken, sizin çalışma odanızda Stalin'in portresinin bulunmayışından ciddi ciddi üzüntü duymanıza olanak verir. Yeni bir Kültür Bakanı'nın atanmasını, en büyük umutlarını her zaman ona bağlamış olan ilerici müzik çevrelerinde özel bir sevinç yaratacağı yorumunu yaparak karşılarsınız. Beşinci Senfoni'nize son bir bölüm yazarsınız ki bu bölüm bir cesedin yüzündeki palyaço sırıtmasına eşdeğer olur, sonra da ifadesiz bir yüzle İktidar'ın şu yanıtını dinlersiniz: "Bakın, onun mutlu, Devrim'in doğru ve kaçınılmaz zaferinden tamamen emin bir şekilde öldüğünü görüyorsunuz." Ve bir yanınız da ironiye bel bağladığınız sürece, hayatta kalabileceğinize inanıyordur.

Sözgelimi, Parti'ye katıldığı yıl, Sekizinci Kuartet'ini yazdı. Dostlarına yapıtın, zihninde "bestecinin anısına" adanmış olduğunu söyledi. Bu ithaf, müzik otoriteleri tarafından açık bir şekilde kabul edilemeyecek ölçüde benmerkezci ve kötümser olarak görülecekti. Bu yüzden yayımlanan notalar üzerindeki ithafta sonunda şu ifade yer aldı: "Faşizm'in ve Savaş'ın Kurbanları'na." Bu ifade

hiç kuşkusuz büyük bir ilerleme olarak görülecekti. Oysa gerçekte bütün yaptığı tekili çoğul hale getirmekti.

Bununla birlikte, artık o kadar emin değildi. Karşı çıkışta, bir kendinden hoşnutluk olabileceği gibi, ironide de kendini beğenmişçe bir yan olabilirdi. Çiftlikte çalışan bir oğlan çocuğu önünden geçen, şoförlü bir arabaya bir elma eşeleği fırlatır. Ayyaş bir dilenci pantolonunu aşağı indirip saygıdeğer görünümlü halka kıçını gösterir. Seçkin bir Sovyet besteci bir senfoniye ya da yaylılar dörtlüsüne incelikli bir alay dahil eder. Neden ve sonuç açısından bir fark var mıydı?

Şunu kavramıştı ki, ironi yaşamın ve sanatın kazalarından, başka bir duyu kadar kolay inciniyordu. Bir sabah uyanıyordunuz ve artık dilinizin yanağınıza dayanıp dayanmadığını bilmiyordunuz; ya da dayansa bile, bunun artık önemi olup olmadığını, birilerinin buna dikkat edip etmediğini bilmiyordunuz. Bir mor ötesi ışın çıkardığınızı hayal ediyordunuz ama ya bu ışın başka herkesin bildiği ışık tayfının frekansları arasında yer almıyorsa ne olacaktı? Birinci viyolonsel konçertosuna, Stalin'in en sevdiği şarkı olan "Suliko"ya bir gönderme dahil etmişti. Ne var ki Rostropoviç bunun hiç farkına varmayıp atlayarak çalmıştı. Eğer bu göndermeyi Slava da anlayamıyorsa dünyada başka kim anlayacaktı ki?

Ve ironin de sınırları vardı. Sözgelimi, ironik bir işkenceci olamazdınız ya da ironik bir işkence kurbanı. Benzer biçimde, Parti'ye ironik bir biçimde katılamazdınız. Parti'ye dürüstçe ya da Parti'ye kinik bir şekilde katılabilirdiniz. Var olan olasılıklar yalnızca bunlardı. Bir yabancı için hangisinin gerçek olduğu önemli olmayabilir, çünkü her ikisi de onun gözüne hor görülecek şeyler olarak görünebilir. Yolun kenarında duran gençlik benliği, o arabanın arkasında, artık Stalin'in anayasasının güneşine doğru dönmese de hâlâ güneşe yönelen, hâlâ

İktidar'ın ışık kaynağına doğru çekilen kurumuş eski bir günebakan görecekti.

Eğer ironiye sırtınızı dönerseniz, pıhtılaşıp acı alaya dönüşüyordu. O zaman neye yarardı bu ironi? Acı alay ironinin ruhunu yitirmiş haliydi.

Juhova'daki daçasında yazı masası camının altında Musorgski'nin hoşnutsuz bir ayı görünümünde olduğu kocaman bir fotoğrafı vardı: Bu fotoğraf onu değersiz çalışmaları atmaya özendiriyordu. Moskova'daki dairesinde yazı masası camının altında, yüzyılın en büyük bestecisi Stravinsky'nin kocaman bir fotoğrafı vardı: Bu fotoğraf onu elinden gelen en iyi müziği yazmaya özendiriyordu. Ve yatağının yanındaki komodinin üstünde her zaman, Dresden'den dönüşünde getirdiği şu kartpostal bulunuyordu: Tiziano'nun *Mükâfat Parası*.

Ferisîler İsa'yı, ona, Yahudilerin Roma kayserine vergi ödeyip ödememeleri gerektiğini sorarak kandırmaya çalışmışlardı. İktidar'ın, tarihin her döneminde, tehdit edildiğini hissettiği kişileri her zaman için aldatmaya ve ortadan kaldırmaya çalışması gibi. Kendisi İktidar'ın tuzaklarına düşmemeye çalışmıştı, ama o Hazreti İsa değildi, sadece Dimitri Dimitriyeviç Şostakoviç'ti. Ona Roma kayserinin altın imgesini gösteren Ferisîlere İsa'nın verdiği yanıt gerçekte yararlı bir ikircikliliği barındırırken –tam olarak neyin Tanrı'nın neyin Sezar'ın hakkı olduğunu belirtmemişti– bu, kendisinin yineleyebileceği bir söz değildi: "Sanatın hakkını sanata geri ver"? Sanat için sanatın, biçimciliğin, benmerkezci kötümserliğin, revizyonizmin ve ona yıllar yılı dayatılan bütün öteki –izm'lerin amentüsü buydu. İktidar'ın yanıtı her zaman aynı olurdu: "Benden sonra yineleyin", derdi, "SANAT HALKA AİTTİR-V.I.LENİN. SANAT HALKA AİTTİR-V.I.LENİN."

İşte böyle, yakında, muhtemelen gelecek artık yılda, ölecekti. Sonra, teker teker, hepsi öleceklerdi: dostları ve

düşmanları; tiranlık rejimlerindeki hayatın karmaşık zorluklarını anlayanlar ve onun bir sanat şehidi olmasını yeğleyecek kişiler; müziğini tanıyanlar ve sevenler ve de kimin yazdığını bilmeksizin "Karşı Plan'ın Şarkısı"nı hâlâ ıslıkla çalan birkaç yaşlı adam. Herkes ölecekti; belki de, Khrennikov dışında herkes.

Son yıllarında, yaylılar dörtlülerinde, *morendo* tempo işaretini gitgide daha çok kullanıyordu: sesin "ölgünleşerek", "sanki ölüyormuş gibi" çalınması anlamında. Kendi hayatına da böyle işaretler koyuyordu. Doğrusu şu ya, çok az yaşam fortissimo ve majör tonda sona eriyordu. Ve doğru zamanda ölmüş hiç kimse yoktu. Musorgski, Puşkin, Lermontov; hepsi çok erken ölmüşlerdi. Çaykovski, Rossini, Gogol, onların hepsinin daha önce ölmesi gerekirdi; belki Beethoven'ın da. Bu yalnızca ünlü yazarlar ve besteciler için bir problem oluşturmuyordu elbette, sıradan insan için de geçerliydi: Ömrünüzün en iyi döneminin ötesinde, hayatın artık neşe vermediği, sadece hayal kırıklıkları ve korkunç olaylar getirdiği noktanın ötesinde yaşama problemi.

Kendi kendini kaygı ve korkulara sürükleyecek kadar uzun yaşamıştı. Sanatçılar sıklıkla böyle davranıyorlardı: ya kendilerini olduklarından daha büyük görerek kendini beğenmişliğe kapılıyorlar ya da hayal kırıklığına sürükleniyorlardı. Bugünlerde kendini çoğu kez sıkıcı, vasat bir besteci olarak görme eğilimindeydi. Gençlerin kendilerinden duydukları kuşku, yaşlıların kendilerinden duyduğu kuşkunun yanında hiç kalır. Bu belki de onun üzerinde kazandıkları son zaferdi. Onu öldürmek yerine, yaşamasına izin vermişlerdi, yaşamasına izin vererek de onu öldürmüşlerdi. Hayatının son, yanıt verilemez ironisiydi bu: Yaşamasına izin vererek, onu öldürmüşlerdi.

Ya ölümün ötesinde? "Burası bundan daha iyi olmayacağını umuyor!" diyerek sessiz bir kadeh kaldırmak

geliyordu içinden. Ölüm içi kürk kaplı aşağılanmalarla hayattan bir kurtuluş olarak gelecekse, şeylerin daha az karmaşık olmasını beklemiyordu. Zavallı Prokofyev'in başına gelenlere bir bakın: Ölümünden beş yıl sonra, tam da adına Moskova'nın dört bir köşesine anma plaketleri yerleştirilirken, ilk karısı avukatlara bestecinin ikinci evliliğinin hükümsüz olduğunu ilan etme talimatları veriyordu. Peki hangi gerekçeyle! Sergey Sergeyeviç'in 1936'da Rusya'ya dönüşünden beri iktidarsız olduğu gerekçesiyle. Bu nedenle onun ikinci evliliği yasalara uygun tam bir evlilik olamazdı; dolayısıyla o, birinci karısı, bestecinin yasal tek karısı ve de yasal tek mirasçısıydı. Hatta Sergey Sergeyeviç'i yirmi yıl önce muayene etmiş olan doktordan onun iktidarsızlığının çürütülmez bir gerçek olarak saptandığını belgeleyen yazılı bir rapor bile talep ediyordu.

Ama şunlar oldu. Gelip nota kâğıtlarınızı karıştırdılar. Hey, Şoşti, sarışınları mı tercih edersin, yoksa esmerleri mi? Her türlü zayıflığı, bulabildikleri her türlü pisliği aradılar. Her zaman bir şeyler bulurlardı. Sergey Sergeyeviç Prokofyev'in tanımladığı gibi, dedikoducuların ve mit bezirgânlarının kendi biçimcilik versiyonları vardı: İlk dinleyişte anlayamadığımız her şey büyük olasılıkla ahlakdışı ve iğrençtir... tutumları buydu onların. Ve onun hayatıyla istedikleri gibi oynayabilirlerdi.

Müziğine gelince: Zamanın iyi olanı kötüden ayıracağı gibisinden bir yanılsamanın kurbanı değildi. Gelecek kuşakların bir müziğin niteliğini yazıldığı dönemin insanlarından niçin daha iyi değerlendirebileceklerini anlamıyordu. Yanılsamalardan buna kanmayacak kadar kurtulmuştu. Gelecek kuşaklar onaylayacakları şeyleri onaylayacaklardı. Bestecilerin ünlerinin nasıl artıp azaldığını çok iyi biliyordu; bazılarının nasıl haksızca unutulduğunu, bazılarınınsa gizemli bir biçimde

ölümsüzleştiklerini. Onun gelecek için mütevazı arzusu "Bahçedeki Krizantemler Çoktan Soldu"nun, ucuz bir kafede çatırtılı sesler çıkaran bir amplifikatör aracılığıyla ne denli kötü söylenirse söylensin insanları ağlatmaya devam etmesiydi; ama bu arada, yolun uzağındaki bir noktada, dinleyiciler kuartetlerinden biriyle sessizce kendilerinden geçebilirler ve belki de çok fazla uzaklarda olmayan bir gün, her iki dinleyici kitlesi birbiriyle buluşup kaynaşabilirdi.

Ailesine "ölümsüzlüğü"yle ilgilenmemeleri konusunda talimat vermişti. Müziği, ölümünden sonra girişilecek bir kampanyanın etkisiyle değil, kendi değeri dolayısıyla çalınmalıydı. Bugünlerde etrafını saran birçok dilekçeci arasında tanınmış bir bestecinin dul karısı da bulunuyordu: "Kocam öldü ve bana bakacak hiç kimsem yok." Ağzından çıkan nakarat hep buydu kadının. Ona durmadan, "telefonun almacını kaldırmasını" ve şu ya da bu kişiye merhum kocasının müziğini çalmaları konusunda talimat vermesini söylüyordu. Bunu birçok kez yapmıştı, önceleri kadına acıdığından ve nazik davranmak istediğinden, daha sonralarıysa onu başından atmak için. Ama hiçbir zaman yeterli olmuyordu. "Kocam öldü ve bana bakacak hiç kimsem yok." Bu yüzden telefonun almacını bir kez daha kaldırıyordu.

Ne var ki bir gün, bu bildik sözcükler onda o bildik öfkelenmeden daha fazlasını kışkırttı. Bu yüzden de, ağırbaşlı bir edayla, "Evet... evet... Johann Sebastian Bach'ın yirmi çocuğu vardı ve onların *hepsi de* babalarının müziğini dünyaya tanıttılar" diye yanıt verdi.

"Aynen" diyerek bu görüşe katıldığını söyledi dul kadın. "Müziği bu yüzden günümüzde hâlâ çalınıyor!"

Umduğu, ölümünün müziğini özgürlüğe kavuşturacak olmasıydı: Onu hayatından kurtarıp özgürlüğe kavuşturacaktı. Zaman geçecek, müzikologlar tartışmalarını sür-

dürmelerine karşın yapıtı kendi başına ayakta durmaya başlayacaktı. Biyografi gibi tarih de sönüp gidecekti; belki de bir gün Faşizm ve Komünizm ders kitaplarında yalnızca birer sözcük olacaktı. Ve sonra, eğer hâlâ bir değeri varsa, eğer hâlâ onu dinleyecek kulaklar varsa, müziği... sadece müzik olacaktı. Bir bestecinin bütün umabildiği buydu. O titreyen kız öğrenciye müzik kime aittir, diye sormuştu ve verilmesi gereken yanıt mümeyyizin başının arkasındaki bir pankartta büyük harflerle yazılı olmasına karşın, kızcağız yanıt verememişti. Yanıt verememek doğru yanıttı. Çünkü müzik, sonunda, müziğe aitti. Bütün söyleyebileceğin ya da arzu edebileceğin şey buydu.

Dilenci şimdi çoktan ölmüş olmalıydı ve Dimitri Dimitriyeviç söylediği şeyi neredeyse hemen unutmuştu. Ama adı tarih içinde kaybolan kişi anımsanır. Onu anlamlandıran, anlayan kişi oydu. Rusya'nın ortasındaydılar, bir savaşın ortasındaydılar, o savaştaki her türlü ıstırabın ortasındaydılar. Üzerine güneşin az önce doğduğu uzun bir istasyon peronu vardı. Kendini tekerlekli bir arabanın üzerinde ileri doğru iten, arabaya pantolonunun üst tarafından geçirilmiş bir iple bağlı olan bir adam, aslında yarım bir adam vardı. İki yolcunun bir şişe votkası vardı. Trenden indiler. Dilenci açık saçık şarkısını söylemeyi kesti. Dimitri Dimitriyeviç şişeyi, o bardakları tutuyordu. Dimitri Dimitriyeviç bardaklara votka koydu; bunu yaparken, sarımsaktan yapılma bilekliği görüldü. *Barmen değildi ve her bir bardaktaki votka miktarı biraz farklıydı. O Mitya'nın mizaç olarak kendine yardım etmekten aciz olmasına karşın her zaman başkalarına yardım etme arzusu içinde olduğunu düşünürken, dilenci sadece şişeden çıkanı gördü. Ne var ki Dimitri Dimitriyeviç her zaman yaptığı gibi dinliyor ve duyuyordu. Bu yüzden farklı seviyelerdeki iç-*

kileriyle üç bardak tek bir çınlama içinde bir araya geldiklerinde, gülümsemiş ve başını yana doğru eğmişti; öyle ki güneş ışığı gözlüklerinden kısacık bir an yansımıştı.

"Bir üçlü" diye mırıldandı.

*Anımsayanın anımsadığı şey buydu. Savaş, korku, yoksulluk, tifüs ve pislik, ancak bütün bunların ortasında, bütün bunların üstünde, altında ve içinde, Dimitri Dimitriyeviç yetkin bir üçlü duymuştu. Savaş hiç kuşkusuz sona erecekti; ancak hiçbir zaman sona ermedi. Korku devam edecekti; belki haklılığı doğrulanmamış ölüm de, yoksulluk ve pislik de, bütün bunlar da sonsuza dek devam edeceklerdi, bunu kim bilebilirdi. Gelgelelim pek temiz olmayan üç votka bardağının ve içindekilerin bir araya getirilmesiyle oluşan üçlü, zamanın gürültüsü*nün berrak sesiydi *ve herkesten ve her şeyden çok yaşayacaktı. Ve belki, sonunda, tek* önemli şey de *buydu.*

Yazarın notu

Şostakoviç, bir sonraki artık yılın başlangıcından beş ay önce, 9 Ağustos 1975'te öldü.

New York Barış Kongresi'ndeki işkencecisi Nicolas Nabokov, gerçekten de CIA tarafından parayla tutulmuştu. Stravinsky'nin kongreye mesafeli kalması, telgrafında ileri sürüldüğü gibi, sadece "etik ve estetik" gerekçelerle değildi, aynı zamanda politik bir tavrın ürünüydü. Biyografi yazarı Stephen Walsh'un dile getirdiği üzere, "Stravinsky savaş sonrası Amerika'daki bütün Beyaz Ruslar gibi... sadık bir Amerikalı olarak güçlükle kazandığı statüsünü Komünist yanlısı bir propaganda gösterisini destekleme yolunda yapacağı en küçük bir boy göstermeyle olsun, kesinlikle tehlikeye atacak değildi."

Tihon Khrennikov'un, Şostakoviç'in (kurmaca) hezeyanında öngördüğü gibi, ölümsüz olduğu ortaya çıkma-

dı; ama Khrennikov Sovyet Besteciler Birliği'ni 1948'deki yeniden kuruluşundan, Sovyetler Birliği'nin 1991'de geriye kalan bütün kurumlarıyla birlikte son çöküşüne kadar yöneterek, ölümsüzlükten sonra yapılacak en iyi şeyi yaptı. 1948'den kırk sekiz yıl sonra hâlâ, kaypak bir tatlı dillilik sergileyerek mülakatlar veriyor ve Şostakoviç'in korkacak hiçbir şeyi olmayan neşeli bir adam olduğunu ileri sürüyordu. (Besteci Vladimir Rubin: "Kurt kuzunun korkusunu anlayamaz" yorumunu yaptı.) Khrennikov gözden hiç kaybolmadı, İktidar sevdasını da yitirmedi: 2003'te, Vladimir Putin'in elinden madalya aldı. Sonunda 2007'de, doksan dört yaşında öldü.

*

Şostakoviç kendi hayatının çoklu bir anlatıcısıydı. Bazı hikâyeler, yıllar içinde geliştirilmiş ve "düzeltilmiş" birçok versiyonuyla boy gösterir. Diğerleri, sözgelimi, Leningrad'daki Büyük Saray'da olup bitenler, bestecinin ölümünden yıllar sonra, tek bir kaynaktan çıkmış, tek bir versiyon olarak var olur. Daha açık konuşmak gerekirse, hakikat, Stalin Rusya'sında, savunulması şöyle dursun, bulunması zor bir şeydi. Adlar bile değişiklik gösterir: sözgelimi, Şostakoviç'in Büyük Saray'daki sorgucusu Zançevsky, Zakrevsky ve Zakovsky olmak üzere metinlerde çeşitli biçimlerde aktarılır. Bütün bunlar herhangi bir biyografi yazarı için bir hayli düş kırıklığına uğratıcıdır, ama herhangi bir romancı için hiç sorun oluşturmaz.

Şostakoviç bibliyografyası kapsamlı bir bütün meydana getiriyor; müzikologlar kullandığım iki ana kaynağı tanıyacaklardır: Elizabeth Wilson'ın eşsiz, çok yönlü çalışması *Shostakovich: A Life Remembered* [Şostakoviç: Anımsanan Bir Hayat, 1994; gözden geçirilmiş basım, 2006] ve Solomon Volkov'un *Testimony: The Memoirs of*

Shostakovich [Tanıklık: Şostakoviç'in Anıları, 1979]. Volkov'un kitabı yayımlandığında hem Doğu'da hem de Batı'da bir hayli tartışmaya neden oldu ve sözde "Şostakoviç Savaşları" on yıllar boyunca sürüp gitti. Ben bu kitaba mahrem bir günceye karşı takınacağım tavrı takındım: kitap hakikatin bütününü yansıtırmış gibi görünmekle birlikte, genellikle günün hep aynı saatinde, aynı ruh hali içinde, aynı önyargılar ve aynı unutkanlıklarla kaleme alınmış. Öteki yararlı kaynaklar arasında Isaak Glikman'ın *Story of a Friendship* [Bir Dostluğun Hikâyesi, 2001] ve Michael Ardov'un bestecinin çocuklarıyla yaptığı mülakatlardan oluşan ve *Memoirs of Shostakovich* [Şostakoviç'in Anıları, 2004] başlığıyla yayımlanan çalışması var.

Bu romanı yazarken bana yardım edenler arasında Elizabeth Wilson en önemli yere sahip. Bana hiçbir şekilde bulamayacağım malzemeleri sağladı, yanlış anlaşılan birçok noktayı düzeltti ve metni okudu. Ama bu kitap onun kitabı değil; eğer benimkini beğenmediyseniz, o zaman onunkini okuyun.

J.B.
Mayıs 2015